

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Σχολή Επιστημών του Ανθρώπου
Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας-Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Ακαδημαϊκό έτος 2001-2002

***Όψεις της κατοχής και της αντίστασης στη δυτική
Μακεδονία: η περίπτωση του SNOF***

Διπλωματική εργασία
Εισηγητής, Γιώργος Κουμαρίδης
Επόπτρια καθηγήτρια, Άννα Ματθαίου
Επιβλέπουσα καθηγήτρια, Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν

Βόλος 2002

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	2
Εισαγωγή	3
Εθνικοί ανταγωνισμοί	6
Οι σλαβόφωνοι της Ελλάδας στην περίοδο του Μεσοπολέμου	8
Κατοχή και αντίσταση στη δυτική Μακεδονία	15
Πρώτη περίοδος, 1941-1943	21
Δεύτερη περίοδος, 1943-1944	31
Το SNOF	34
Επίλογος	65
Βιβλιογραφία	68

Συντομογραφίες

ΔΣΕ	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΛΑΣ	Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΜΕΟ	Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση
ΕΠΟΝ	Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΟΚΝΕ	Οργάνωση Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας
ΠΑΟ/ΥΒΕ	Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωσις / Υπερασπισταί Βορείου Ελλάδος
πΓΔΜ	πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας
ΠΕΕΑ	Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
ΣΕΚΕ(κ)	Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας (κομμουνιστικό)
ΝΟΦ	Narodno Osloboditelen Front (Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο)
ΣΝΟΦ(ΣΝΟΦ)	Slavianomakedonski Narodno Osloboditelen Front (Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο)
ΣΝΟV	Slavianomakedonska Narodno Osloboditelna Vojska (Σλαβομακεδονικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός)

Εισαγωγή

Το Μακεδονικό ζήτημα υπήρξε, από την αρχή του κιάλας, ένα ιδιαίτερα δύσκολο και πολύπλοκο πρόβλημα. Εθνικοί ανταγωνισμοί και πολιτικές επιδιώξεις, δημιούργησαν το πλαίσιο μέσα στο οποίο οι πληθυσμοί της Μακεδονίας υπέστησαν και έκαναν επιλογές, ταυτίστηκαν ή όχι με εθνικά κράτη και τις ιδεολογίες τους και καθόρισαν την ιστορική πορεία τους. Στο ζήτημα εμπλέκονται και το επηρεάζουν πολλοί και συχνά αλληλοσυγκρουόμενοι παράγοντες. Η δεκαετία του 1940 με τον πόλεμο, την κατοχή, την αντίσταση και στην περίπτωση της Ελλάδας με τον εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε, ήρθε να προσθέσει νέα στοιχεία στο Μακεδονικό ζήτημα. Στην περίπτωση του μέρους εκείνου της Μακεδονίας, που οι Βαλκανικοί και ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος επιδίκασαν στην Ελλάδα, η τριπλή κατοχή, οι ιδιαίτερα σκληρές συνθήκες που δημιούργησαν οι αρχές κατοχής, η εκμετάλλευση των εθνοτικών συγκρούσεων από τους κατακτητές, η περίοδος της αντίστασης που ακολούθησε με την ανάδυση ενός λαϊκού κινήματος, οι εμφύλιες διαμάχες προς το τέλος της κατοχής, δημιούργησαν μια συχνά εκρηκτική κατάσταση. Μέσα λοιπόν σε αυτές τις συνθήκες η ενασχόληση με τους σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας, ιδιαίτερα της δυτικής, κατά την περίοδο της κατοχής, της αντίστασης και του εμφυλίου πολέμου αποτελεί εκ προοιμίου για τον ερευνητή ένα δύσκολο θέμα.

Επιπλέον το μακεδονικό ζήτημα εμπεριέχει μια ακόμη δυσκολία, καθώς πρόκειται για ένα θέμα ιδιαίτερα πολιτικοποιημένο. Τόσο πριν από τη δεκαετία του 1940 όσο και μετά από αυτή και μέχρι πολύ πρόσφατα, οι προσεγγίσεις του θέματος από τους ιστορικούς έχουν έντονη τη σφραγίδα του εθνικιστικού λόγου της κάθε χώρας που εμπλέκεται στο ζήτημα. Οι προσεγγίσεις αυτές που συχνά θεωρούν ότι μόνο ο δικός τους λόγος νομιμοποιείται να μιλάει για τη Μακεδονία και τους πληθυσμούς της, είναι συχνά μέρος της ίδιας της εθνικής ιδεολογίας των βαλκανικών κρατών. Ιδιαίτερα για το ζήτημα των σλαβόφωνων της Ελλάδας, η ελληνική εθνικιστική ιστοριογραφία τους βλέπει συχνά αδιάκριτα ως προδότες και εθνικό κίνδυνο εξαιτίας, ανάμεσα σε άλλους λόγους, της συνεργασίας μερικών με τις αρχές κατοχής και της συμμετοχής πολλών σλαβόφωνων στον εμφύλιο πόλεμο, όταν συμπορεύτηκαν με το ΚΚΕ και τον ΔΣΕ Από την άλλη μεριά των συνόρων, η ιστοριογραφία της πριν από το 1991 Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και τώρα Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, συχνά θεωρεί όλους τους σλαβόφωνους εθνικά Μακεδόνες και αριστερούς και κατηγορεί τους έλληνες κομμουνιστές για σωβινισμό. Είναι όμως απαραίτητο σήμερα, και έπειτα από την έξαρση των εθνικιστικών παθών στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μετά την ανακήρυξη της

ανεξαρτησίας της πΓΔΜ, να γίνει μια προσπάθεια να μελετηθούν η θέση και οι επιλογές των σλαβόφωνων της ελληνικής Μακεδονίας στη δεκαετία του 1940, χωρίς να καταφεύγουμε σε στερεότυπα, αυθαίρετες κατηγοριοποιήσεις και γενικεύσεις που συχνά θολώνουν την εικόνα και δεν βοηθούν στην ανασύσταση της όποιας ιστορικής πραγματικότητας.

Στην παρούσα μελέτη θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τη θέση και τις επιλογές των σλαβόφωνων της δυτικής Μακεδονίας, κυρίως στις περιοχές της Καστοριάς και της Φλώρινας, κατά τη διάρκεια της κατοχής και της αντίστασης. Θα εξεταστεί η κατάσταση στην περιοχή με την έναρξη της κατοχής και την εκμετάλλευση των διαφορετικών εθνοπολιτισμικών πληθυσμιακών ομάδων που ζούσαν στην περιοχή από τις κατοχικές αρχές. Στη συνέχεια θα δούμε πως ξεκίνησε η αντίσταση στη δυτική Μακεδονία και πως προσπάθησε το ΕΑΜ να αποκτήσει τον έλεγχο στην περιοχή, όπου οι σλαβόφωνοι αποτελούσαν την πλειοψηφία και συνεπώς τους τρόπους με τους οποίους το ΕΑΜ προσπάθησε να τους προσεταιριστεί. Τη σημαντικότερη θέση στη μελέτη λοιπόν θα έχει η διερεύνηση του ρόλου που είχε το SNOF (Slavianomakedonski Narodno Osloboditelen Front, Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο), οργάνωση που δημιουργήθηκε το φθινόπωρο του 1943 από το ΕΑΜ και σκοπό είχε τον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων στην αντίσταση στη δυτική Μακεδονία. Το SNOF λειτουργούσε μέσα στα πλαίσια του ΕΑΜ αλλά η ανάπτυξη ορισμένων αυτονομιστικών τάσεων ανάμεσα στις γραμμές του ώθησε την ηγεσία του αριστερού κινήματος στη διάλυση του, το Μάιο του 1944. Στη συνέχεια θα εξεταστεί συνοπτικά ο ρόλος των δύο σλαβομακεδονικών ταγμάτων που δημιουργήθηκαν λίγο αργότερα, στα μέσα του καλοκαιριού του 1944, στα πλαίσια του ΕΛΑΣ. Τελικά, τα τάγματα αυτά, στα οποία συνεχίστηκε η ανάπτυξη αυτονομιστικών τάσεων, ήρθαν σε σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ τον Οκτώβριο του 1944 και πέρασαν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία.

Ο ρόλος και οι σκοποί του SNOF αλλά και των ταγμάτων, όπως και γενικότερα ο παράγοντας “Μακεδονικό” κατά τη διάρκεια της κατοχής, έχουν απασχολήσει μεγάλο μέρος της ελληνικής βιβλιογραφίας. Δυστυχώς όμως είναι λίγες οι προσεγγίσεις εκείνες, οι οποίες είναι απαλλαγμένες από πολιτικές σκοπιμότητες ή τις συνέπειες του εμφυλίου πολέμου που ακολούθησε. Πέρα από τις καταγραφές του προβλήματος από πρωταγωνιστές τόσο της εαμικής όσο και της αντιεαμικής παράταξης, η ιστοριογραφική προσέγγιση του ζητήματος είναι μάλλον μικρή και έχει τα προβλήματα της. Ο Ευάγγελος Κωφός, γνώστης της βαλκανικής ιστοριογραφικής παραγωγής και πρώην εμπειρογνώμων του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών έχει ασχοληθεί πλειστάκις με το ζήτημα. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα έργα του *Nationalism and Communism in Macedonia*, I.M.X.A, Θεσσαλονίκη 1964 και “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού ζητήματος στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης” στο Hagen Fleischer-

Νίκος Σβορώνος (επιμ), *Ελλάδα 1936 –1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Α.Τ.Ε, Αθήνα 1989, στα οποία ασχολείται κυρίως με τις πολιτικές εξελίξεις στην περιοχή. Πλούσιο σε πληροφορίες είναι και το σχετικά πρόσφατο δίτομο έργο του Ιωάννη Κολιόπουλου *Λεηλασία Φρονημάτων*, τ. Α΄ , *Το Μακεδονικό ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία, 1941-1944*, τ. Β΄, *Το Μακεδονικό ζήτημα στην περίοδο του εμφυλίου πολέμου (1945-1949) στη Δυτική Μακεδονία*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995. Όμως ο Κολιόπουλος, πέρα από τον έντονο αντικομμουνισμό που τον διακατέχει, αντιμετωπίζει ένα σημαντικό μέρος των σλαβόφωνων ως “καιροσκόπους” και “τυχοδιώκτες”, οπτική που δεν βοηθάει να κατανοήσουμε τους λόγους που οδήγησαν τους ανθρώπους αυτούς στις όποιες επιλογές τους. Επιπλέον, αν και δεν έχω γνώση όλου του διαθέσιμου αρχειακού υλικού που υπάρχει, φαίνεται ότι αυτό δε βοηθάει στο σχηματισμό πλήρους και σαφούς εικόνας για το ζήτημα.¹ Στην παρούσα μελέτη θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία από μια μικρή έρευνα στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (στο εξής ΑΣΚΙ) στην Αθήνα, καθώς και υλικό από την δημοσιευμένη συλλογή εγγράφων *Egejska Makedonija vo NOB, 1944-1945*, τ. I, (Η Αιγαιακή Μακεδονία στο λαϊκό-απελευθερωτικό αγώνα), Σκόπια 1971 (στο εξής *EM vo NOB*), που περιέχει έγγραφα των οργανώσεων του ΚΚΕ, του ΕΑΜ, του ΕΛΑΣ και του SNOF και αποτελεί μέρος του Archiv na Makedonija.²

Λόγω των ιδιαίτερων δυσκολιών του προβλήματος (έντονη πολιτικοποίηση, πολλοί και πολύπλοκοι παράγοντες, τραυματικές μνήμες στους ίδιους τους κατοίκους της περιοχής) άποψη μας είναι ότι για τη διερεύνηση του ζητήματος χρειάζεται μάλλον μια ευρεία υιοθέτηση και χρήση εργαλείων, μεθόδων και οπτικών της ιστορίας, της κοινωνικής ανθρωπολογίας και της πολιτικής επιστήμης.³ Κι αυτό διότι στο ζήτημα πρέπει να συνυπολογιστούν ο ρόλος του πολιτικού πλαισίου και εξελίξεων, η σημασία των τοπικών ελίτ, αλλά και οι ατομικές επιλογές και ταυτίσεις. Ιδιαίτερα χρήσιμη μπορεί να αποδειχθεί η χρήση της προφορικής ιστορίας που φωτίζει κυρίως τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι οι σλαβόφωνοι βίωσαν και θυμούνται την περίοδο αυτή, μαρτυρίες που δύσκολα μας τις δίνουν τα γραπτά αρχεία.⁴ Με τη σωστή χρήση των προφορικών μαρτυριών (διασταύρωση και συσχέτιση τους με το γενικότερο πολιτικό,

¹ Για μια βιβλιογραφία του ζητήματος βλ. Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού ζητήματος στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης” στο Hagen Fleischer- Νίκος Σβορώνος (επιμ), *Ελλάδα 1936 –1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Α.Τ.Ε, Αθήνα 1989, σσ. 418-419 και υπ. 1-10, σσ. 451-452.

² Πρόκειται για μέρος του αρχείου του ΚΚΕ Εσωτερικού που μετά τη διάσπαση μεταφέρθηκε στα Σκόπια.

³ Βλ. Mark Mazower, “ Introduction to the study of Macedonia”, *Journal of Modern Greek Studies*, 14/2, 1996, σ. 234.

⁴ Για μια τέτοια προσέγγιση βλ. Ραυμόνδος Αλβανός, “ Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες: η μνήμη και η εμπειρία της δεκαετίας του ’40 σε δύο χωριά της περιοχής Καστοριάς”, *Τα Ιστορικά*, τ. 17, τχ. 33, Δεκέμβριος 2000, σσ. 289-318 (άρθρο που αποτελεί μέρος έρευνας υπό εξέλιξη με στόχο την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής).

οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο) και με παράλληλη εμπειριστατωμένη έρευνα στο αρχαιακό υλικό, μπορούμε ίσως να φωτίσουμε περαιτέρω την πολύπλοκη ιστορία του Μακεδονικού κατά τη διάρκεια της κατοχής, αλλά και του εμφυλίου, περίοδο κατά την οποία το ζήτημα θα κορυφωθεί και θα πάρει δραματικές διαστάσεις

Πριν να προχωρήσουμε στην περίοδο της κατοχής και της αντίστασης, θα εξετάσουμε σύντομα την περίοδο που προηγήθηκε, από τις αρχές του αιώνα και τους εθνικούς ανταγωνισμούς των βαλκανικών κρατών για τη Μακεδονία, ως την περίοδο του Μεσοπολέμου, όταν τα σύνορα είχαν πλέον χαραχθεί και οι ανταλλαγές πληθυσμών άλλαξαν το τοπίο της περιοχής, και την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά με τις βίαιες πολιτικές αφομοίωσης που υιοθέτησε το καθεστώς προς τους σλαβόφωνους. Θέση μέσα σε αυτή τη μελέτη έχουν οι σχέσεις των σλαβόφωνων με τις ελληνικές αρχές και ο τρόπος που αυτές τους αντιμετώπισαν, οι σχέσεις των σλαβόφωνων με τους πρόσφυγες, καθώς και η θέση του ΚΚΕ πάνω στο Μακεδονικό και οι συνέπειες της.⁵

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τις καθηγήτριες μου, κυρίες Άννα Ματθαίου και Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, για την ολόπλευρη υποστήριξη που μου έδειξαν, την ευγενική παραχώρηση υλικού, καθώς και για τις πολύτιμες παρατηρήσεις και υποδείξεις τους. Επίσης, εκφράζω τις ευχαριστίες μου στον κύριο Σπύρο Καραάβα, που διάβασε μέρος αυτής της εργασίας, για τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις του, όπως επίσης και στο προσωπικό των ΑΣΚΙ για τη βοήθεια τους στη μικρή έρευνα που πραγματοποίησα εκεί. Τέλος, ευχαριστώ όλους τους ανθρώπους που είχαν τη διάθεση να συζητήσουν μαζί μου θέματα αυτής της εργασίας, η συμβολή των οποίων υπήρξε σημαντική.

Εθνικοί ανταγωνισμοί

Η διαφαινόμενη πτώση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα κινητοποίησε τις βαλκανικές χώρες, κυρίως τη Βουλγαρία, την Ελλάδα και τη Σερβία στη διεκδίκηση των ευρωπαϊκών κτήσεις της παρακμάζουσας αυτοκρατορίας. Από το 1870, με την

⁵ Γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι κανένα όνομα δεν είναι πλέον πολιτικά ουδέτερο, καθώς μια σημαντική πτυχή του Μακεδονικού είναι η ορολογία, και ότι κανένα όνομα δεν πρόκειται να καλύψει όλους αυτούς τους ανθρώπους, θα χρησιμοποιήσουμε στην παρούσα μελέτη τον όρο σλαβόφωνοι, ο οποίος δεν υποδηλώνει εδώ εθνική ταυτότητα αλλά κατηγοριοποιεί μια ομάδα ανθρώπων με βάση τη μητρική τους γλώσσα και τον όρο Σλαβομακεδόνες, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από το ΚΚΕ και φαίνεται να τον αποδέχονται όσοι συμμετείχαν στο ΚΚΕ, στο ΕΑΜ και στο ΣΝΟΦ. Είναι σημαντικό να γίνεται η διάκριση μεταξύ αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού της πληθυσμιακής αυτής ομάδας. Καθώς η περίοδος αυτή υπήρξε μια κρίσιμη εποχή στην οποία αποκρυσταλλώνονταν αλλά και άλλαζαν πεποιθήσεις, η χρήση αυτών των όρων είναι καθαρά συμβατική και θέλω να τονίσω ότι δέχομαι το δικαίωμα κάθε ανθρώπου της περιοχής στον όποιο αυτοπροσδιορισμό του.

ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας αρχίζει η διαμάχη για τον προσεταιρισμό των κατοίκων της Μακεδονίας στην εθνική ιδεολογία των ενδιαφερομένων κρατών.⁶ Πολλές πληθυσμιακές ομάδες της Μακεδονίας ως εκείνη την περίοδο δεν είχαν αντιμετωπίσει παρόμοιο πρόβλημα και μάλλον δεν έδειχναν να σκέφτονται με όρους εθνικής ταυτότητας.⁷ Πληθυσμοί στην πλειοψηφία τους αγροτικοί, αγράμματοι και χριστιανικοί θα υποστούν για τα επόμενα χρόνια τη διαμάχη μεταξύ (κυρίως) ελληνικού και βουλγαρικού εθνικισμού για την επικράτηση στην περιοχή. Μια διαμάχη που αρχικά θα εκφραστεί μέσα από τη σύγκρουση Πατριαρχείου και Εξαρχίας, σύγκρουση που μετά την κήρυξη από το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Εξαρχίας ως σχισματικής το 1872, θα ορθώσει διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στους αντιμαχόμενους εθνικισμούς για τους οποίους οι θρησκευτικοί διαχωρισμοί εκφράζονταν πλέον εθνικά.⁸ Στη συνέχεια θα αρχίσει ένας αγώνας δρόμου ανάμεσα στο βουλγαρικό και τον ελληνικό εθνικισμό για την προσπάθεια δημιουργίας ή ενίσχυσης ερεισμάτων στην περιοχή της Μακεδονίας.⁹ Δημιουργία εκκλησιών και αποστολή ιερέων, δημιουργία σχολείων και παροχή προνομίων είναι οι κύριοι τρόποι που θα χρησιμοποιηθούν στην προσπάθεια αυτή.

Το 1893 θα ιδρυθεί η ΕΜΕΟ (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση) που σκοπό έχει την απόσχιση της Μακεδονίας από την Οθωμανική αυτοκρατορία με επαναστατικά μέσα. Η ΕΜΕΟ θα γνωρίσει σύντομα τη διάσπαση ανάμεσα σε αυτούς που επιθυμούν μια αυτόνομη Μακεδονία και σε αυτούς που επιθυμούν την ενσωμάτωση της στη Βουλγαρία. Ανεξάρτητα από τις επιλογές των μελών της και ό,τι σήμαιναν αυτές, ερώτημα που δε θα μας απασχολήσει εδώ, αυτό που έχει σημασία είναι ότι η δραστηριότητα αυτή θα κορυφωθεί με την εξέγερση του Ίλιντεν εναντίον των Οθωμανικών αρχών το καλοκαίρι του 1903. Η εξέγερση που θα ξεκινήσει από την περιοχή του Κρουσόβου και θα επεκταθεί, θα κατασταλεί από τους Οθωμανούς με ιδιαίτερα σκληρά μέσα και το θέμα θα πάρει διεθνείς διαστάσεις.

Σταδιακά θα υιοθετηθεί και από το ελληνικό κράτος η χρησιμοποίηση ένοπλων μέσων με την αποστολή Ελλήνων αξιωματικών στην περιοχή. Ο προσεταιρισμός των σλαβόφωνων της περιοχής ήταν ο σκοπός τόσο των Ελλήνων, όσο και των Βουλγάρων ενόπλων, που χρησιμοποίησαν συχνά βίαια μέσα για να τον πετύχουν. Ο επίσημος στόχος βέβαια και των δύο

⁶ Ουσιαστικά η διαμάχη αρχίζει από το 1860, χρονιά που σημειώνεται η ρήξη του βουλγαρικού κλήρου με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και δημιουργείται στην πράξη η βουλγαρική εκκλησία, Παρασκευάς Ματάλας, *Έθνος και Ορθοδοξία. Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το "ελλαδικό" στο βουλγαρικό σχίσμα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002, σ. 172.

⁷ Βλ. Mark Mazower, "Introduction to the study of Macedonia", ό.π., σ. 231 όπου παραθέτει περιγραφή από το Henry Brailsford, *Macedonia: Its Races and Their Future*, Methuen, London 1906, σ. 99.

⁸ Βλ. Παρασκευάς Ματάλας, *Έθνος και Ορθοδοξία*, ό.π., σσ. 346-348.

⁹ Για μια τέτοια περίπτωση, την αποτυχημένη προσπάθεια δημιουργίας ελληνικής κοινότητας το 1901 στο Κιλκίς, περιοχή που κυριαρχεί ο "βουλγαρισμός", βλ. Σπύρος Καράβας, "«Περί κοινότητας ελληνικής εν Κιλκίς, 1901»", *Αρχειοτάξιο*, τ. 4, Μάιος 2002, σσ. 6-32.

πλευρών ήταν η διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η κορύφωση αυτής της προσπάθειας από την πλευρά του ελληνικού εθνικισμού ήταν ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908), περίοδος η οποία θα αφήσει έντονα τα σημάδια της στους πληθυσμούς της περιοχής. Εκτός από τη βία, μια σειρά άλλων κινήτρων όπως η προσωπική ανέλιξη, η εκπαίδευση, οικονομικά προνόμια, θα ωθήσουν κάποιο μέρος του σλαβόφωνου πληθυσμού της περιοχής να ενταχθεί στη μία ή στην άλλη πλευρά. Τα αποτελέσματα αυτών των προσπαθειών στη διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας σε μεγάλο μέρος των σλαβόφωνων της περιοχής είναι δύσκολο να διαπιστωθούν με ακρίβεια. Άλλωστε η διάκριση μεταξύ Πατριαρχικών και Εξαρχικών, δεν αποτελεί διάκριση εθνικών ομάδων, όπως οι εθνικές ιδεολογίες των βαλκανικών κρατών υποστήριζαν, αλλά διάκριση μεταξύ πολιτικών παρατάξεων¹⁰ και διάκριση, η οποία προσδιόριζε αντιμαχόμενα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα.

Η εποχή αυτή, με τους εθνικούς ανταγωνισμούς, την προπαγάνδα, τη συμπόρευση μέρους του πληθυσμού με κάποια εθνική ιδεολογία και τη βία που συχνά ανάγκασε τους σλαβόφωνους να ταχθούν έστω και πρόσκαιρα με μία πλευρά, άφησε μια ιδιαίτερη κληρονομιά στους κατοίκους της περιοχής. Μια κληρονομιά που θα παίζει το ρόλο της και σε μεταγενέστερες εξελίξεις.

Οι σλαβόφωνοι της Ελλάδας στην περίοδο του Μεσοπολέμου

Οι δύο Βαλκανικοί πόλεμοι στα 1912-1913 και ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος καθόρισαν τα σύνορα μεταξύ των βαλκανικών κρατών που ανταγωνίστηκαν για τη Μακεδονία. Το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας εντάχθηκε στην ελληνική επικράτεια και μαζί με αυτό πολυάριθμοι σλαβόφωνοι πληθυσμοί (καθώς και άλλες εθνοπολιτισμικές ομάδες όπως βλάχοι, μουσουλμάνοι, αρβανίτες, εβραίοι). Στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τη συνθήκη του Νεϊγύ, το Νοέμβριο του 1919, η οποία προέβλεπε εθελούσια ανταλλαγή ελληνοβουλγαρικών πληθυσμών υπάρχει μια σημαντική μετακίνηση σλαβόφωνων προς τη Βουλγαρία. και ελληνόφωνων προς την Ελλάδα. Η μετακίνηση αυτή είχε ξεκινήσει από την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων όταν περίπου 45.000 χιλιάδες σλαβόφωνοι, ιδίως από την κεντρική και ανατολική Μακεδονία, ακολούθησαν το βουλγαρικό στρατό στην υποχώρηση του και λόγω των βιαιοπραγιών του ελληνικού στρατού.¹¹ Η μετακίνηση αυτή επηρέασε τη σύνθεση του

¹⁰ Βασίλης Γούναρης, “Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις: Εθνοτικές ταυτότητες και μειονοτικά δικαιώματα στη Μακεδονία” στο Βασίλης Γούναρης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Γιώργος Αγγελόπουλος (επιμ), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σ. 46.

¹¹ Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα, Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000, σ. 31.

πληθυσμού της Μακεδονίας, όμως τις σημαντικότερες συνέπειες είχε η υποχρεωτική ανταλλαγή χριστιανών και μουσουλμάνων μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας το 1923 με τη συνθήκη της Λωζάννης. Υπολογίζεται ότι περίπου 600.000 χριστιανοί πρόσφυγες, ελληνόφωνοι και τουρκόφωνοι, εγκαταστάθηκαν στην ελληνική Μακεδονία με αποτέλεσμα το ορθόδοξο μη σλαβόφωνο στοιχείο να είναι το συντριπτικά κυρίαρχο από τα μέσα της δεκαετίας του 1920. Όμως, οι μετακινήσεις αυτές δεν επηρέασαν ιδιαίτερα τη σύνθεση του πληθυσμού στις περιοχές Καστοριάς και Φλώρινας, στις οποίες το σλαβόφωνο στοιχείο είχε παραμείνει ενώ και οι εγκαταστάσεις προσφύγων ήταν λίγες. Αναλυτικά, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, 21.936 σλαβόφωνοι διέμεναν στο νομό Καστοριάς (45% του συνολικού πληθυσμού) και 45.517 στο νομό Φλώρινας (77% του συνολικού πληθυσμού) ενώ 8046 πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στον πρώτο και 7662 στο δεύτερο.¹²

Το ελληνικό κράτος κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου δεν είχε μια σταθερή πολιτική για το θέμα των μειονοτήτων και ιδίως για τους σλαβόφωνους. Το 1924 υπογράφηκε μεταξύ των υπουργών εξωτερικών Ελλάδας και Βουλγαρίας, Πολίτη και Καλφός, πρωτόκολλο που αναγνώριζε την ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας στην Ελλάδα και τα ανάλογα δικαιώματα, αλλά αυτό σύντομα προκάλεσε εσωτερικές αντιδράσεις και δεν τέθηκε σε ισχύ. Στη συνέχεια και κάτω από τις υποχρεώσεις της προς την Κοινωνία των Εθνών η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στην έκδοση αλφαβηταρίου για τους σλαβόφωνους, το λεγόμενο Abecedar, το οποίο χρησιμοποιούσε λατινικούς χαρακτήρες. Το γεγονός αυτό, η χρήση δηλαδή λατινικών χαρακτήρων, προκάλεσε την αντίδραση τόσο βουλγαρικών όσο και γιουγκοσλαβικών κύκλων, αλλά παράλληλα κινητοποιήθηκαν και ελληνικοί εθνικιστικοί κύκλοι για να αποτρέψουν την εισαγωγή του στην εκπαίδευση, σκοπό που τελικά πέτυχαν.¹³

Ανεξάρτητα όμως από αυτές τις κινήσεις που ήταν μέρος της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας προς την Κοινωνία των Εθνών και τις γειτονικές βαλκανικές χώρες, στο εσωτερικό της χώρας η εθνική πολιτική, μετά την κατάρρευση της “Μεγάλης Ιδέας”, επικεντρώθηκε στην εσωτερική συνοχή και ομοιογένεια, ιδίως στις “Νέες Χώρες”, Μακεδονία και Θράκη. Στο πλαίσιο αυτό, οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας αντιμετωπίστηκαν συχνά ως απειλή για την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας και έγινε συνεπώς προσπάθεια για την ενσωμάτωση και την

¹² Ιάκωβος Μιχαηλίδης, “Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες, Πολιτικές συνιστώσες μιας οικονομικής διαμάχης” στο Βασίλης Γούναρης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Γιώργος Αγγελόπουλος (επιμ), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, ό.π., σσ. 125-126 / Για μια αναλυτική καταγραφή των διάφορων απογραφών και εκτιμήσεων, που συχνά ήταν αυθαίρετες ή χαλκευμένες, για το πληθυσμό της Μακεδονίας στις αρχές του αιώνα βλ. Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, ό.π., σσ. 23-33.

¹³ Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, ό.π., σσ. 97-105 / βλ. επίσης Iakovos Michailidis, “Minority Rights and Educational problems in Greek Interwar Macedonia: the case of the primer ‘Abecedar’”, *Journal of Modern Greek Studies*, 14/2, 1996, σσ. 329-343.

αφομοίωση τους στην ελληνική εθνική ιδεολογία.. Τα μέτρα που προτάθηκαν ή υιοθετήθηκαν, ποίκιλλαν σε μεγάλο βαθμό, από προσπάθεια διάσπασης της *ζάντρουγκα*, της παραδοσιακής πολυμελούς οικογενειακής και οικονομικής μονάδας πάνω στην οποία ήταν βασισμένες οι κοινότητες των σλαβόφωνων¹⁴ ως βίαιες διώξεις και διακρίσεις. Φαίνεται ότι όλα τα μέτρα αυτά δεν εκπορεύονταν άμεσα από τις κυβερνήσεις του Μεσοπολέμου, οι οποίες όπως αναφέραμε δεν είχαν σταθερή μειονοτική πολιτική, αλλά από τοπικές ελίτ της περιοχής. Κυβερνητικοί υπάλληλοι, αξιωματικοί της αστυνομίας, βετεράνοι του Μακεδονικού Αγώνα, κληρικοί και δάσκαλοι της Καστοριάς, της Φλώρινας και της Έδεσσας εκφράζουν όμως παράλληλα μέσα από τις εκθέσεις τους αισθήματα απόγνωσης και εγκατάλειψης από την αδιαφορία και αδράνεια της κυβέρνησης και της βουλής. Οι ίδιοι επιθυμούν την εφαρμογή πιο δραστικών μέτρων ενσωμάτωσης και αφομοίωσης, ακόμα και με τη χρήση βίας.¹⁵ Οι κυβερνήσεις του Μεσοπολέμου, όμως, γνώριζαν τις περίπλοκες και εκρηκτικές διαστάσεις του θέματος, ήταν δεσμευμένες από τις υποχρεώσεις τους προς την Κοινωνία των Εθνών και δεν μπορούσαν να παραχωρήσουν προνόμια στους σλαβόφωνους (κίνηση που ίσως θα είχε θετικά αποτελέσματα στην πολιτική αφομοίωσης) καθώς αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα με την εγκατάσταση των προσφύγων. Διάλεξαν συνεπώς να μην προχωρήσουν σε μια συνεκτική και σχεδιασμένη πολιτική αφομοίωσης των σλαβόφωνων που δεν είχαν υιοθετήσει την ελληνική εθνική ταυτότητα.¹⁶

Αναφορικά τώρα με τις τοπικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαμάχες που συχνά αλληλεπικαλύπτονται πρέπει να σημειώσουμε τις συνέπειες που είχε η εγκατάσταση των προσφύγων στις περιοχές αυτές. Βασικό πρόβλημα ήταν οι κτηματικές έριδες μεταξύ προσφύγων και σλαβόφωνων, καθώς οι δεύτεροι συχνά θεωρούσαν ότι οι κρατικές αρχές ευνοούσαν τους πρώτους στη διανομή τόσο των κτημάτων που άφησαν πίσω τους οι μουσουλμάνοι, όσο και γαιών που άφησαν σλαβόφωνοι που είχαν μεταναστεύσει στη Βουλγαρία και συχνά ήταν συγγενείς αυτών που είχαν παραμείνει. Οι οικονομικές αυτές διαμάχες εκφράστηκαν και σε πολιτικό επίπεδο καθώς η πλειοψηφία των σλαβόφωνων υποστήριζε το Λαϊκό Κόμμα για να εκφράσει την αντίθεση της στο βενιζελικό κράτος, το οποίο υποστηριζόταν από τη συντριπτική πλειοψηφία των προσφύγων. Τοπικοί παράγοντες

¹⁴ Χριστίνα Βάρδα, “Όψεις της πολιτικής αφομοίωσης στη δυτική Μακεδονία στο Μεσοπόλεμο”, *Τα Ιστορικά*, τ. 10, τχ. 18/19, Ιούνιος – Δεκέμβριος 1993, σ. 154 όπου παρατίθενται προτάσεις Κ.Δ. Καραβίδα προς υπ. Εξωτερικών το 1929.

¹⁵ Philip Carabott, “The Politics of Integration and Assimilation vis-à-vis the Slavo-Macedonian Minority of Interwar Greece: From Parliamentary Inertia to Metaxist Repression” στο Peter Mackridge and Eleni Yannakakis(eds), *Ourselves and the others, The development of a Greek Macedonian Cultural Identity since 1912*, Berg, Oxford 1997, σ. 64.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 65/ βλ Χριστίνα Βάρδα, “Όψεις της πολιτικής αφομοίωσης”, ό.π., σσ. 169-170.

εκμεταλλεύθηκαν αυτή τη σύγκρουση, όπως πολλοί *Γραικομάνοι* (σλαβόφωνοι που είχαν αγωνιστεί στο Μακεδονικό Αγώνα και είχαν υιοθετήσει την ελληνική εθνική ταυτότητα) καθώς και τοπικοί αντιβενιζελικοί πολιτικοί, οι οποίοι έσπευσαν να υποσχεθούν σε πολλούς σλαβόφωνους προστασία από την πολιτική των Φιλελευθέρων σε οικονομικά και άλλα ζητήματα (όπως το ζήτημα της εφαρμογής του Νέου Ημερολογίου, που είχε προκαλέσει δυσαρέσκεια σε πολλούς σλαβόφωνους).¹⁷ Αποτέλεσμα ήταν η περαιτέρω πόλωση μεταξύ των εθνοτικών ομάδων της περιοχής, τα μέλη των οποίων συχνά έκαναν επιλογές με βάση τις επιλογές του “άλλου”.

Στο σημείο αυτό όμως θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι οι διαφορές που χωρίζουν την τοπική κοινωνία σε ομάδες είναι ποικίλες και σε καμιά περίπτωση απόλυτα παγιωμένες ή μονοδιάστατες. Για παράδειγμα αναφέραμε τις διαμάχες μεταξύ σλαβόφωνων και προσφύγων, όμως δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι οι ομάδες αυτές είναι απόλυτα συνεκτικές, αλλά ότι έχουν και αυτές εσωτερικές διαφοροποιήσεις με βάση εθνοπολιτισμικά, κοινωνικά, πολιτικά και τοπικά στοιχεία, διαφοροποιήσεις που συχνά αλληλεπικαλύπτονται.¹⁸

Πάντως η τοπική κοινωνία ήταν διασπασμένη με βάση τις κυρίαρχες διαφορές, κυρίως αυτή μεταξύ σλαβόφωνων και προσφύγων, οι επιγαμίες ήταν σπάνιες, τα χωριά προσφυγικά ή ντόπια, ενώ στα μικτά χωριά οι γειτονιές ήταν χωριστές. Σε μερικές περιπτώσεις όμως αναπτύχθηκαν σχέσεις μεταξύ των διάφορων ομάδων, που αποτυπώθηκαν κυρίως στη μάθηση της γλώσσας της άλλης ομάδας, σχέσεις που δεν πρέπει να παραγνωριστούν αλλά ούτε και να υπερεκτιμηθούν. Γεγονός παραμένει ότι οι τοπικές διαφορές που υπήρχαν ενισχύθηκαν και από την παρέμβαση τόσο της κεντρικής κυβέρνησης όσο και των τοπικών πολιτικών ελίτ και δημιούργησαν έντονες δυσαρέσκειες και πάθη.

Ένας ακόμη παράγοντας που έκανε την εμφάνιση του στην περιοχή και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις ήταν το ΚΚΕ. Στο 3^ο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ (κομμουνιστικό) στα τέλη του 1924, όπου αποφασίστηκε και η μετονομασία του κόμματος σε ΚΚΕ, και υπό την παρουσία και την πίεση των μελών της Comintern, Μανουήλσκι και Σμέραλ, το ΚΚΕ υιοθέτησε τη θέση της Comintern και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας, στην οποία κυρίαρχο τότε ήταν το Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας, για ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη. Με την απόφαση αυτή πολλά στελέχη του κόμματος διαφώνησαν έντονα, με την αιτιολογία ότι οι συνθήκες στην ελληνική Μακεδονία μετά την

¹⁷ Ιάκωβος Μιχαηλίδης, “Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες”, ό.π., σσ. 126-129 / George Mavrogordatos, *Stillborn Republic. Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, University of California Press, Berkeley/ Los Angeles/London 1983, σσ. 249-250.

¹⁸ Riki Van Boeschoten, “Politicized Borders: The Case of Greek Macedonia” στο H. Knippenberg, J. Markusse, (eds), *Nationalising and Denationalising European Border Region, 1800-2000. Views from Geography and History*, Kluwers Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London 1999, σ. 87.

εγκατάσταση των προσφύγων ήταν διαφορετικές από αυτές στα άλλα τμήματα της Μακεδονίας.¹⁹ Η απόφαση αυτή είχε σοβαρότατες συνέπειες για το κόμμα, καθώς μόλις δημοσιοποιήθηκε η απόφαση, εξαπολύθηκε κύμα διώξεων εναντίον των μελών του. Αν και στη συνέχεια άνοιξε μια συζήτηση πάνω στη θέση αυτή και την ορθότητα της, το 3^ο συνέδριο του κόμματος το 1927 επιβεβαίωσε τη θέση αυτή, αλλά την έθεσε σε δεύτερη προτεραιότητα ενώ ως πρώτος στόχος ορίστηκε η διασφάλιση των μειονοτήτων από κάθε εθνική καταπίεση.²⁰ Η θέση του ΚΚΕ πάνω στο Μακεδονικό άλλαξε το 1935, όταν υιοθέτησε το σύνθημα για πλήρη εθνική και πολιτική ισοτιμία όλων των εθνικών μειονοτήτων που ζούσαν στην Ελλάδα. Το ΚΚΕ αιτιολόγησε τη θέση αυτή στη βάση ότι τα εθνολογικά στοιχεία στην ελληνική Μακεδονία είχαν μεταβληθεί, όμως η αλλαγή της θέσης έγινε δυνατή γιατί είχε αλλάξει και η πολιτική της Comintern πάνω στο εθνικό ζήτημα, πολιτική που τώρα έθετε ως πρώτη προτεραιότητα την αντίσταση στην άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού και του φασισμού στην Ευρώπη.²¹

Με βάση τη θέση του πριν από το 1935 και ανεξάρτητα από την αλλαγή της, το ΚΚΕ θεωρήθηκε από τον πολιτικό κόσμο της χώρας και μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης υπόλογο για εθνική προδοσία. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 αυξάνονται οι διώξεις εναντίον των κομμουνιστών, διώξεις που θα κορυφωθούν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά, και αρχίζει η ταύτιση του “κομμουνιστικού κινδύνου” με το “σλαβικό κίνδυνο” και ιδίως το “βουλγαρικό”. Αυτή η ταύτιση θα κάνει τη θέση των σλαβόφωνων ακόμη πιο δύσκολη, καθώς τώρα θεωρούνται “Βούλγαροι” και “κομμουνιστές”, διπλός δηλαδή κίνδυνος. Ταυτόχρονα όμως, καθώς οι σλαβόφωνοι νιώθουν ότι αντιμετωπίζονται με καχυποψία από το σύνολο του πολιτικού κόσμου, ορισμένοι αρχίζουν και ταυτίζονται με το ΚΚΕ. Ιδίως τη δεκαετία του 1930 ορισμένα χωριά στην περιοχή Φλώρινας και Καστοριάς, αρκετά από τα οποία είχαν ταυτιστεί μέχρι το 1912 με την Εξαρχία, γίνονται ισχυρά κέντρα του κόμματος. Η προσέγγιση αυτή των σλαβόφωνων είχε λιγότερο να κάνει με τη θέση για ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και περισσότερο με το γεγονός ότι το ΚΚΕ αντιμετώπισε τους σλαβόφωνους ως μια διακριτή ομάδα και με την υιοθέτηση μιας διαφορετικής πολιτικής που σεβόταν τα δικαιώματα και την ιδιαιτερότητα τους, γλωσσική, πολιτισμική, εθνοτική. Η δυναμική αυτή προερχόταν κυρίως από σλαβόφωνους, πρώην εξόριστους που είχαν ζήσει με Έλληνες κομμουνιστές στους τόπους

¹⁹ Αλέκος Παπαπαναγιώτου, *Το Μακεδονικό ζήτημα και το Βαλκανικό Κομμουνιστικό κίνημα, 1918-1939*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σσ. 70-81.

²⁰ Στο ίδιο, σσ. 96-97 / Μιχάλης Λυμπεράτος, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα στην κατεχόμενη Δ. Μακεδονία (1941-1944)”, *Μνήμων*, τ. 20, 1998, σσ. 76-77.

²¹ Anastasia Karakasidou, “Fellow Travellers, Separate roads: The KKE and the Macedonian Question”, *East European Quarterly*, 27, no 4, winter 1993, σσ. 460-461/ George Mavrogordatos, *Stillborn Republic*, ό.π., σ. 234.

εκτόπισης τους ή από σλαβόφωνους μετανάστες στο εξωτερικό που είχαν δραστηριοποιηθεί στο συνδικαλιστικό κίνημα.²²

Η κατάσταση στην περιοχή θα αλλάξει δραματικά μετά την επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου. Το καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά και η εθνικιστική ιδεολογία του θα προτάξουν τις θεωρίες τους περί του “Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού”, μέσα στον οποίο οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας θεωρούνται πολίτες β’ κατηγορίας και απειλή για τη συνοχή του έθνους και για αυτό το λόγο θα πρέπει να αφομοιωθούν. Η προσπάθεια ομογενοποίησης του έθνους θα επηρεάσει τους σλαβόφωνους, καθώς η μεταξική δικτατορία θα υιοθετήσει αυστηρά και καταπιεστικά μέτρα στην προσπάθεια της αφομοίωσης τους. Σε συνδυασμό με τη “νευρική” του καθεστώτος απέναντι στην πολιτική της Βουλγαρίας που έβλεπε συχνά τους σλαβόφωνους ως “αλύτρωτους αδελφούς”, οι προϋπάρχουσες υποψίες για τα φρονήματα των σλαβόφωνων θα ενισχυθούν, δημιουργώντας έτσι για αυτούς μια αφόρητη κατάσταση.

Τα μέτρα που υιοθέτησε το καθεστώς ήταν ουσιαστικά τα μέτρα που είχαν προτείνει οι τοπικοί αξιωματούχοι την προηγούμενη περίοδο, όμως τώρα τα μέτρα αυτά ήταν επίσημα θεσμοθετημένα και η εφαρμογή τους ήταν αρμοδιότητα των οργάνων του “Νέου Κράτους”.²³ Απαγορεύτηκε αυστηρά η χρήση της γλώσσας των σλαβόφωνων σε όλους τους δημόσιους χώρους και η παραβίαση της απαγόρευσης τιμωρούνταν με υψηλά πρόστιμα (αναφέρεται ποσό ισότιμο με μισό βόδι), βασανιστήρια με ρετσινόλαδο ακόμη και εξορία. Επίσης όλοι οι σλαβόφωνοι, γυναίκες από 15 ως 40 χρονών και άνδρες ως 50 χρονών, υποχρεώθηκαν να φοιτήσουν σε νυχτερινά σχολεία, όπου διδάσκονταν ανάγνωση και γραφή της ελληνικής και ελληνική ιστορία. Το ύψωμα της ελληνικής σημαίας (που και αυτή κόστιζε πολύ και για αυτό το λόγο το μέτρο προκάλεσε δυσαρέσκεια) σε σπίτια και καταστήματα κατά τη διάρκεια επισήμων τοπικών και εθνικών εορτών ήταν υποχρεωτικό²⁴ ενώ το απόγειο των συμβολικών πρακτικών αφομοίωσης που επέβαλλε το καθεστώς, ήταν το μέτρο που έκρινε σκόπιμο το βάψιμο των εξωτερικών μερών των σπιτιών με γαλανόλευκα χρώματα. Παράλληλα συνεχίζεται η αλλαγή

²² Riki Van Boeschoten, “Politicized Borders”, ό.π., σ. 86.

²³ Philip Carabott, “The Politics of Integration and Assimilation”, ό.π., σ. 66 / Χριστίνα Βάρδα, “Όψεις της πολιτικής αφομοίωσης” ό.π., σσ. 164-165.

²⁴ Να σημειωθεί ότι η ανάρτηση της σημαίας ήταν υποχρεωτική για όλους τους Έλληνες σύμφωνα με τον αναγκαστικό νόμο 4471/1938, και περιγραφόταν από τους ιθύνοντες του καθεστώτος ως “ηθικός νόμος” που θα ενδυνάμωνε τις “αξίες” που είχαν οδηγήσει το ελληνικό γένος κατά τη διάρκεια της ιστορικής του πορείας, Anastasia Karakasidou, “Protocol and Pageantry: Celebrating the Nation in Northern Greece” στο Mark Mazower (ed), *After the War was Over, Reconstructing the Family, Nation and State in Greece, 1943-1960*, Princeton University Press, Princeton/ Oxford 2000, σ. 226.

όσων τοπωνυμίων είχαν απομείνει, ενώ σημειώνεται και η αλλαγή ονομάτων και επωνύμων των σλαβόφωνων προς το “ελληνικότερο” βέβαια.²⁵

Πέρα από τα μέτρα αυτά, οι εκτοπίσεις σλαβόφωνων που κρίνονται ύποπτοι γενικεύονται αυτή την περίοδο. Οι εκτοπίσεις αυτές στα κέντρα εξορίας που είχε εγκαθιδρύσει το καθεστώς Μεταξά σε πολλά ελληνικά νησιά, φαίνεται ότι μάλλον δεν είχαν χαρακτήρα διακρίσεων με κριτήριο τα πολιτικά ή τα εθνικά φρονήματα των σλαβόφωνων που εκτοπίζονταν.²⁶ Σίγουρα ορισμένοι από αυτούς πρέπει να ήταν κομμουνιστές,²⁷ όμως με δεδομένο το γεγονός ότι το καθεστώς χαρακτήριζε όλους τους αντιφρονούντες, και ιδιαίτερα του σλαβόφωνους, “κομμουνιστές” και ότι η δυτική Μακεδονία ήταν εκείνη την περίοδο ουσιαστικά υπό καθεστώς στρατιωτικού νόμου, οι εκτοπίσεις πρέπει να είχαν μαζικό και αδιάκριτο χαρακτήρα.²⁸

Αποτέλεσμα αυτών των μέτρων που συνοπτικά αναφέρθηκαν εδώ, δεν ήταν βέβαια η γλωσσική και πολιτισμική αφομοίωση των σλαβόφωνων. Τα αποτελέσματα των μέτρων ήταν μάλλον τα αντίθετα από τα αναμενόμενα και η δυσαρέσκεια που υπήρχε την προηγούμενη περίοδο τώρα έγινε ιδιαίτερα έντονη.

Οι σλαβόφωνοι αντιμετώπισαν τη μισαλλοδοξία και την καταπίεση της μεταξικής δικτατορίας που αυθαίρετα και αδιάκριτα τους θεωρούσε “κομμουνιστές”, “Βούλγαρους”, ύποπτους και επικίνδυνους για την εθνική ακεραιότητα της Ελλάδας και για τη συνοχή του έθνους. Εν κατακλείδι, η μεταξική περίοδος αποτέλεσε μια τομή για τους σλαβόφωνους της Μακεδονίας και επέδρασε στις μετέπειτα επιλογές, τις ταυτίσεις και τη συνείδηση τους. Το καθεστώς στη βίαια προσπάθεια του να πετύχει την υποχρεωτική αφομοίωση των σλαβόφωνων, αποξένωσε ακόμα και σλαβόφωνους που είχαν ελληνική συνείδηση, ενίσχυσε τόσο το αίσθημα διαφορετικότητας των σλαβόφωνων, όσο και τις υπαρκτές τάσεις ταύτισης με τον εθνικό αλτρωτισμό της Σόφιας, και ίσως του Βελιγραδίου, δημιούργησε δυσαρέσκεια και δυσφορία απέναντι σε καθετί που αντιπροσώπευε τον ελληνικό εθνικισμό και οδήγησε πολλούς σλαβόφωνους να εκφράσουν αυτή τη δυσφορία τους απέναντι στην Ελλάδα όταν η χώρα κατακτήθηκε από τις δυνάμεις του Άξονα.²⁹

²⁵ Philip Carabott, “The Politics of Integration and Assimilation”, ό.π., σ. 66 / Χριστίνα Βάρδα, “Όψεις της πολιτικής αφομοίωσης” ό.π., σ. 169 / Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, ό.π., σσ. 167-174.

²⁶ Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism in Macedonia*, I.M.X.A, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 50

²⁷ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, *Το Μακεδονικό ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία, 1941-1944*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 27, όπου υποστηρίζει ότι οι περισσότεροι εκτοπισμένοι σλαβόφωνοι ήταν κομμουνιστές, μέλη του ΚΚΕ.

²⁸ Philip Carabott, “The Politics of Integration and Assimilation”, ό.π., σ. 68 / Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, ό.π., σ. 175.

²⁹ Philip Carabott, “The Politics of Integration and Assimilation”, ό.π., σ. 69 / Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, ό.π., σ. 180.

Κατοχή και αντίσταση στη δυτική Μακεδονία

Στο σημείο αυτό και αφού συνοπτικά εξετάστηκε η κατάσταση στην περιοχή την προηγούμενη περίοδο, θα δούμε τις εξελίξεις που σημειώθηκαν στη δυτική Μακεδονία κατά τη διάρκεια της κατοχής. Ο χώρος παρουσιάζεται ιδιαίτερα διασπασμένος καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής, καθώς η οικονομική, κοινωνική και πολιτική συνοχή (ήδη αποδυναμωμένη από την περίοδο του Μεσοπολέμου) πλήττεται σε οριακό βαθμό. Οι αρχές κατοχής θα προσπαθήσουν να εκμεταλλευτούν προς όφελος τους, και σε μεγάλο βαθμό θα το πετύχουν, τις προϋπάρχουσες διαφορές μεταξύ των διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων που ζούσαν στη δυτική Μακεδονία. Η ανάπτυξη της αντίστασης και ιδιαίτερα της εαμικής θα αλλάξει τα δεδομένα και το ΕΑΜ θα δημιουργήσει μια νέα πραγματικότητα στις απελευθερωμένες περιοχές. Όμως η Μακεδονία θα παραμείνει χώρος ιδιαίτερα διασπασμένος όπως δείχνουν οι συχνά ιδιαίτερα βίαιες εμφύλιες συγκρούσεις που πλήθαιναν όσο πλησίαζε το τέλος της κατοχής.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό πολλές εθνοτικές ομάδες θα συνεργαστούν με τις κατοχικές αρχές. Βλάχοι, σλαβόφωνοι κομιτατζήδες³⁰, πόντιοι (τουρκόφωνοι κυρίως) θα έρθουν σε συνεννόηση με τους κατακτητές, Βούλγαρους, Ιταλούς και Γερμανούς. Από την άλλη το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ θα προσελκύσουν στις τάξεις τους μέλη από ολόκληρο το φάσμα του πληθυσμού. Αναφορικά με τους σλαβόφωνους, οι πληθυσμοί αυτοί διεκδικήθηκαν από τους Βούλγαρους κατακτητές, το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και τους Γιουγκοσλάβους παρτιζάνους. Το φθινόπωρο του 1943 το ΕΑΜ δημιουργεί το SNOF με σκοπό τον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων της δυτικής Μακεδονίας. Η οργάνωση αυτή όπως και τα σλαβομακεδονικά τάγματα που δημιουργήθηκαν μετά τη διάλυση της θεωρούνται αρκετά αμφιλεγόμενα, λόγω των αυτονομιστικών τάσεων που αναπτύχθηκαν μέσα στις τάξεις τους.

Στο σημείο αυτό θα εξεταστούν συνοπτικά οι εξελίξεις στη δυτική Μακεδονία και στην ευρύτερη περιοχή από την έναρξη της κατοχής ενώ στη συνέχεια, στις επόμενες υποενότητες, θα δούμε τα στοιχεία και τις εξελίξεις που επηρέασαν άμεσα την κατάσταση των σλαβόφωνων στις περιοχές Φλώρινας και Καστοριάς.

Με τη λήξη του πολέμου, η περιοχή της δυτικής Μακεδονίας θα χωριστεί σε δύο ζώνες κατοχής, τη δυτική ζώνη που ήταν υπό ιταλική κατοχή και περιελάμβανε την περιοχή της Καστοριάς και την ανατολική ζώνη που ήταν υπό γερμανική κατοχή και περιελάμβανε την περιοχή της Φλώρινας, σημαντικό συγκοινωνιακό κόμβο. Το κλίμα αβεβαιότητας και

³⁰ Με τον όρο κομιτατζήδες την περίοδο αυτή αναφέρονται οι σλαβόφωνοι που εντάχθηκαν στο Κομιτάτο, οργάνωση που ίδρυσαν οι ιταλικές αρχές την άνοιξη του 1943, βλ. παρακάτω. Βέβαια ο όρος είχε χρησιμοποιηθεί και στο παρελθόν, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, για τους ένοπλους σλαβόφωνους της ΕΜΕΟ, (οι οποίοι ονομάζονταν επίσης "Κομίτι") που δρούσαν στην περιοχή.

ανασφάλειας που δημιουργήθηκε τότε προσπάθησαν να το εκμεταλλευθούν οι κατοχικές αρχές και πρώτη από όλους η βουλγαρική προπαγάνδα. Βούλγαροι αξιωματούχοι προσπάθησαν να κερδίσουν τη συμπάθεια των σλαβόφωνων με το να μεσολαβούν στις ιταλικές αρχές για να απελευθερώσουν αιχμάλωτους πολέμου που κατάγονταν από την περιοχή. Παράλληλα μεσολαβούν και στις γερμανικές αρχές για να αφεθούν ελεύθεροι σλαβόφωνοι που κρατούνταν σε ελληνικές φυλακές.³¹

Ορισμένοι από τους σλαβόφωνους αυτούς φαίνεται να είχαν αυτομολήσει κατά τη διάρκεια του πολέμου όμως παράλληλα είχαν αυξηθεί και οι εκτοπίσεις σλαβόφωνων που θεωρούνταν ύποπτοι. Έτσι αν και πάρα πολλοί σλαβόφωνοι πολεμούσαν στο μέτωπο, οι εκτοπίσεις, τόσο των ίδιων των στρατευμένων όσο και συγγενών τους, που συνεχίζονταν, ήταν λογικό να εντείνουν τη δυσaráσκεια τους προς τις ελληνικές αρχές.

Μια ακόμη δραστηριότητα των Βουλγάρων είχε στόχο την εκμετάλλευση των πολύ άσχημων οικονομικών συνθηκών της περιοχής. Με την ίδρυση της Βουλγαρικής Λέσχης Θεσσαλονίκης και τη δράση πολλών Βουλγάρων αξιωματικών συνδέσμων στα γερμανικά φρουραρχεία της δυτικής Μακεδονίας έγινε προσπάθεια να εγγραφούν πολλοί σλαβόφωνοι ως “Βούλγαροι” με την παροχή προνομίων. Με τη δήλωση βουλγαρικής εθνικότητας, οι εγγραφέντες έπαιρναν βουλγαρική ταυτότητα καθώς και λίγα τρόφιμα, κυρίως δημητριακά καθώς και σπάνια είδη όπως σαπούνη και ζάχαρη.³² Η κατάρρευση του οικονομικού ιστού και το κλίμα φόβου και ανασφάλειας που επικρατούσε σε όλη την περιοχή μπορεί να εξηγήσει την κίνηση αυτή. Η δυσaráσκεια των σλαβόφωνων προς τις ελληνικές αρχές³³ και η έντονη φημολογία από τους Βούλγαρους συνδέσμους ότι η περιοχή θα παραχωρούνταν τελικά στη Βουλγαρία, ενίσχυσε την τάση αυτή. Οι δηλώσεις βουλγαρικής εθνικότητας είχαν μάλλον ως κίνητρο την οικονομική βοήθεια και το καθεστώς ασφάλειας που τους προσέφερε η κίνηση αυτή. Άλλωστε φαίνεται ότι όταν το οξύ επισιτιστικό πρόβλημα περιορίστηκε, οι δηλώσεις αυτές μειώθηκαν ή σταμάτησαν.³⁴ Οι βουλγαρικές αρχές στόχευαν με αυτή την κίνηση να πείσουν του Γερμανούς συμμάχους τους ότι οι σλαβόφωνοι της δυτικής Μακεδονίας ήταν Βούλγαροι με απώτερο σκοπό την παραχώρηση της περιοχής στη Βουλγαρία.³⁵

³¹ Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 423.

³² Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α'*, ό.π., σ. 38.

³³ Η δυσaráσκεια αυτή εκδηλώθηκε τον Απρίλιο του 1941 μετά την απόσυρση των ελληνικών αρχών, απέναντι σε καθετί που θύμιζε τον ελληνικό εθνικισμό όπως π.χ. τα σχολεία, όπου καταστρέφονται εικόνες του Μεταξά και του Γεωργίου αλλά ακόμη και ο υλικοτεχνικός εξοπλισμός, Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, ό.π., σ. 124.

³⁴ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α'*, ό.π., σ. 41.

³⁵ Η Βουλγαρία κατείχε την ανατολική Μακεδονία και τη δυτική Θράκη (πλην της περιοχής του Έβρου) και το μεγαλύτερο μέρος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας.

Μια αντίστοιχη προσπάθεια προσεταιρισμού των βλάχων, με σκοπό τον έλεγχο της ορεινής περιοχής Πίνδου-Θεσσαλίας έγινε από τις ιταλικές αρχές κατοχής. Αυτές με την παροχή προνομίων, τη διανομή τροφίμων και την υπόσχεση δημιουργίας ενός αυτόνομου “Πριγκιπάτου της Πίνδου” (που θα περιελάμβανε τμήματα της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της δυτικής Μακεδονίας) στα πλαίσια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, κατάφεραν να προσεγγίσουν ένα μικρό αριθμό βλάχων. Επικεφαλής της όλης κίνησης, όργανο της οποίας ήταν η “Ρωμαϊκή Λεγεώνα”, ήταν ο Αλκιβιάδης Διαμάντης που προωθούσε παράλληλα συμφέροντα των Ρουμάνων στην περιοχή. Η κίνηση δεν βρήκε σημαντική ανταπόκριση και ως το καλοκαίρι του 1942 η απήχηση της οργάνωσης είχε μειωθεί σημαντικά.³⁶

Λίγους μήνες μετά την έναρξη της κατοχής, τον Ιούλιο του 1941, θα δημιουργηθεί στη Θεσσαλονίκη από αξιωματικούς του ελληνικού στρατού η αντιστασιακή οργάνωση ΥΒΕ (Υπερασπισταί Βορείου Ελλάδος) η οποία την άνοιξη του 1943 θα μετονομαστεί σε ΠΑΟ (Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωσις). Η οργάνωση αυτή έθετε ως πρώτο σκοπό την εξουδετέρωση της βουλγαρικής και της ρουμανικής προπαγάνδας καθώς και την προσπάθεια επέκτασης των συνόρων μεταπολεμικά.³⁷ Η οργάνωση, η οποία δραστηριοποιήθηκε στη βόρειο Ελλάδα, αρχικά προσπάθησε να έλθει σε επαφή με το ΕΑΜ και άλλες οργανώσεις (ακόμα και Αρχαιομαρξιστές) αλλά στη συνέχεια προσεγγίζει την εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου και τις βρετανικές υπηρεσίες της Μέσης Ανατολής. Από νωρίς δημιουργούνται υποψίες σε στελέχη του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ για το ρόλο της ΠΑΟ και για τις σχέσεις της με τις αρχές κατοχής, όπως για παράδειγμα με το Γενικό Επιθεωρητή επαρχιών Μακεδονίας, Αθανάσιο Χρυσόχου, διορισμένο από το δοσίλογο πρωθυπουργό, Γεώργιο Τσολάκογλου.³⁸ Η ΠΑΟ από την άλλη, είχε εξαρχής αντικομμουνιστικό χαρακτήρα και μετά την αδυναμία συνεννόησης με το ΕΑΜ/ ΕΛΑΣ, πολλά μέλη της οργάνωσης, αντιμέτωπα με το δίλημμα προσχώρησης στον ΕΛΑΣ ή σύγκρουσης μαζί του, επέλεξαν τον τρίτο δρόμο, αυτόν της συνεργασίας με τους Γερμανούς.³⁹ Πέρα από την επιρροή της οργάνωσης σε Έλληνες αξιωματικούς, η ΠΑΟ είχε επίσης ερείσματα σε εξελληνισμένους σλαβόφωνους και ιδιαίτερα σε τουρκόφωνους πόντιους της δυτικής και κεντρικής Μακεδονίας. Όμως, οι ένοπλες ομάδες των τουρκόφωνων ποντίων, η δράση των

³⁶ Βλ. Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονιμάτων Α΄*, ό.π., σσ. 44-47/ Λένα Διβάνη, “ Το θνησιγενές πριγκιπάτο της Πίνδου: Γιατί δεν ανταποκρίθηκαν οι Κουτσόβλαχοι της Ελλάδας στην ιταλο-ρουμανική προπαγάνδα” στο *Μακεδονία και Θράκη, 1941-1944, Κατοχή-Αντίσταση-Απελευθέρωση*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, *I.M.X.A.*, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 206-208/ Γιώργος Μαργαρίτης, *Από την ήττα στην εξέγερση, Ελλάδα: Άνοιξη 1941-φθινόπωρο 1942*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1993, σσ. 185-190.

³⁷ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα, Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944 Β΄*, Παπαζήσης, Αθήνα 1995, σ. 114.

³⁸ Στο ίδιο, σσ. 116, 120.

³⁹ Βλ. στο ίδιο, σσ. 124-149.

οποίων θα εξεταστεί παρακάτω, δεν ταυτίζονται με την ΠΑΟ αλλά οργανωτικά είναι μάλλον ανεξάρτητες από αυτήν.⁴⁰

Ένα ιδιαίτερο γεγονός που είχε ιδιαίτερη σημασία για την ανάπτυξη της αντίστασης υπήρξε η απελευθέρωση στις 30 Ιουνίου 1941 27 στελεχών του ΚΚΕ από τις φυλακές Ακροναυπλίας όπου κρατούνταν από τη μεταξική περίοδο. Η απελευθέρωση των 27, η πλειοψηφία των οποίων ήταν Σλαβομακεδόνες έγινε έπειτα από απόφαση της καθοδήγησης της Ακροναυπλίας. Η καθοδήγηση έδωσε εντολή στο Νεδέλκο Παπανεδέλκο (Σλαβομακεδόνας κομμουνιστής που είχε απελευθερωθεί στις 12 Ιουνίου με μεσολάβηση της Γερμανίδας συζύγου του) να μεσολαβήσει στη βουλγαρική πρεσβεία για την απελευθέρωση των Σλαβομακεδόνων Ακροναυπλιωτών. Φαίνεται ότι οι βουλγαρικές αρχές κατοχής πίστευαν ότι θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τους Σλαβομακεδόνες κομμουνιστές προς όφελος των δικών τους σχεδίων. Από την άλλη το ΚΚΕ προσπάθησε να χρησιμοποιήσει αυτή τη δυνατότητα για να ανασυγκροτήσει τον εξαρθρωμένο μηχανισμό του και να επαναδραστηριοποιηθεί. Ανάμεσα στα 27 στελέχη ήταν και ο Ανδρέας Τζήμας, βλάχος από τη Σαμαρίνα, ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ και του ΕΛΑΣ καθώς και σημαντικά στελέχη από τη δυτική Μακεδονία που στη συνέχεια θα πρωτοστατήσουν στην αναδιοργάνωση του κόμματος στην περιοχή.⁴¹

Η ανασυγκρότηση του ΚΚΕ και η εμφάνιση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ στην περιοχή θα μετατρέψουν την κατάσταση. Παρ' όλα τα προβλήματα που υπήρχαν, το ΚΚΕ θα καταφέρει να ανασυγκροτήσει το μηχανισμό του και θα παίξει πρωτεύοντα ρόλο στην οργάνωση του ΕΑΜ και του στρατιωτικού του τμήματος, του ΕΛΑΣ. Στην περιοχή υπό εξέταση εδώ, οι συνθήκες ήταν μάλλον πιο δύσκολες στη Φλώρινα, όπου η ισχυρή παρουσία των Γερμανών έκανε τις όποιες κινήσεις ιδιαίτερα επικίνδυνες, ενώ οι συνθήκες στα νοτιοδυτικά (περιοχή Βοΐου, Γράμμου, Γρεβενών) ήταν πιο πρόσφορες για την ανάπτυξη του αντάρτικου. Σημαντικό ρόλο επίσης στη δυσκολία ανάπτυξης της αντίστασης στην Καστοριά και στη Φλώρινα είχε η δυσπιστία πολλών σλαβόφωνων προς το ελληνικό στοιχείο, δυσπιστία που θα υπάρχει καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής.

⁴⁰ Νίκος Μαραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ, Ζήτω το Έθνος. Προσφυγιά, Κατοχή και Εμφύλιος: Εθνοτική ταυτότητα και πολιτική συμπεριφορά στους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους του δυτικού Πόντου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001, σσ. 127-128.

⁴¹ Σχετικά με τα γεγονότα Γιάννης Ιωαννίδης, *Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση, 1940-1945*, (επιμ) Αλέκος Παπαπαναγιώτου, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σσ. 86-87 και υπ. 14 / Κυριάκος Πυλάης (Πέτρος), *1870-1990, Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, Αθήνα 1990, σσ. 124-127, ο Πυλάης, Σλαβομακεδόνας από το Ξινό Νερό Φλώρινας, ήταν ανάμεσα στους απελευθερωθέντες/ Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism*, ό.π., σσ. 119-120/ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονιμάτων Α'*, ό.π., σσ. 36-37. Για τα ονόματα των απελευθερωθέντων Αντώνης Φλούντζης, *1937-1943, Ακροναυπλία και Ακροναυπλιώτες*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σσ. 407-408.

Παρ' όλα ταύτα όμως, οι πρώτες αντάρτικες ομάδες θα κάνουν αισθητή την παρουσία τους στα τέλη του 1942 και στις αρχές του 1943. Φαίνεται ότι αυτές οι ομάδες αποτελούνταν από κομμουνιστές της περιοχής Γρεβενών, Βοΐου και Καστοριάς που αρχίζουν και σχηματίζουν μικρούς πυρήνες και κρύβονται στα ορεινά.. Στις αρχές του 1943 οι αντάρτες του ΕΛΑΣ κάνουν την εμφάνιση τους στα χωριά της περιοχής. Η τακτική αυτή, που ήταν κοινή σε όλη την Ελλάδα, περιελάμβανε την πανηγυρική είσοδο των ανταρτών στα χωριά, το κάψιμο των φορολογικών καταλόγων και άλλων δημοσίων εγγράφων, τον αφοπλισμό των χωροφυλάκων, (πολλοί από τους οποίους εντάσσονταν στον ΕΛΑΣ), την αναδιανομή της παραγωγής στους χωρικούς με την παρακράτηση ενός ποσοστού για τη συντήρηση του αντάρτικου, τη σύλληψη ή την εκτέλεση προδοτών. Σε πολύ μικρό διάστημα οι αντάρτες του ΕΛΑΣ με την τακτική αυτή ελευθερώνουν πολλές περιοχές, καταλύουν το επίσημο κράτος και αρχίζουν να δημιουργούν νέα οικονομικά και κοινωνικά δίκτυα στην ελληνική ύπαιθρο.⁴²

Στην περιοχή της δυτικής Μακεδονίας, οι διάσπαρτες ομάδες ανταρτών του ΕΛΑΣ αρχίζουν και συντονίζουν τη δράση τους και στις αρχές Μαρτίου του 1943 στήνουν ενέδρα και συλλαμβάνουν αιχμάλωτο ένα τάγμα Ιταλών στο δρόμο μεταξύ Σερβίων-Καστοριάς, στη Σιάτιστα. Η μάχη του Φαρδύκαμπου, όπως έμεινε γνωστή, ήταν μια από τις πρώτες μεγάλες επιτυχίες του ΕΛΑΣ και σηματοδοτεί τη μετάβαση που αρχίζει και σημειώνεται στην ύπαιθρο. Στη μάχη συμμετείχαν ενεργά χωρικοί και αξιωματικοί της ΕΚΑ (Εθνική Κοινωνική Άμυνα, τοπικό παρακλάδι της ΠΑΟ). Μετά από τις πρώτες αυτές επιχειρήσεις σημειώνονται συγκρούσεις μεταξύ εαμικών και μη εαμικών ανταρτών (κυρίως στελεχών της ΠΑΟ) που συμμετείχαν στη μάχη του Φαρδύκαμπου. Φαίνεται ότι στις αρχές Απριλίου εκτελέστηκαν ορισμένοι αξιωματικοί της ΠΑΟ από μονάδες του ΕΛΑΣ.⁴³ Σε αντίποινα, αξιωματικοί της ΠΑΟ Κοζάνης σε συνεργασία με το Μιχάλαγα ή Μιχάλη Παπαδόπουλου (επιφανής τουρκόφωνος Πόντιος οπλαρχηγός στην περιοχή Κοζάνης) έστησαν ενέδρα στα Ύμερα και δολοφόνησαν στα τέλη Απριλίου επτά στελέχη του ΕΑΜ και του ΚΚΕ. Ανάμεσα τους ήταν ο Σίμος Κερασίδης και ο Λάζαρος Ζησιάδης ή Τερπόφσκι (Σλαβομακεδόνας ακροναυπλιώτης), σημαντικά στελέχη του ΚΚΕ στην περιοχή. Η επίθεση δικαιολογήθηκε στη βάση ότι ο Τερπόφσκι θεωρήθηκε υπεύθυνος για τις δολοφονίες των στελεχών της ΠΑΟ.⁴⁴ Γεγονός πάντως παραμένει ότι σύντομα

⁴² Γιώργος Μαργαρίτης, *Από την ήττα στην εξέγερση*, ό.π., σσ. 199-209.

⁴³ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα* Α', ό.π., σ. 337 και Β', ό.π., σ. 122 και υπ. 35/ πρβλ. Αθανάσιος Χρυσόχου, *Η κατοχή εν Μακεδονία, Α', Η δράσις του ΚΚΕ*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1949, σσ. 52-53 και Παρμενίων Παπαθανασίου, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία 1941-1944, Αντίσταση και τραγωδία, Το ανέκδοτο αρχείο ημερολόγιο του ταγματάρχη Γιάννη Παπαθανασίου Α', Παπαζήση, Αθήνα 1997*, σσ. 285-299.

⁴⁴ Σχετικά με τα γεγονότα βλ. Νίκος Μαραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ*, ό.π., σσ. 131-133 και υπ. 47/ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα* Β', ό.π., σ. 122/ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων* Α', ό.π., σσ. 87-91.

όλη η περιοχή Γρεβενών-Βοΐου θα περάσει υπό τον έλεγχο του ΕΑΜ καθώς οι Ιταλοί αποσύρουν τις φρουρές τους. Βορειότερα, στην περιοχή του Βίτσι το Φεβρουάριο του 1943 είχε σχηματισθεί μια ολιγομελής ομάδα ανταρτών του ΕΛΑΣ με διοικητή τον Κώστα Παπαδόπουλο (Αετός) και καπετάνιο τον Ναούμ Σουπούρκα ή Συπέρκο (Λέων). Η ομάδα η οποία δραστηριοποιήθηκε με πρωτοβουλία της Περιφερειακής Επιτροπής ΚΚΕ Φλώρινας αφόπλισε τη χωροφυλακή στο χωριό Μελίτη και προκάλεσε ανησυχία στις κατοχικές αρχές της περιοχής.⁴⁵

Μετά τις πρώτες αντιστασιακές ενέργειες στην περιοχή οι κατοχικές αρχές προσπάθησαν να δραστηριοποιηθούν και να οπλίσουν τμήματα του πληθυσμού εναντίον του ΕΛΑΣ, εκμεταλλευόμενοι όπως αναφέραμε τις προϋπάρχουσες διαφορές. Μια εθνοτική ομάδα που θα εναντιωθεί στον ΕΛΑΣ αλλά και στους σλαβόφωνους κομιτατζήδες και θα συνεργαστεί με τους Γερμανούς από την άνοιξη του 1943 αλλά κυρίως το 1944 είναι οι τουρκόφωνοι Πόντιοι. Ομάδες ενόπλων Ποντίων θα δραστηριοποιηθούν βέβαια νωρίτερα σε όλη τη Μακεδονία, με πιο γνωστές τις ομάδες των Αντών Τσαούς ή Αντώνη Φωστερίδη στην ανατολική Μακεδονία, του Κισά Μπατζάκ ή Κυριάκου Παπαδόπουλου στην κεντρική Μακεδονία με έδρα τον Κούκο Πιερίας και του Μιχάλαγα στη δυτική Μακεδονία (κυρίως στην περιοχή Κοζάνης- Εορδαίας). Στην υπό εξέταση περιοχή οι ποντιακοί πληθυσμοί ήταν διάσπαρτοι, αλλά η μεγαλύτερη συγκέντρωσή τους παρουσιαζόταν στα νότια της γερμανικής ζώνης κατοχής, στα σύνορα μεταξύ Φλώρινας-Κοζάνης καθώς και στην περιοχή γύρω από την Κοζάνη. Οι παράγοντες που καθόρισαν τη στάση, ιδιαίτερα των τουρκόφωνων Ποντίων, στην περίοδο της κατοχής είναι πολλοί και συχνά αλληλοεξαρτώμενοι και σχετίζονται με δικά τους χαρακτηριστικά ως ιδιαίτερη εθνοπολιτισμική ομάδα ομάδα, τη στάση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και της ΠΑΟ απέναντι τους, τις διαφορές με άλλες εθνοτικές ομάδες καθώς και τοπικές προστριβές.⁴⁶ Στην παρούσα μελέτη μας ενδιαφέρει κυρίως η αντιπαράθεση σλαβόφωνων-προσφύγων, που όπως είδαμε είχε τις ρίζες της στο Μεσοπόλεμο. Οι πρόσφυγες ταύτιζαν συχνά τους σλαβόφωνους με τους Βούλγαρους, ιδιαίτερα μετά τη σύμπραξη πολλών σλαβόφωνων με τις βουλγαρικές αρχές κατοχής. Από την άλλη, ο προσεταιρισμός σλαβόφωνων (αλλά και άλλων ομάδων με τις οποίες οι τουρκόφωνοι Πόντιοι δε διατηρούσαν καλές σχέσεις όπως οι Καυκάσιοι) από το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ωθεί τους τουρκόφωνους να αναζητήσουν αλλού στήριξη.⁴⁷ Σημαντικό ρόλο στον εξοπλισμό πολλών Ποντίων εναντίον του ΕΛΑΣ είχε και η γειτνίαση των χωριών στα οποία διέμεναν με σημαντικούς συγκοινωνιακούς κόμβους που έλεγχαν οι Γερμανοί (δρόμοι Καστοριάς –Κοζάνης,

⁴⁵ Κυριάκος Πυλάης, *Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, ό.π., σ. 165 / Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονιμάτων Α΄*, ό.π., σ. 148.

⁴⁶ Βλ. την πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυση στο Νίκος Μαραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ*, ό.π., σσ. 134-159.

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 147.

Κοζάνης-Φλώρινας-Έδεσσας, Κοζάνης-Βέροιας), γεγονός που έκανε ιδιαίτερα δύσκολη και επικίνδυνη τη σύμπραξη τους με το ΕΑΜ.⁴⁸

Ένας σημαντικός οπλαρχηγός, όπως είδαμε, ήταν ο Μιχάλαγας, εύπορος ζωέμπορος εγκατεστημένος στα Σέρβια Κοζάνης. Αν και αρχικά πλησίασε το ΕΑΜ, στη συνέχεια θα σχετιστεί με την ΠΑΟ και με την ανοχή ή την υποστήριξη των Γερμανών θα συγκρουστεί με τον ΕΛΑΣ. Όπως είδαμε φαίνεται να είχε σημαντικό ρόλο στη δολοφονία των επτά στελεχών του ΕΑΜ στα Ίμερα Κοζάνης.⁴⁹ Ο Φραγκίσκος Κολλάρας, Μικρασιάτης στην καταγωγή, εγκατεστημένος στο μικτό χωριό της Καστοριάς Κορησός, ήταν ένας άλλος οπλαρχηγός ο οποίος έδρασε εναντίον του ΕΛΑΣ. Αν και αρχικά προσπάθησε να συνεργαστεί με το ΕΑΜ, σύντομα αποσύρθηκε στα ανατολικά της περιοχής όπου κατεδίωκε ιδίως σλαβόφωνους αντάρτες του ΕΛΑΣ και κομιτατζήδες. Φανατικά αντικομμουνιστής, ταύτιζε τους σλαβόφωνους με τους Βούλγαρους και τον κομμουνισμό. Την άνοιξη του 1944 συνεργάστηκε με τους Γερμανούς.⁵⁰

Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι με την ανάπτυξη του αντάρτικου, την προσπάθεια του ΕΑΜ να μονοπωλήσει την αντίσταση και την πίεση των αρχών κατοχής, ιδιαίτερα των Γερμανών το 1944, η κατάσταση για τους πληθυσμούς της Μακεδονίας γινόταν συχνά αφόρητη. Όσο πλησίαζε η απελευθέρωση και οι εμφύλιες συγκρούσεις ήταν καθημερινό φαινόμενο, κοινότητες και άτομα αναγκάζονταν συχνά να κάνουν επιλογές και να ταυτιστούν με τη μια (ΕΑΜ/ΕΛΑΣ) ή με την άλλη πλευρά (αντιστασιακός συνασπισμός).

Πρώτη περίοδος, 1941-1943

Αφού εξετάστηκε το γενικότερο πλαίσιο που διαμορφώθηκε στην περιοχή, στο σημείο αυτό θα ασχοληθούμε με τα γεγονότα που σχετίζονται αμεσότερα με τους σλαβόφωνους της περιοχής Φλώρινας-Καστοριάς από την έναρξη της κατοχής και μέχρι το φθινόπωρο του 1943, όταν δημιουργήθηκε το SNOF.

Όπως είδαμε παραπάνω, με την έναρξη του πολέμου, πολλοί σλαβόφωνοι της περιοχής συμμετέχουν ενεργά στο Αλβανικό μέτωπο και υποστηρίζουν τον ελληνικό στρατό που εδρεύει στα χωριά της περιοχής. Παράλληλα όμως, σημειώνονται από τη μία πλευρά αυτομολήσεις σλαβόφωνων προς τους Ιταλούς και από την άλλη συνεχίζονται οι εκτοπίσεις σλαβόφωνων,

⁴⁸ Νίκος Μαραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ*, ό.π., σ. 167/ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σσ. 74-75.

⁴⁹ Νίκος Μαραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ*, ό.π., σσ. 121, 132.

⁵⁰ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σσ. 76-78 και παράρτημα Φραγκίσκου Κολλάρα (Αναμνήσεις από την Κατοχή), σσ. 268-322.

συχνά και συγγενών στρατευμένων που βρίσκονται στο μέτωπο. Η συνέχιση της πολιτικής καταπίεσης ήταν λογικό να εντείνει τη δυσφορία των σλαβόφωνων προς τις ελληνικές αρχές.

Η δυσaráσκεια αυτή φαίνεται να εκδηλώθηκε αρχικά με τη λήξη του πολέμου, όταν σε πολλά χωριά της περιοχής, οι κατοχικές αρχές έγιναν δέκτες ως απελευθερωτές. Πολλοί σλαβόφωνοι της περιοχής ένιωσαν ότι μια πολύ δύσκολη περίοδος γι' αυτούς είχε πλέον λήξει και βίωναν σε ορισμένα επίπεδα την αντιστροφή της. Στη μεταξική περίοδο η γλώσσα και η κουλτούρα τους ήταν υπό καθεστώς διωγμού, ενώ τώρα μπορούσαν ελεύθερα να μιλάνε τη γλώσσα τους και να εκφράζουν την πολιτισμική διαφορετικότητά τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το γεγονός, ότι στην περιοχή γιορτάστηκε το Μάιο του 1941 η επέτειος μιας τοπικής μάχης, που είχε γίνει στην περιοχή του Μάλι-Μάδι (Λόκβατα) το Μάιο του 1903 μεταξύ των κομιτατζήδων και των Τούρκων, λίγο πριν από την εξέγερση του Ίλιντεν, και ήταν σημείο αναφοράς στα χωριά της περιοχής.⁵¹

Σύντομα όμως και παρά τα μέτρα των αρχών κατοχής, ιδίως των Βουλγάρων που προαναφέρθηκαν, τα οποία σκοπό είχαν τον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων με την παροχή προνομίων και με την εξάπλωση προπαγάνδας σχετικά με την παραχώρηση της περιοχής στη Βουλγαρία, το κλίμα φαίνεται να μεταστρέφεται. Η πείνα και η εξαθλίωση που ακολουθούν την κατάρρευση του οικονομικού και κοινωνικού ιστού της περιοχής σε συνδυασμό με τις επιδρομές των Ιταλών και των Γερμανών στα χωριά δημιουργούν κλίμα φόβου και ανασφάλειας. Παράλληλα, κατασχέσεις προϊόντων, καταπιεστικά μέτρα, συλλήψεις και εκτελέσεις είναι καθημερινά φαινόμενα. Οι αρχές κατοχής προβαίνουν από πολύ νωρίς σε συλλήψεις και εκτελέσεις, κυρίως κομμουνιστών της περιοχής. Συγκεκριμένα τον Οκτώβριο του 1941 οι ιταλικές αρχές προβαίνουν στη σύλληψη κομμουνιστών από το Δενδροχώρι Καστοριάς ενώ και οι Γερμανοί, νωρίτερα, τον Ιούλιο, είχαν προχωρήσει σε συλλήψεις και εκτελέσεις σλαβόφωνων στα χωριά Βεύη και Κέλλη της Φλώρινας.⁵²

Η αντίσταση στην περιοχή ξεκίνησε όπως είδαμε από κομμουνιστές της περιοχής και σταδιακά, με τη σύμπραξη τους, άρχισε να επεκτείνεται και να ισχυροποιείται. Στην αρχική αυτή δραστηριότητα σημαντικό ρόλο είχαν αρκετοί Σλαβομακεδόνες, παλιά στελέχη του ΚΚΕ και Ακροναυπλιώτες, όπως ο Λάζαρος Τερπόφσκι από το Δενδροχώρι Καστοριάς, ο Κυριάκος Πυλάης από το Ξινό Νερό Φλώρινας, ο Αριστοτέλης Χουτούρας ή Αρριανός από τη Λευκοθέα (Χουτούρ) Καστοριάς. Σημαντική δράση είχαν επίσης ο Στράτος Κέντρος ή Σλόμποντας, βλάχος

⁵¹ Iakovos Michailidis, "On the Other Side of the River: the defeated slavophones and greek history" στο Jane Cowan(ed), *Macedonia, The politics of Identity and Difference*, Pluto, London 2000, σ. 74 / Συνέντευξη της Βέρα Φωτέεβα (Ευδοκία Μπάλιου) στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 25-10-1997 στα Σκόπια.

⁵² Κυριάκος Πυλάης, *Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, ό.π., σσ. 158-159/ Συνέντευξη της Βέρα Φωτέεβα (Ευδοκία Μπάλιου) στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 25-10-1997 στα Σκόπια.

που λόγω του ψευδώνυμού του θεωρείται συχνά Σλαβομακεδόνας και ο Αντώνης Αντωνόπουλος ή Περικλής, Πόντιος από την Καλαμαριά Θεσσαλονίκης, γραμματέας της Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς. Επίσης, πολλοί σλαβόφωνοι οργανώνονται σε κοινές ομάδες με τους Έλληνες αντάρτες και πολλοί νέοι σλαβόφωνοι της περιοχής εντάσσονται στην ΕΠΟΝ.

Η εμφάνιση όμως των πρώτων αντιστασιακών ομάδων στην περιοχή κινητοποίησε και τις ιταλικές αρχές κατοχής. Το Μάρτιο του 1943 οι ιταλικές αρχές της Καστοριάς προχώρησαν στον εξοπλισμό σλαβόφωνων χωρικών της περιοχής για την αντιμετώπιση των ανταρτών του ΕΛΑΣ. Το σώμα πολιτοφυλακών που σχηματίστηκε με την ονομασία “Κομιτάτο” δραστηριοποιήθηκε κυρίως στην περιοχή της Καστοριάς. Το Κομιτάτο σχετίζεται ίσως με την Οχράνα (Άμυνα), βουλγαρική προπαγανδιστική οργάνωση που έδρασε στην ελληνική και στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία και σχετίζεται με την ΕΜΕΟ, που συνέχιζε τη δράση της υπό τον Ιβάν Μιχαήλωφ, με έδρα την περιοχή του Μοναστηρίου. Η φιλοβουλγαρική κίνηση, είτε υπό τη μορφή του Κομιτάτου ή της Οχράνα, είχε μάλλον τρεις φάσεις ανάπτυξης στην περιοχή. Η πρώτη ήταν την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1943, όταν πολλά χωριά της Καστοριάς εξοπλίστηκαν εναντίον των ανταρτών του ΕΛΑΣ. Στη συνέχεια και μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών, οι Γερμανοί δημιουργούν μια νέα Οχράνα η οποία δραστηριοποιήθηκε στην Καστοριά, στην Έδεσσα και λιγότερο στη Φλώρινα. Τέλος το καλοκαίρι του 1944 και έπειτα από τη διάλυση του SNOF, οι Γερμανοί αναδιοργάνωσαν την Οχράνα, η οποία εξελίχθηκε κατά μία άποψη σε μονάδα τακτικού στρατού αλλά παράλληλα συνεχίστηκε και ο εξοπλισμός χωριών.⁵³

Στην ίδρυση του Κομιτάτου πρωταγωνιστικό ρόλο φαίνεται πως είχαν ο Ιταλός ταγματάρχης Τζοβάννι Ραβάλι και ο Βούλγαρος υπολοχαγός Αντών Κάλτσεφ που καταγόταν από την περιοχή. Με τις πρωτοβουλίες τους δημιούργησαν ένα δίκτυο εθελοντών που τριγυρνούσαν από χωριό σε χωριό με σκοπό τον εξοπλισμό όλο και περισσότερων σλαβόφωνων χωρικών. Το Κομιτάτο είχε μάλλον τη μορφή χαλαρής πολιτοφυλακής και οι περισσότεροι κομιτατζήδες σχημάτισαν φρουρές που σκοπό είχαν την προστασία χωριών ή οδικών αξόνων από τις επιδρομές του ΕΛΑΣ. Επίσης συχνά συνόδευαν και τα ιταλικά αποσπάσματα στις έρευνες που διενεργούσαν τα τελευταία στα χωριά της περιοχής για τον εντοπισμό κρυμμένων όπλων.⁵⁴

Η ιταλική και η βουλγαρική προπαγάνδα στην προσπάθειά τους να προσεταιριστούν τους σλαβόφωνους της περιοχής παρείχαν και υλικά ανταλλάγματα, παράγοντας που ίσως έπαιξε κάποιο ρόλο στην απόφαση ορισμένων σλαβόφωνων να εξοπλιστούν. Ο κύριος όμως λόγος που

⁵³ Stefan Troebst “ Η δράση της ‘Οχράνα’ στους νομούς Καστοριάς, Φλώρινας και Πέλλας, 1943-1944” στο Hagen Fleischer-Νίκος Σβορώνος (επιμ), *Ελλάδα 1936 –1944*, ό.π., σσ. 258-260.

⁵⁴ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σσ. 52-53.

πολλοί σλαβόφωνοι συμπαράταχθηκαν με τη βουλγαρική προπαγάνδα φαίνεται να ήταν η βαθιά δυσπιστία τους προς τους Έλληνες. Χρόνια καταπίεσης και αποξένωσης από τις ελληνικές αρχές (ιδιαίτερα η περίοδος της μεταξικής δικτατορίας) είχαν συσσωρεύσει σε πάρα πολλούς σλαβόφωνους μια έντονη δυσαρέσκεια προς οτιδήποτε εξέφραζε τον ελληνικό εθνικισμό. Παράλληλα ανασύρθηκαν οι συλλογικές μνήμες από την περίοδο του “Μακεδονικού Αγώνα” και πολλοί σλαβόφωνοι εξίσωναν τους Έλληνες αντάρτες του 1943 με τους Έλληνες αντάρτες του 1904, γεγονός που ενέτεινε τη δυσπιστία τους, ενώ από την άλλη το όνομα Κομιτάτο ξύπνησε σε πολλούς σλαβόφωνους τις αναμνήσεις των “Κομίτι”, δηλαδή των κομιτατζήδων της εποχής του Ίλιντεν.⁵⁵ Η σύμπραξη, ειδικά στην αρχική περίοδο της αντίστασης, του ΕΛΑΣ με τον Κολλάρα και άλλους πρόσφυγες που δεν έκρυβαν τα εχθρικά τους συναισθήματα προς τους σλαβόφωνους, επηρέασε πολλούς στην απόφαση τους να ενταχθούν στα νέα ένοπλα σώματα.⁵⁶ Τη σύγκρουση αυτή σλαβόφωνων-προσφύγων και τη δυσαρέσκεια των πρώτων απέναντι στο ελληνικό κράτος, έσπευσαν να εκμεταλλευθούν οι αρχηγοί των κομιτατζήδων, θυμίζοντας στους ντόπιους τα δεινά που είχαν υποστεί από τους Έλληνες και την καταπίεση του καθεστώτος Μεταξά. Παράλληλα υπενθύμιζαν στους σλαβόφωνους ότι κάτω από την επερχόμενη βουλγαρική διοίκηση μια νέα εποχή ευημερίας και ελευθερίας θα ερχόταν γι’ αυτούς.⁵⁷ Φαίνεται ότι υπήρξε ένα τμήμα του σλαβόφωνου πληθυσμού -θα ήταν πολύ ενδιαφέρον αλλά και ιδιαίτερα δύσκολο να προσδιοριστεί ο όγκος και η δυναμική του- που υποστήριξε το βουλγαρικό εθνικισμό καθώς πίστευαν ότι η Βουλγαρία θα εγγυόταν το βασικό τους αίτημα, κάποια μορφή πολιτικής και πολιτισμικής ελευθερίας ή αυτοδιάθεσης.⁵⁸ Άλλωστε μετά από χρόνια ανελευθερίας και καταπίεσης, στα οποία η γλώσσα και η κουλτούρα των σλαβόφωνων απαξιώθηκε, τώρα μπορούσαν να μιλάνε ελεύθερα και να μη φοβούνται να εκφράσουν τη διαφορετικότητα τους. Μέχρι ένα σημείο μπορούμε να πούμε ότι μοιράζονταν “τη γλώσσα και την κουλτούρα του ‘ισχυρού’ ”.⁵⁹

Η δράση όπως είδαμε των περισσότερων κομιτατζήδων είχε τη μορφή περιπόλων και φρουρών στα χωριά τους ή στους κύριους οδικούς άξονες της περιοχής, όμως δεν έλειψαν οι περιπτώσεις όπου κομιτατζήδες έκαναν χρήση της εξουσίας που τους δόθηκε για την αποκόμιση

⁵⁵ Riki Van Boeschoten, “Russian Dolls: The civil war in the slavophone area”, ανακοίνωση στο συνέδριο “Domestic and International Aspects of the Greek Civil War”, Λονδίνο 18-20 Απριλίου 1999.

⁵⁶ Riki Van Boeschoten, “Russian Dolls”, ό.π.

⁵⁷ Ραϊμόνδος Αλβανός, “Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες”, ό.π., σ. 302.

⁵⁸ Πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι παρόμοιο κίνητρο, την παροχή ισοτιμίας αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις αυτοδιάθεσης, είχαν και πολλοί σλαβόφωνοι που εντάχθηκαν στο ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και στο ΣΝΟΦ. Θα ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρον να εξεταστούν οι λόγοι (οικογενειακοί, τοπικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, πολιτικοί) που ώθησαν τους μεν στο ένα και τους δε στο άλλο στρατόπεδο, αλλά κάτι τέτοιο ξεφεύγει από τους σκοπούς και τις δυνατότητες της συγκεκριμένης εργασίας.

⁵⁹ Ραϊμόνδος Αλβανός, “Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες”, ό.π., σσ. 301-302.

προσωπικών κερδών ή για την τρομοκράτηση άλλων εθνοτικών ομάδων, όπως των προσφύγων. Έτσι υπήρξαν παραδείγματα όπου κομιτατζήδες προέβησαν σε πλιάτσικο, απείλησαν και τρομοκράτησαν πρόσφυγες της περιοχής ή υποχρέωσαν χωρικούς να καλλιεργήσουν τα κτήματα τους.⁶⁰ Για να προστατευθούν λοιπόν από τους κομιτατζήδες, πολλοί πρόσφυγες καθώς και εξελληνισμένοι σλαβόφωνοι συνεργάστηκαν με την ΠΑΟ ή με το ΕΑΜ.

Τα χωριά στα οποία αναπτύχθηκε το Κομιτάτο, κυρίως στην πρώτη φάση του, ήταν συγκεντρωμένα στην ευρύτερη περιοχή γύρω από την πόλη της Καστοριάς. Τα χωριά των Κορεστίων στα βόρεια της Καστοριάς (Μακροχώρι, Μελάς, Γάβρος), η Μεσοποταμία, η Κολοκυνθού και η Ποριά δυτικά της Καστοριάς, η Βασιλειάδα ανατολικά της πόλης και η κωμόπολη Άργος-Ορεστικό ήταν μερικά από τα σημαντικότερα.⁶¹ Σταδιακά, όσο το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ εδραιωνόταν στα ορεινά της περιοχής, η δύναμη του Κομιτάτου επικεντρώθηκε κυρίως στα πεδινά, όπως στα χωριά της Βασιλειάδας και της Μεσοποταμίας, εξέλιξη που σημειώθηκε κυρίως το 1944 και οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στη δράση του SNOF και του ΕΛΑΣ. Η δύναμη του Κομιτάτου στην περιοχή της Φλώρινας παρέμεινε μικρή καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής. Φιλοβουλγαρική προπαγάνδα που σχετίζεται με την Οχράνα φαίνεται ότι ανέπτυξε στην πόλη της Φλώρινας ο Μενέλαος Γκέλε, γραικομάνος δικηγόρος.⁶² Το Μάιο του 1944, στην περιοχή της Φλώρινας αναφέρονται μόνο τέσσερα χωριά εξοπλισμένα από το Κομιτάτο (Περικοπή, Ασπρόγεια, Σκλήθρο, Βαρικό) με 440 όπλα, τα οποία φαίνεται ότι εξοπλίστηκαν έπειτα από πίεση των κομιτατζήδων της Βασιλειάδας.⁶³ Στην Έδεσσα, όπου ο πληθυσμός της περιοχής ήταν εξαιρετικά μικτός (ισχυρότερη παρουσία προσφύγων) και με μεγάλες διαφοροποιήσεις στη συγκέντρωσή του, η Οχράνα είχε κάποια απήχηση (σημαντικότερη της Φλώρινας αλλά μικρότερη της Καστοριάς) μέσα στην πόλη καθώς και σε κάποια χωριά δυτικά της πόλης το Μάιο του 1944.⁶⁴

Τα στοιχεία για τον αριθμό των κομιτατζήδων δεν βοηθάνε στο σχηματισμό πλήρους εικόνας. Ο Κολιόπουλος παραθέτει διάφορους αριθμούς και συμπεραίνει ότι ο αριθμός των “ενεργών” κομιτατζήδων, που τους ταυτίζει με τους συνειδητούς βουλγαρόφρονες της

⁶⁰ Ραϊμόνδος Αλβανός, “Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες”, ό.π., σ. 303 / Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 53.

⁶¹ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 56.

⁶² Ο Γκέλε σύμφωνα με τον Νίκο Κέντρο κινούνταν με ομορτοουνιστικά κίνητρα, καθώς προπολεμικά υποστήριζε το Λαϊκό Κόμμα, κατά τη διάρκεια της κατοχής τους Βούλγαρους και μετά το 1945 την εθνικοφροσύνη, συνέντευξή του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 13-12-1998 στη Φλώρινα/ Σύμφωνα με τον Κολιόπουλο, ο Γκέλε μετά την απελευθέρωση κατέφυγε στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 161.

⁶³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/224 : Θάνος προς Θεόφιλο 5-6-1944

⁶⁴ Riki Van Boeschoten, “Russian Dolls”, ό.π.

Καστοριάς, δεν ήταν πολύ μεγαλύτερος των 2.000.⁶⁵ Δεν διευκρινίζεται πάντως αν ο αριθμός αυτός αναφέρεται στο σύνολο των χωρικών που εξοπλίστηκαν από την άνοιξη του 1943 ως την απελευθέρωση (βέβαια ένας τέτοιος αριθμός είναι πολύ δύσκολο να υπολογιστεί). Τον Ιούνιο-Ιούλιο του 1944 σύμφωνα με έκθεση της Παμμακεδονικής Επιτροπής του ΕΑΜ και έκθεση του 30^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ φαίνεται ότι υπάρχουν 600 με 800 κομιτατζήδες στις περιοχές Φλώρινας-Καστοριάς και 500 “βουλγαροφασίστες” στην περιοχή της Έδεσσας.⁶⁶ Ο αριθμός των εξοπλισμένων από το Κομιτάτο και την Οχράνα είναι πολύ δύσκολο να υπολογιστεί με σχετική ακρίβεια για διάφορους λόγους. Όπως φαίνεται πολλοί σλαβόφωνοι εξοπλίστηκαν είτε από απειλές και εκβιασμούς των Ιταλών, των Βουλγάρων και των Γερμανών είτε από πιέσεις συγγενών ή γνωστών τους που είχαν ήδη εξοπλιστεί.⁶⁷ Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος είναι ότι οι κομιτατζήδες που ανέπτυξαν δράση φαίνεται να ήταν πολύ λιγότεροι από τα όπλα που μοιράστηκαν. Ενδεικτικό της πίεσης που συχνά ασκούσαν οι κατοχικές αρχές στους χωρικούς είναι η πληροφορία από δύο προσωπικές μαρτυρίες ότι εξοπλίστηκαν από το Κομιτάτο άτομα και οικογένειες που ήταν ήδη οργανωμένα στην εαμική αντίσταση.⁶⁸ Πάντως πρέπει να σημειωθεί ότι παρά τη σχετική επιτυχία του Κομιτάτου, ακόμη και 2.000 να ήταν οι κομιτατζήδες, ήταν ένα μικρό ποσοστό σε σχέση με τους περίπου 70.000 σλαβόφωνους που κατοικούσαν στην περιοχή Φλώρινας-Καστοριάς.

Το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και το SNOF προσπάθησαν συχνά να προσεγγίσουν τους οπλισμένους κομιτατζήδες και να τους πείσουν να ενταχθούν στις γραμμές τους και στην περίπτωση που κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό να τους αποπλίσουν βιαία. Άλλωστε, όπως θα δούμε παρακάτω, ο βασικός λόγος δημιουργίας του SNOF ήταν για να προσελκύσει τους σλαβόφωνους της περιοχής, κυρίως αυτούς που έμεναν ουδέτεροι αλλά και αυτούς που είχαν εξοπλιστεί αλλά δεν είχαν εκτεθεί.⁶⁹ Ακόμη ένας λόγος που ο υπολογισμός των εξοπλισμένων είναι δύσκολο να γίνει

⁶⁵ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 64 και υπ. 35, σ. 225. Στην υπ. 35 ο Κολιόπουλος αναφέρει ότι οι κομιτατζήδες στην Επαρχία Καστοριάς μόνο ήταν πάνω από 3000 και παραπέμπει στην “Έκθεση της Επιτροπής Μακεδονίας του ΕΑΜ για την τρίχρονη απελευθερωτική πάλη του λαού της Μακεδονίας” στη συλλογή *Κείμενα της Εθνικής Αντίστασης*, τ. Α΄, Αθήνα 1981, σ. 82 κ.ε. Στην έκθεση όμως δεν κατάφερα να εντοπίσω ένα τέτοιο αριθμό, παρά μόνο την εξής φράση στη σ. 101: “Μόνο στην περιφέρεια Καστοριάς οι Ιταλοί σε συνεργασία με τους κομιτατζήδες κατορθώνουν μεταχειριζόμενοι τα ατιμώτερα μέσα απάτης και βίας να εξοπλίσουν αρκετούς σλαβομακεδόνες”.

⁶⁶ *EM vo NOB* τ I, ό.π., σσ. 433-434, 443.

⁶⁷ Ραϊμόνδος Αλβανός, “Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες”, ό.π., σ. 302.

⁶⁸ Συνέντευξη της Βέρα Φωτέεβα (Ευδοκία Μπάλιου) στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 25-10-1997 στα Σκόπια / Συνέντευξη του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 13-12-1998 στη Φλώρινα.

⁶⁹ *EM vo NOB* τ. I, ό.π., σ. 350 και σ. 353 όπου προκήρυξη του SNOF Καστοριάς της 3-3-1944 που προσκαλεί “όσοι σλαβομακεδόνες ανήκουν στο κομιτάτο ακόμα και πονούν για το σλαβομακεδονικό λαό και τον εαυτό τους και δεν τους βαρύνουν πράξεις φόνου βιασμοί έχουν υποχρέωση να φύγουν αμέσως και να γυρίσουν στα σπίτια τους και αν θέλουν να καταταχτούν αντάρτες...”.

είναι το γεγονός ότι πολλά χωριά που είχαν αφοπλιστεί από τον ΕΛΑΣ ή το SNOF συχνά επανεξοπλίζονταν κάτω από την προπαγάνδα ή/και τη βία των κατοχικών αρχών.⁷⁰

Με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, οι παράγοντες που ώθησαν αρκετούς σλαβόφωνους να οπλιστούν από τις αρχές κατοχής είναι πολλοί και αν εδώ για να γίνουν κατανοητοί πρέπει να τους ξεχωρίσουμε, πρέπει ταυτόχρονα να σκεφτόμαστε ότι συχνά σχετίζονται, διαπλέκονται και αλληλεπικαλύπτονται. Αρχικά όπως παρατηρήθηκε, ήταν η βαθιά δυσπιστία των σλαβόφωνων απέναντι στους Έλληνες η οποία τους ωθούσε στη βουλγαρική προπαγάνδα. Επιπλέον φαίνεται ότι ένα ποσοστό από αυτούς ήταν φιλικά τοποθετημένοι απέναντι στη Βουλγαρία, στοιχείο που δεν αποτελούσε, άλλωστε, καινοτομία της εποχής. Το σύνθημα της αυτονομίας της Μακεδονίας, το οποίο καλλιέργησαν οι Βούλγαροι αξιωματικοί στην περιοχή, με κύριο εκφραστή τον Αντών Κάλτσεφ, ενίσχυσε ίσως τη δυναμική της ένταξης στο Κομιτάτο.⁷¹ Το σύνθημα της αυτονομίας καλλιεργήθηκε κυρίως μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών και τη συνεργασία του Κάλτσεφ με τους Γερμανούς και τον Ιβάν Μιχαήλωφ. Οι Γερμανοί από το φθινόπωρο του 1943 έδωσαν την άδεια για την εκλαΐκευση ενός τέτοιου συνθήματος. Σίγουρα επίσης ανάμεσα στους εξοπλισμένους υπήρχαν εκείνοι οι οποίοι είδαν τη συνεργασία με τους κατακτητές ως μια ευκαιρία για να εξυπηρετήσουν δικά τους συμφέροντα και σκοπιμότητες. Ακόμη, πολλοί σλαβόφωνοι οπλίστηκαν για να προστατεύσουν τα χωριά τους από επιδρομές του ΕΛΑΣ, άλλοι από φόβο για επιθέσεις άλλων ένοπλων ομάδων, όπως π.χ. τουρκόφωνων Ποντίων ή εξαιτίας της πίεσης και των εκβιασμών, των Ιταλών, των Βουλγάρων και των Γερμανών. Ο αγώνας για επιβίωση ήταν, κάτω από τις ιδιαίτερα δύσκολες και επικίνδυνες συνθήκες της εποχής, ο πρώτος και κυριότερος παράγοντας για τις όποιες επιλογές, συμπεριφορές και ταυτίσεις. Άλλωστε οι άνθρωποι αυτοί ζούσαν υπό καθεστώς φόβου, πίεσης και ανασφάλειας και μέσα σε συνθήκες που μεταβάλλονται συνεχώς. Τέλος ο παράγοντας τυχαίο (προσωπικές συγκρούσεις, παρεξηγήσεις, συμπάθειες, τυχαία επεισόδια) έχει κι αυτός το ρόλο του στην υιοθέτηση της οποιασδήποτε στάσης και επιλογής.⁷² Ιδίως στην εξέταση τοπικών κοινωνιών και μάλιστα κατά περίοδο έντονων συγκρούσεων και αλλαγών, όπως η περίπτωση μας, πρέπει ο συγκεκριμένος παράγοντας να λαμβάνεται πάντα υπόψη.

⁷⁰ *EM vo NOB* τ. Ι ό.π., σ. 391.

⁷¹ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 329, 332, 392 όπου έκθεση του Πασχάλη Μητρόπουλου της 15-4-1944 στην οποία αναφέρεται “Οι Μιχαήλωφ-Κάλτσεφ και Σία χρησιμοποίησαν επικίνδυνα τεχνάσματα. (Ερχεται βουλγαρικός στρατός να καταλάβει τη Μακεδονία και μια συγκεκριμένη αριστερή μακεδόνικη φρασεολογία (αυτονομία κλπ). Τα καθυστερημένα στρώματα ο συγκεκριμένος εθνικός και πολιτικοϊδεολογικός προσανατολισμός και το συντηρητικό πνεύμα μιας μερίδας σλαβομακεδόνων έγιναν σύμμαχοι της αντιλαϊκής αυτής βουλγαρό-φασιστικής εκστρατείας.”.

⁷² Νίκος Μαραντζίδης, *Γιασασίν Μιλλέτ*, ό.π., σ. 156.

Στο σημείο αυτό και αφού εξετάστηκε η δράση του Κομιτάτου, θα πρέπει να τονίσουμε ότι πολλές από τις υποθέσεις που έγιναν εδώ χρειάζονται επιβεβαίωση. Τα ερωτήματα για τη συμπεριφορά και τις επιλογές των σλαβόφωνων που δραστηριοποιήθηκαν στο Κομιτάτο παραμένουν ανοιχτά, καθώς δεν υπάρχει ακόμη μια εκτεταμένη και εμπειριστατωμένη μελέτη πάνω στο πολυσύνθετο, πολύπλοκο και ευαίσθητο αυτό ζήτημα. Ερωτήματα που σχετίζονται με τα κίνητρα των σλαβόφωνων που συνεργάστηκαν με τις κατοχικές αρχές και τον τρόπο που οι ίδιοι βίωσαν αυτή τους τη δράση. Επίσης ερωτήματα για τις σχέσεις μεταξύ του Κομιτάτου και της Οχράνα και μεταξύ των οργανώσεων αυτών και των ιταλικών, βουλγαρικών και γερμανικών αρχών κατοχής, που όξυναν και εκμεταλλεύθηκαν τις εθνοτικές συγκρούσεις της περιοχής. Σίγουρα πολλοί σλαβόφωνοι συμπαρατάχθηκαν ανοιχτά και υπηρέτησαν με ζήλο τη βουλγαρική προπαγάνδα. Δεν έλειψαν επίσης πράξεις έντονης βίας και κατάχρησης της πρόσκαιρης εξουσίας που τους δόθηκε. Παράλληλα όμως, στο πλαίσιο της μετεμφυλιοπολεμικής ελληνικής πραγματικότητας η δράση των κομιτατζήδων διογκώθηκε και μεγεθύνθηκε, πολλές φορές σε υπέρμετρο βαθμό, δημιουργώντας συχνά ένα μύθο γύρω από το όλο ζήτημα. Ο μύθος αυτός συχνά ξεπέρασε τις πραγματικές διαστάσεις του ζητήματος, εκτράφηκε από ένα μεγάλο φάσμα του ελληνικού πολιτικού κόσμου και εντάχθηκε στην επίσημη ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης της μεταπολεμικής ελληνικής πραγματικότητας. Είναι λοιπόν ανάγκη η μελέτη του ζητήματος αυτού (όπως και γενικότερα του πολύπλοκου ζητήματος της συνεργασίας με τις κατοχικές αρχές και του δοσιλογισμού⁷³) να είναι απαλλαγμένη από τους μύθους και τις προκαταλήψεις που κυριάρχησαν στη μετεμφυλιοπολεμική πραγματικότητα της χώρας, αλλά και από την τάση ωραιοποίησης του παρελθόντος και λήθης συγκεκριμένων πτυχών της αντίστασης που καλλιεργήθηκε από ένα φάσμα του πρώην εαμικού συνασπισμού στην μεταπολίτευση.

Για να ξαναγυρίσουμε τώρα στην ανάπτυξη του αντάρτικου στην περιοχή, πρέπει να σημειώσουμε ότι με την επέκταση της δράσης του, ο ΕΛΑΣ άρχισε να αποκτάει στρατιωτική οργάνωση και τον Απρίλιο του 1943 σχηματίστηκαν δύο αρχηγεία στην περιοχή. Το αρχηγείο Πίνδου, με τρία υπαρχηγεία, των Γρεβενών, του Βοΐου και της Καστοριάς στα δυτικά και το αρχηγείο Βαρνούντος με τρία υπαρχηγεία, του Μπουρινού, του Βίτσι και του Ασκίου στα ανατολικά.⁷⁴ Το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, η αύξηση της δύναμης του ΕΛΑΣ οδήγησε στη σύσταση της ΙΧ μεραρχίας με έδρα το χωριό του Βοΐου Πεντάλοφο. Παράλληλα δημιουργήθηκε και ο εφεδρικός ΕΛΑΣ που αποτελούσε ένα είδος φρουρών των χωριών. Η αύξηση της δύναμης

⁷³ Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι στο φαινόμενο του δοσιλογισμού εντάσσονται διάφορες περιπτώσεις συνεργασίας με τις αρχές κατοχής, οι οποίες έχουν όμως διαφορετικό περιεχόμενο, π.χ. δεν είναι ίδιος ο δοσιλογισμός του Αθηναίου με αυτόν του Πόντιου, τουρκόφωνου ή ελληνόφωνου, και του σλαβόφωνου. Είναι απαραίτητο να βλέπουμε την κάθε περίπτωση στο πλαίσιο και κάτω από τις συνθήκες στις οποίες αναπτύχθηκε.

⁷⁴ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονιμάτων Α΄*, ό.π., σ. 92.

του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ στην περιοχή βασίστηκε, όπως και στα άλλα μέρη της χώρας στο πλέγμα οικονομικών και κοινωνικών δικτύων που η αντίσταση έθεσε σε εφαρμογή. Η εκκαθάριση της υπαίθρου από ζωοκλέφτες και ληστές, η ασφάλεια που παρείχε ο ΕΛΑΣ στους αγροτικούς πληθυσμούς, ο περιορισμός των επιτάξεων των τροφίμων από τα στρατεύματα κατοχής και αντίθετα οι επιθέσεις σε αποθήκες συγκέντρωσης τροφίμων και η δημιουργία δικτύων αλληλοβοήθειας, δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα που ωθούσε ένα μεγάλο μέρος του κόσμου της υπαίθρου στην ένταξη του στην αντίσταση.⁷⁵ Βέβαια το ΕΑΜ μετά την κατάλυση του επίσημου κράτους, εδραίωσε τη δική του εξουσία στην “Ελεύθερη Ελλάδα” και ανέπτυξε θεσμούς και λειτουργίες που σε μερικές περιπτώσεις ίσως να είχαν αυταρχικό χαρακτήρα, αλλά ταυτόχρονα ενέπνευσε και ριζοσπαστικοποίησε πολύ μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού.⁷⁶ Σίγουρα η ανάπτυξη της δύναμης του ΕΛΑΣ μπορεί σε μερικές περιπτώσεις να έγινε ύστερα από πίεση ή βίαια στρατολόγηση και βέβαια δεν έλειψαν οι επιτάξεις τροφίμων και η αυθαίρετη χρήση βίας από αντάρτες. Όπως επίσης τα αντίποινα των κατακτητών στις επιθέσεις του ΕΛΑΣ ήταν συχνά ένας ακόμη λόγος που ανάγκασε ορισμένο μέρος του αγροτικού πληθυσμού να καταταγεί στον ΕΛΑΣ (αν και πολλές φορές τα αντίποινα και οι καταστροφές των κατοχικών αρχών οδηγούσαν στην απάθεια ή στη συνεργασία του πληθυσμού με τους κατακτητές). Όμως η ανάπτυξη ενός τόσο μαζικού κινήματος κι ενός πολύ μεγάλου στρατιωτικού μηχανισμού δεν μπορούν να βασίζονται στον πειθαναγκασμό αλλά μάλλον στη συναίνεση και στη συμπόρευση των ίδιων των ανθρώπων που συμμετέχουν στις οργανώσεις αυτές με τους σκοπούς, τα προγράμματα και τις αρχές τους.

Η μαζική βέβαια ανάπτυξη της αντίστασης στην Καστοριά και στη Φλώρινα προϋπόθετε την ένταξη σε αυτήν της πλειοψηφίας των σλαβόφωνων που αποτελούσαν άλλωστε την πλειοψηφία στον συγκεκριμένο χώρο. Μια τέτοια προσπάθεια φαίνεται πως έγινε από τα τοπικά στελέχη του ΚΚΕ, που είχαν επιρροή στην περιοχή. Άλλωστε αρκετά χωριά της περιοχής ήταν προπύργια του ΚΚΕ, προπολεμικά. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της 8^{ης} ολομέλεια του ΚΚΕ (Ιανουάριος 1942) και του Πανελληνίου Συνεδρίου (Δεκέμβριος 1942) οι Σλαβομακεδόνες καλούνταν να ενωθούν με τους Έλληνες σε κοινό αγώνα με το σέρβικο και το βουλγάρικο λαό εναντίον των φασιστών και για τη νίκη της ΕΣΣΔ, και για τη δική τους εθνική και κοινωνική απελευθέρωση.⁷⁷ Βέβαια το μεγαλύτερο μέρος του σλαβόφωνου πληθυσμού της περιοχής έμεινε

⁷⁵ Γιώργος Μαργαρίτης, *Από την ήττα στην εξέγερση*, ό.π., σ. 208/ Μιχάλης Λυμπεράτος, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα”, ό.π., σ. 74.

⁷⁶ Για το ΕΑΜ και τη λαοκρατία βλ. Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ, Η εμπειρία της Κατοχής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σσ, 293-319/ πρβλ. Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονιμάτων Α΄*, ό.π., σσ. 102-104 όπου η “Ελεύθερη Ελλάδα” χαρακτηρίζεται “ένα σταλινικό κράτος εν τη γενέσει του”.

⁷⁷ Παρατίθεται στο Andrew Rossos, “Incompatible Allies: Greek Communism and Macedonian Nationalism in the Civil War in Greece, 1943-1949”, *The Journal of Modern History*, 69 (March 1997), σ. 47.

μάλλον απαθές καθώς η βαθιά δυσπιστία απέναντι στους Έλληνες (όπως και το αντίθετο) παρέμεινε ανασταλτικός παράγοντας για τη συμμετοχή του στην αντίσταση. Τα στοιχεία που διαθέτουμε για τη δύναμη του ΕΑΜ και του ΚΚΕ στην περιοχή δείχνουν την εξής εικόνα : πίνακες 1 και 2.

Πιν.1 Μέλη ΕΑΜ/ΕΛΑΣ 1943⁷⁸

	Φλώρινα 11-1943	Καστοριά 11-1943
ΕΑΜ	516	5.000
ΕΛΑΣ	310	2.000
ΕΑ	149	7.000
ΕΠΟΝ	1.500	4.500

Πιν. 2 Μέλη ΚΚΕ 1943-1944⁷⁹

	10-1943	11-1943	4-1944	6-1944	8-1944
Φλώρινα	1.110	1.891	2.575		4.731
Καστοριά	3.500	4.700		7.500	

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι στη Φλώρινα το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ είχαν πολύ μικρή απήχηση το Νοέμβριο του 1943 ενώ και το ΚΚΕ δεν γνώρισε μαζική ανάπτυξη παρά μόνο προς την απελευθέρωση. Πρέπει να θυμίσουμε ότι στη Φλώρινα η ισχυρότατη παρουσία γερμανικών στρατευμάτων ήταν ένας σημαντικός παράγοντας στη δυσκολία ανάπτυξης της αντίστασης. Στην Καστοριά η κατάσταση είναι σαφώς καλύτερη αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στην Καστοριά καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής γνώρισε σημαντική ανάπτυξη το Κομιτάτο και η Οχράνα. Πολλοί άλλωστε από τους αντάρτες στην περιοχή Καστοριάς προέρχονταν από την περιοχή Γράμμου και Βοΐου, όπου ζούσαν πολλοί ντόπιοι Έλληνες και οι περισσότεροι σλαβόφωνοι ήταν εξελληνισμένοι.⁸⁰ Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον αν είχαμε στοιχεία για τον αριθμό των σλαβόφωνων που ήταν οργανωμένοι στο ΕΑΜ, στον ΕΛΑΣ, στην ΕΠΟΝ και στο ΚΚΕ την εποχή πριν από την ίδρυση του SNOF, δηλαδή το καλοκαίρι και στις αρχές φθινοπώρου του 1943, για να μπορέσουμε να διαπιστώσουμε την απήχηση που είχαν οι οργανώσεις αυτές στους σλαβόφωνους της περιοχής. Από τα στοιχεία που παρατέθηκαν γίνεται μάλλον αντιληπτό ότι το ΕΑΜ δεν κατάφερε να συσπειρώσει στις τάξεις του την πλειοψηφία

⁷⁸ Riki Van Boeschoten, "Russian Dolls", ό.π. από πίνακα μελών αντιστασιακών οργανώσεων το Νοέμβριο του 1943, Δυτικομακεδονικό Γραφείο ΚΚΕ στο Archiv na Makedonija(AM) , συλλογή EM vo NOB II/3/103

⁷⁹ Στο ίδιο, από στοιχεία στο Archiv na Makedonija(AM) II/3/103 και 108, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 412, φ 23/5/1,5,207 και κ. 415, φ 23/8/52,60,220,232

⁸⁰ Στο ίδιο.

των σλαβόφωνων της περιοχής, γεγονός που προβλημάτιζε τα τοπικά στελέχη του ΕΑΜ και του ΚΚΕ.

Δεύτερη περίοδος, 1943-1944

Το καλοκαίρι του 1943 η ενδυνάμωση της αντίστασης στην περιοχή είναι μια πραγματικότητα. Παράλληλα όμως υπάρχουν και σοβαρά εμπόδια στη μαζικοποίηση της συμμετοχής των σλαβόφωνων στο εαμικό κίνημα. Η βαθιά δυσπιστία των σλαβόφωνων απέναντι στους Έλληνες και το αντίστροφο, η εδραίωση του Κομιτάτου στην Καστοριά και οι δύσκολες συνθήκες στη Φλώρινα λόγω της ισχυρής παρουσίας των γερμανικών στρατευμάτων, κρατούν την πλειοψηφία των σλαβόφωνων μακριά από την ένταξη τους στις γραμμές του ΕΑΜ /ΕΛΑΣ. Γι' αυτό το λόγο το ΕΑΜ το φθινόπωρο του 1943 θα δημιουργήσει το SNOF με σκοπό τον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων. Η σύγχυση γύρω από τους σκοπούς, τους λόγους δημιουργίας και τη δράση αυτής της οργάνωσης είναι το κύριο χαρακτηριστικό των θεωριών που έχουν κυκλοφορήσει κατά καιρούς γι' αυτήν. Αποσπασματικές πληροφορίες, διαστρέβλωση γεγονότων και σκοπών, πολιτικές σκοπιμότητες και προπαγάνδα έχουν δημιουργήσει την υπάρχουσα συσκότιση γύρω από τη συγκεκριμένη οργάνωση.

Αρχικά, οι πληροφορίες που έχουμε, είναι αποσπασματικές και δε βοηθούνε στο σχηματισμό πλήρους και σαφούς εικόνας για την οργάνωση. Επιπλέον, το SNOF έχει θεωρηθεί από ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής βιβλιογραφίας ως μια οργάνωση επικίνδυνη για την εθνική ακεραιότητα της χώρας λόγω των αυτονομιστικών τάσεων που εκδηλώθηκαν από ορισμένα ηγετικά του στελέχη. Το SNOF τοποθετείται άλλοτε στη κατηγορία των συνεργατών των βουλγαρικών αρχών κατοχής και άλλοτε στη κατηγορία των πρακτόρων της τιτοϊκής πολιτικής για μια ενιαία Μακεδονία. Αυτές οι θεωρήσεις συνοδεύονται συχνά από κατηγορίες εναντίον του ΕΑΜ και του ΚΚΕ για εθνική προδοσία και παραχώρηση της Μακεδονίας στους βόρειους γείτονες, Γιουγκοσλάβους ή Βούλγαρους.⁸¹ Πολλές από αυτές τις θεωρήσεις βέβαια είναι προϊόντα της “εθνικόφρονος” μετεμφυλιοπολεμικής ελληνικής πραγματικότητας που έθρεψε τον δημιουργημένο από τη διάρκεια της αντίστασης μύθο του “Εαμοβούλγαρου” ή “Σλαβοκομμουνιστή”. Από την άλλη, δυστυχώς δεν υπάρχει μια θαρραλέα και χωρίς αμηχανία θεώρηση της οργάνωσης από την πλευρά των πρωταγωνιστών της εαμικής αντίστασης. Τέλος, προβλήματα φαίνεται να υπάρχουν και στην προσέγγιση του ζητήματος από την ιστοριογραφική

⁸¹ Από τη διάρκεια της αντίστασης είχαν δημοσιευθεί δύο υποτιθέμενες συμφωνίες που υπέγραψαν μέλη του ΚΚΕ(τη μία ο Ανδρέας Τζήμας, την άλλη ο Γιάννης Ιωαννίδης)για την παραχώρηση αυτονομίας στη Μακεδονία. Θα αναφερθούμε αναλυτικότερα σε αυτές αργότερα.

παραγωγή της πΓΔΜ η οποία έχει ενσωματώσει εθνικιστικά στοιχεία, καθώς η δεκαετία του 1940 και μέσα σε αυτήν και το SNOF είναι ένας χώρος άντλησης εθνικών ηρώων και μύθων.⁸² Συχνά μέσα σε αυτές τις προσεγγίσεις όλοι οι σλαβόφωνοι παρουσιάζονται ως εθνικά Μακεδόνες και ταυτίζονται με την αριστερά.

Όπως γίνεται αντιληπτό η προσπάθεια εντοπισμού των πραγματικών στοιχείων και η διερεύνηση των προθέσεων και σκοπών είναι εκ προοιμίου μια πολύ δύσκολη υπόθεση για τον ερευνητή που θα ασχοληθεί με το συγκεκριμένο ζήτημα. Οι παραπάνω επισημάνσεις νομίζουμε ότι πιστοποιούν τη συγκεκριμένη δυσκολία. Αυτό που θα προσπαθήσουμε να κάνουμε εδώ είναι να καταδείξουμε ορισμένες πτυχές του ζητήματος, οι οποίες μέχρι τώρα δεν έχουν μάλλον φωτισθεί αρκετά και ταυτόχρονα να σχετικοποιήσουμε ως κάποιο όριο τις κατευθύνσεις που έχουν χαραχθεί ως σήμερα. Η εξαντλητική διερεύνηση του ζητήματος δεν είναι σε καμία περίπτωση ανάμεσα στις φιλοδοξίες μας, καθώς κάτι τέτοιο προϋποθέτει ενδελεχή και εμπειριστατωμένη έρευνα σε όλα τα υπάρχοντα αρχεία, άριστη γνώση και εξέταση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, γνώση της τοπικής κοινωνίας και του ευρύτερου πλαισίου μέσα στα οποία εξελίσσονται τα γεγονότα. Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να θέσουμε ορισμένα ερωτήματα, τα οποία ίσως να βοηθήσουν στην περαιτέρω εξέταση του ζητήματος. Οι όποιες υποθέσεις εργασίας γίνουν, δεν έχουν βασιστεί στο σύνολο των υπάρχοντων στοιχείων για το ζήτημα και γι' αυτό το λόγο χρειάζεται σε κάθε περίπτωση διεξοδικότερη έρευνα για να αποδειχθεί η όποια ορθότητα τους.

Με δεδομένα τα παραπάνω θα προχωρήσουμε στην εξέταση του SNOF και των ζητημάτων που σχετίζονται με την οργάνωση αυτή. Θα εξετασθούν αρχικά οι λόγοι δημιουργίας του μέσα στο πλαίσιο της εαμικής αντίστασης. Στο σημείο αυτό θα σχολιαστούν παράλληλα αλλά συνοπτικά οι θέσεις του ΚΚΕ και του ΕΑΜ πάνω στο μακεδονικό κατά τη διάρκεια της κατοχής και της αντίστασης. Στη συνέχεια θα δούμε ποια ήταν η πολιτική και στρατιωτική δράση του SNOF καθώς και το βαθμό επιτυχίας που είχε στον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων της περιοχής Φλώρινας και Καστοριάς. Θα μας απασχολήσει επίσης η διερεύνηση των διαφορών που ανέκυψαν μεταξύ του SNOF Καστοριάς και του SNOF Φλώρινας (αν και για το δεύτερο τα στοιχεία που καταφέραμε να εντοπίσουμε είναι ελάχιστα). Επιπλέον θα εξετασθούν οι σχέσεις του SNOF με το ΕΑΜ /ΕΛΑΣ με το ΚΚΕ και με τους Γιουγκοσλάβους παρτιζάνους οι οποίοι άσκησαν αυτονομιστική προπαγάνδα στην περιοχή καθώς και οι αυτονομιστικές τάσεις που αναπτύχθηκαν από ορισμένα στελέχη του SNOF. Τέλος, εξαιτίας των τάσεων αυτών το ΕΑΜ θα

⁸² Iakovos Michailidis, “ On the Other Side of the River”, ό.π., σσ. 70-77.

αποφασίσει τη διάλυση του SNOF το Μάιο του 1944, τις συνέπειες της οποίας και τις αντιδράσεις που προκάλεσε θα σχολιάσουμε.

Στη συνέχεια θα παρουσιασθεί συνοπτικά η επαναδραστηριοποίηση μελών του SNOF και οι λόγοι που οδήγησαν το ΕΑΜ στη σύσταση δυο σλαβομακεδονικών ταγμάτων, ένα στο Βίτσι και ένα στο Καϊμάκ-Τσαλάν το καλοκαίρι του 1944. Τα τάγματα αυτά και κυρίως το τάγμα Βίτσι που δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή Φλώρινας-Καστοριάς αν και τυπικά ενταγμένα στον ΕΛΑΣ, σύντομα θα αρχίσουν να δρουν αυτόνομα, θα προβούν σε αθρόα στρατολογία και θα εντάξουν στις τάξεις τους μαζικά πρώην κομιτατζήδες και μέλη της Οχράνα. Η κατάσταση αυτή θα προκαλέσει ανησυχίες στον ΕΛΑΣ, μονάδες του οποίου μετά τις αποτυχημένες προσπάθειες συνεννόησης με το τάγμα Βίτσι, θα έλθουν σε σύγκρουση μαζί του. Τελικά, όπως θα δούμε, το τάγμα μαζί με αρκετούς σλαβόφωνους θα περάσει στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία .

Στο ζήτημα εμπλέκονται, όπως είδαμε, πολλοί παράγοντες. Το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και το ΚΚΕ, η βουλγαρική προπαγάνδα και το γιουγκοσλαβικό παρτιζάνικο κίνημα θα προσπαθήσουν να προσεταιριστούν, ο καθένας για δικούς του λόγους, τους σλαβόφωνους της περιοχής. Οι πολιτικές που θα υιοθετήσουν απέναντι στους πληθυσμούς αυτούς έχουν τη δική τους βαρύνουσα σημασία. και θα επηρεάσουν τους σλαβόφωνους. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κατάστασης είχαν επίσης οι προϋπάρχουσες (πριν τον πόλεμο) διαφορές των σλαβόφωνων με άλλες πληθυσμιακές ομάδες και κυρίως, γεγονός που τονίσαμε ήδη, η βαθιά δυσπιστία των σλαβόφωνων απέναντι στους Έλληνες. Οι σλαβόφωνες κοινότητες της περιοχής ήταν κοινωνίες έντονα καταπιεσμένες με συνειδητοποίηση όμως της ιδιαιτερότητας τους, που όπως φαίνεται όσο περισσότερο γινόταν προσπάθεια βίαιης αφομοίωσης της από το ελληνικό κράτος τόσο περισσότερο ενδυνάμωνε για ένα μέρος των σλαβόφωνων. Ο παράγοντας που επίσης έχει σημασία και ίσως δεν έχει εξετασθεί αρκετά ως τώρα είναι οι εξελίξεις στο τοπικό επίπεδο. Τοπικές δυσαρέσκειες και διαφωνίες, παράγοντες που σχετίζονται με τις διαφορετικές συνθήκες που αναπτύχθηκαν στην περιοχή κατά τη διάρκεια της κατοχής (σημαντικές διαφορές μεταξύ Καστοριάς και Φλώρινας), ίσως έχουν σημασία στη διαμόρφωση των εσωτερικών ισορροπιών στην περιοχή. Μάλιστα στην περίοδο αυτή, και με αποκορύφωμα τον εμφύλιο πόλεμο, συνεχίζεται η διαδικασία εκείνη μέσα από την οποία πολλοί σλαβόφωνοι της δυτικής Μακεδονίας ανέπτυξαν σλαβομακεδονική ή μακεδονική εθνική συνείδηση. Η περίοδος της κατοχής (και του εμφυλίου που ακολούθησε) είναι χρόνια που οι προϋπάρχουσες εθνοτικές διαφοροποιήσεις πολιτικοποιήθηκαν σε έντονο βαθμό και που πολλοί σλαβόφωνοι αναγκάστηκαν για διάφορους λόγους και από τις εξαιρετικά δύσκολες περιστάσεις να

υιοθετήσουν μία από τις διαθέσιμες εθνικές ταυτότητες, του Έλληνα, του Βούλγαρου ή του Μακεδόνα.⁸³

Το SNOF (Slavianomakedonski Narodno Osloboditelen Front, Σλαβομακεδονικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Μέτωπο)

Υπάρχουν ορισμένα στοιχεία από υλικό που δημοσιεύθηκε στην πΓΔΜ ότι οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας χωριστών τμημάτων Σλαβομακεδόνων έγιναν από τις αρχές του 1943. Στα τμήματα αυτά ήταν ενταγμένα προπολεμικά στελέχη του ΚΚΕ που ίσως μερικά από αυτά να ήταν και μέλη στην ΕΜΕΟ-Ενωμένη⁸⁴ και Σλαβομακεδόνες αντάρτες του ΕΛΑΣ. Ως πρώτες χωριστές οργανώσεις αναφέρονται η Μακεδονική Απελευθερωτική Οργάνωση Έδεσσας (ΜΑΟ) και το Σλαβομακεδονικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (SOF από τα σλαβικά αρχικά) της περιοχής Φλώρινας. Σύμφωνα με Μακεδόνες συγγραφείς, όπως υποστηρίζει ο Ευάγγελος Κώφος, ο ΕΛΑΣ δεν επέτρεπε στις οργανώσεις αυτές να αναπτυχθούν και κατεδίωκε τα στελέχη τους.⁸⁵ Μια άλλη πληροφορία από το Νίκο Κέντρο, ηγετικό στέλεχος της ΟΚΝΕ (Οργάνωση Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας) και της ΕΠΙΟΝ στην περιοχή, δείχνει ότι η πρωτοβουλία για τη δημιουργία χωριστής ομάδας σλαβόφωνων πάρθηκε από την οργάνωση ΚΚΕ Φλώρινας το Μάρτιο ή τον Απρίλιο του 1943. Σύμφωνα με την ίδια πηγή η πρώτη αυτή οργάνωση θα είχε το όνομα Σλαβομακεδονικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΣΑΜ από τα ελληνικά αρχικά).⁸⁶ Ίσως η οργάνωση αυτή να ήταν η ίδια με το SOF που αναφέρθηκε παραπάνω, αλλά δεν πήρε επίσημη χροιά και δεν ξέρουμε τίποτε άλλο για το σχηματισμό της.

Σε όλες τις αρχικές κινήσεις για την οργάνωση σλαβόφωνων στην αντίσταση σημαντικό ρόλο έπαιξε όπως φαίνεται ο Λάζαρος Ζησιάδης ή Τερπόφσκι που ήδη αναφέρθηκε. Φαίνεται ότι ο Τερπόφσκι, παλιός κομμουνιστής από το Δενδροχώρι ο οποίος είχε συλληφθεί επί Μεταξά, είχε ιδιαίτερο κύρος στην περιοχή και πρωτοστάτησε μετά την απελευθέρωση του από την Ακροναυπλία στην ανασυγκρότηση του κομματικού μηχανισμού στην Καστοριά. Ο ίδιος είχε οργανώσει πολιτικές ομάδες Σλαβομακεδόνων μέσα στο ΕΑΜ/ ΕΛΑΣ⁸⁷ και γυρνούσε όλα τα

⁸³ Βλ. Loring Danforth, *Η Μακεδονική Διαμάχη, Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999, σσ. 80-81.

⁸⁴ Πρόκειται για τη σοσιαλιστική πτέρυγα της ΕΜΕΟ που δημιουργήθηκε το 1924 και ήταν υπέρ μιας ανεξάρτητης Μακεδονίας.

⁸⁵ Ευάγγελος Κώφος, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 433.

⁸⁶ Συνέντευξη του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 2-8-1998 στη Φλώρινα.

⁸⁷ Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism*, ό.π., σ. 121/Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονιμάτων Α΄* ό.π., σ. 119.

χωριά της περιοχής για την οργάνωση της αντίστασης.⁸⁸ Υποστήριζε μάλλον την επίσημη γραμμή του ΚΚΕ στο Μακεδονικό και θεωρούσε τους Σλαβομακεδόνες ως έναν από τους λαούς της Μακεδονίας.⁸⁹ Ο Τερπόφσκι σκοτώθηκε, όπως είδαμε, νωρίς και δεν πρόλαβε να συνεχίσει τη δράση του στην περιοχή.

Ενώ η αντίσταση αναπτύσσεται, πολλοί σλαβόφωνοι της περιοχής πολεμάνε σε κοινές ομάδες με τους Έλληνες αντάρτες. Παράλληλα αρκετοί νέοι σλαβόφωνοι οργανώνονται στην ΟΚΝΕ και κατόπιν στην ΕΠΟΝ.⁹⁰ Η άνοιξη και το καλοκαίρι του 1943 είναι η περίοδος που πολλοί σλαβόφωνοι οργανώνονται στην αντίσταση αλλά όπως ήδη είδαμε η οργάνωση τους δεν παίρνει μαζικό χαρακτήρα. Αν πάρουμε υπόψη το γεγονός ότι το 1940 το 68% του πληθυσμού της Φλώρινας και το 48% της Καστοριάς ήταν σλαβόφωνοι,⁹¹ γίνεται αντιληπτό ότι για να εδραιωθεί η αντίσταση στην περιοχή χρειαζόταν η μαζική συμμετοχή των σλαβόφωνων. Τα σλαβομακεδονικά στελέχη του ΚΚΕ και του ΕΛΑΣ φαίνεται ότι σταδιακά άρχιζαν να πιέζουν για τη δημιουργία χωριστών σλαβομακεδονικών μονάδων. Παράλληλα φαίνεται ότι το ΕΑΜ συνειδητοποιεί τις δυσκολίες που υπάρχουν στον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων.

Το Σεπτέμβριο του 1943 δημιουργείται στα πλαίσια του ΕΛΑΣ από Σλαβομακεδόνες αντάρτες η “Γκρούπα Λάζος Τερπόφσκι” προς τιμή του Δενδροχωρίτη Σλαβομακεδόνα. Ο πυρήνας από τον οποίο προήλθε η Γκρούπα όπως είδαμε προηγουμένως, ήταν μια ομάδα ανταρτών της περιοχής στο Βίτσι που σχηματίστηκε το Φεβρουάριο του 1943 μετά από εντολή της Π.Ε. ΚΚΕ Φλώρινας. Η ομάδα αυτή φαίνεται ότι αύξησε τη δύναμη της την άνοιξη του 1943 όταν δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή των Κορεστίων και αφόπλισε αρκετούς κοιμιτατζήδες. Ανάμεσα στα μέλη της ήταν μάλλον και ο Ναούμ Πέιος ή Πέγιοφ και ο Μιχάλης Κεραμιτζής ή Κεραμιτζιέφ, Σλαβομακεδόνες από το Γάβρο Καστοριάς που θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη συνέχεια στο SNOF.⁹²

Το SNOF, με βάση τα στοιχεία που έχουμε ως τώρα, ιδρύθηκε τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 1943. Κατά τον Andrew Rossos δημιουργήθηκαν δύο οργανώσεις, το SNOF που ιδρύθηκε στην περιοχή της Καστοριάς τον Οκτώβριο και το SOF που ιδρύθηκε στην περιοχή της Φλώρινας τον Νοέμβριο.⁹³ Σύμφωνα με άλλες πηγές, φαίνεται ότι η απόφαση για τη σύσταση του SNOF πάρθηκε στη συνδιάσκεψη της Περιφερειακής Επιτροπής ΚΚΕ Φλώρινας τον

⁸⁸ Συνέντευξη της Βέρα Φωτέεβα (Ευδοκία Μπάλιου) στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 25-10-1997 στα Σκόπια. Η Βέρα Φωτέεβα από το Δενδροχώρι Καστοριάς ήταν σημαντικό στέλεχος του SNOF και στον Εμφύλιο του ΝΟΦ.

⁸⁹ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σσ. 152-154.

⁹⁰ Συνέντευξη του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 2-8-1998 στη Φλώρινα.

⁹¹ Riki Van Boeschoten, “Russian Dolls”, ό.π.

⁹² Andrew Rossos, “Incompatible Allies”, ό.π., σ. 49/ Κυριάκος Πυλάης, *Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, ό.π. σ. 216/ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 148.

⁹³ Andrew Rossos, “Incompatible Allies”, ό.π., σσ. 49-50 και υπ. 30.

Νοέμβριο του 1943 στο χωριό Δροσοπηγή, στην οποία παρευρίσκονταν στελέχη του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ και ο ίδιος ο γραμματέας του Μακεδονικού Γραφείου, Λεωνίδας Στρίγγος ή Αλέκος. Σε αυτή τη συνδιάσκεψη φαίνεται να αποφασίσθηκαν η ονομασία και οι στόχοι της οργάνωσης.⁹⁴ Σύμφωνα με μεταγενέστερη έκθεση του Λεωνίδα Στρίγγου, μέχρι την εμφάνιση των Κομιτατζήδων στην περιοχή το αντιστασιακό κίνημα αποσκοπούσε στην οργάνωση των σλαβόφωνων στο ΕΑΜ/ ΕΛΑΣ. Μετά όμως από τη σύσταση “αντίπαλων ομάδων” στην περιοχή, δηλαδή των Κομιτατζήδων, έγινε λόγος για την ίδρυση σλαβομακεδονικής οργάνωσης.⁹⁵ Σύμφωνα πάλι με την μεταγενέστερη “Έκθεση της Επιτροπής Περιοχής Μακεδονίας του ΕΑΜ για την τρίχρονη εθνικοαπελευθερωτική πάλη του λαού της Μακεδονίας”, με ημερομηνία 10-8-1944, αναφέρονται τα εξής: “Στην περιφέρεια Φλωρίνης το 75% σχεδόν του πληθυσμού είναι σλαβομακεδόνες, το υπόλοιπο στοιχείο αποτελείται από πρόσφυγες και άλλους. Το ΕΑΜ κατόρθωσε να επηρεάσει και οργανώνει τους πρόσφυγες, δεν κατόρθωσε όμως να οργανώσει σε μια ενιαία εαμική οργάνωση και το σλαβομακεδονικό στοιχείο, πράγμα, που οδήγησε την επιτροπή του ΕΑΜ Δυτικής Μακεδονίας να οργανώσει σε ξεχωριστό ΕΑΜ τους σλαβομακεδόνες με τη σλαβόφωνη ονομασία Σ.Ν.Ο.Φ και με καλά αποτελέσματα με την προϋπόθεση πάντοτε να υπάρχει ενιαία Π. Επιτροπή.” Και παρακάτω για την περιφέρεια Καστοριάς : “Και στην περιφέρεια αυτή, όπου επίσης πλειοψηφεί το σλαβομακεδονικό στοιχείο, δημιουργήθηκε το Σ.Ν.Ο.Φ για να αγκαλιάσουμε τους σλαβομακεδόνες. Εδώ όμως από δικές μας αδυναμίες εκδηλώθηκαν χωριστές τάσεις που τις εκμεταλλεύτηκε η προπαγάνδα της Οχράνας και παρέσυρε ορισμένα στελέχη τα οποία καλλιέργησαν τάση αυτονομιστική ρίχνοντας το σύνθημα της αυτόνομης κι ανεξάρτητης Μακεδονίας”.⁹⁶

Αρκετοί συγγραφείς θεωρούν ότι η δημιουργία του SNOF σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με τις συνομιλίες του Σβέτοζαρ Βουκμάνοβιτς-Τέμπο, απεσταλμένου του Τίτο στο Κόσοβο και στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, με τη στρατιωτική ηγεσία του ΕΛΑΣ και την πολιτική ηγεσία του ΚΚΕ το καλοκαίρι του 1943 για το συντονισμό της δράσης των βαλκανικών αντιστασιακών κινήματων και τη δημιουργία ενός Βαλκανικού Γενικού Στρατηγείου.⁹⁷ Για την περίπτωση του Βαλκανικού Γενικού Στρατηγείου έχουν γραφεί πολλά. Στη συγκεκριμένη μελέτη θα

⁹⁴ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 120/ Συνέντευξη του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 2-8-1998 στη Φλώρινα.

⁹⁵ Παρατίθεται στο Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σσ. 119-120.

⁹⁶ *Κείμενα της Εθνικής Αντίστασης*, τ. Α΄, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981, σ. 95.

⁹⁷ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού” , ό.π., σ. 432/ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 114/ Σπυρίδων Σφέτας, “ Αυτονομιστικές κινήσεις των σλαβόφωνων κατά το 1944, η στάση του ΚΚΕ και η διαφύλαξη των Ελληνο-Γιουγκοσλαβικών συνόρων” στο *Μακεδονία και Θράκη, 1941-1944*, ό.π., σ. 105.

αναφερθούμε στο σημείο αυτό στα βασικά γεγονότα και θα εξετάσουμε παράλληλα τη στάση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ στο μακεδονικό ζήτημα.

Η πρωτοβουλία για τη σύσταση του Βαλκανικού Γενικού Στρατηγείου ανήκε στη γιουγκοσλαβική πλευρά και εκφράστηκε από τον Τέμπο. Σύμφωνα με τον ίδιο, η ιδέα ήταν δική του και η σύσταση του στόχευε στη ενδυνάμωση του αγώνα εναντίον των κατακτητών και στην αύξηση της συμμετοχής των μαζών σε αυτόν. Το Βαλκανικό Στρατηγείο -σύμφωνα πάντα με τις δικές του απόψεις- θα βοηθούσε στην πολιτική και στρατιωτική συνεργασία των εθνικό-απελευθερωτικών κινημάτων των βαλκανικών χωρών (Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα, Αλβανία και Βουλγαρία), στη ρύθμιση των μεταξύ τους εθνικών προβλημάτων⁹⁸ και θα έπρεπε να αναγνωρίσει το δικαίωμα του κάθε έθνους στην αυτοδιάθεση, συμπεριλαμβανόμενου του δικαιώματος της απόσχισης, και να εγγυηθεί όλα τα εθνικά δικαιώματα, μετά βέβαια από το διώξιμο των κατακτητών.⁹⁹

Η πρώτη συνάντηση εκπροσώπων των Κομμουνιστικών Κομμάτων Γιουγκοσλαβίας, Ελλάδας και Αλβανίας έγινε στις 20 Ιουνίου 1943 στο Κοτσάκι Αλβανίας μεταξύ του Τέμπο, του Εμβέρ Χότζα και του Τηλέμαχου Βερβέρη, ο οποίος όμως δεν είχε καμία εξουσιοδότηση να συζητήσει τα σχετικά ζητήματα. Εκεί υπογράφηκε τελικά ένα κείμενο με τίτλο “Συμπεράσματα από τη συνάντηση των εκπροσώπων των Κεντρικών Επιτροπών των ΚΚ Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Αλβανίας”. Στο κείμενο συμπεριλήφθηκε μια παράγραφος σύμφωνα με την οποία αναγνωριζόταν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του Μακεδονικού λαού. Με την άποψη αυτή διαφώνησε ο Έλληνας αντιπρόσωπος, ο οποίος, σύμφωνα με τα πρακτικά, είπε ότι η κατάσταση στην ελληνική Μακεδονία ήταν διαφορετική από τις αντίστοιχες στη γιουγκοσλαβική και τη βουλγαρική Μακεδονία. Τόνισε ότι στην ελληνική Μακεδονία μόνο στις περιοχές της Έδεσσας, της Φλώρινας και της Καστοριάς το 60% του πληθυσμού είναι Μακεδόνες και ότι η ανακίνηση ενός τέτοιου ζητήματος θα κινητοποιούσε τους Μακεδόνες, αλλά θα απομάκρυνε τους Έλληνες από το ΚΚΕ. Ζήτησε λοιπόν να εξετασθεί το θέμα από την Κ.Ε. του ΚΚΕ.¹⁰⁰

Στη συνέχεια ο Τέμπο μαζί με τον Αλβανό εκπρόσωπο Κότσι Τζότζε πέρασαν σε ελληνικό έδαφος όπου είχαν μια συνάντηση με τον Ανδρέα Τζήμα στις 25 Ιουνίου κοντά στο Τσοτύλι και μία στις 6-9 Ιουλίου στην Καστανιά Τρικάλων με τους Τζήμα, Στέφανο Σαράφη και Άρη

⁹⁸ Προβλήματα τέτοια ήταν το ζήτημα των Τσάμηδων μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας, το ζήτημα των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου, πολλοί από τους οποίους είχαν υποστηρίξει την αλβανική εθνικιστική οργάνωση Μπάλι Κομπετάρ, μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Αλβανίας, καθώς και το ζήτημα της Μακεδονίας μεταξύ Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας.

⁹⁹ Svetozar Vukmanovic (General Tempo), *Struggle for the Balkans*, Merlin, London 1990, σσ. 67, 70, 79-80.

¹⁰⁰ Στο ίδιο σσ. 76-77/ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 427 και υπ. 44, σ. 455 όπου παραπέμπει στη συλλογή εγγράφων *KPG i Makedonskoto Nacionalno Prasanje, 1918-1974*, (Το ΚΚΕ και το Μακεδονικό Εθνικό ζήτημα 1918-1974), Σκόπια 1982, σσ. 169-172.

Βελουχιώτη. Στις συναντήσεις αυτές έγινε δεκτή η ιδέα να συσταθεί ως τις 10 Αυγούστου Γενικό Βαλκανικό Στρατηγείο. Σχετικά με τη Μακεδονία, στην απόφαση της 25 Ιουνίου δηλωνόταν ότι μακεδονικά αποσπάσματα από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία που θα έμπαιναν σε ελληνικό έδαφος πρέπει να λένε στους Μακεδόνες της Ελλάδας ότι είναι προς το συμφέρον τους να πολεμάνε μαζί με τους Έλληνες και κάτω από τη καθοδήγηση των αρμόδιων αρχηγείων εναντίον των κατακτητών, ότι ο Βάντσο (Ιβάν) Μιχαήλωφ και οι Βούλγαροι φασίστες τους οδηγούν στην καταστροφή και ότι σε κοινό αγώνα με τους Έλληνες θα εξασφάλιζαν ίσα δικαιώματα και ελευθερία από κάθε εθνική καταπίεση. Έτσι φαίνεται ότι οι Γιουγκοσλάβοι Παρτιζάνοι που έμπαιναν σε ελληνικό έδαφος όφειλαν να μην κάνουν αυτονομιστική προπαγάνδα στην επαφή τους με τους σλαβόφωνους της περιοχής αλλά αντίθετα να αναγνωρίζουν τη γραμμή του ΚΚΕ, δηλαδή την εθνική ισοτιμία.¹⁰¹ Βέβαια δηλωνόταν παράλληλα ότι οι Αλβανοί και οι Γιουγκοσλάβοι εκπρόσωποι αναγνώριζαν ακόμη και κατά τη διάρκεια του πολέμου το δικαίωμα των Μακεδόνων στην αυτοδιάθεση, θέση όμως που δεν υιοθέτησαν οι Έλληνες εκπρόσωποι.¹⁰²

Σύμφωνα με την απόφαση αυτή και όσων συζητήθηκαν στην Καστανιά στις αρχές Ιουλίου, φαίνεται ότι το Γενικό Επιτελείο του ΕΛΑΣ έστειλε εγκύκλιο (με την υπογραφή των Σαράφη, Βελουχιώτη, Τζήμα) στις διοικήσεις του ΕΛΑΣ Ηπείρου και Μακεδονίας, με την οποία ανακοινώνεται η συμφωνία και ειδικά για το μακεδονικό τομέα δίνονται οδηγίες για την έναρξη της συνεργασίας. Θα μπορούσαν να δημιουργηθούν κοινές τοπικές διοικήσεις ή μικτά αποσπάσματα που θα περιέρχονταν την περιοχή Καστοριάς, Φλώρινας, Μοναστηρίου, Αλμωπίας και Γευγελής, και όπου υπήρχαν Έλληνες στο γιουγκοσλαβικό έδαφος και Σλαβομακεδόνες στο ελληνικό, θα τους παρότρυναν μιλώντας στην εθνική τους γλώσσα να καταταγούν στις ανταρτικές μονάδες ή να σχηματίσουν ανεξάρτητες ομάδες κάτω από τη διοίκηση των κοινών επιτελείων.¹⁰³

Υπάρχει σχετική ασάφεια για το αν οι προηγούμενες συμφωνίες για στρατιωτική συνεργασία επικυρώθηκαν από τις πολιτικές ηγεσίες. Αυτό που ξέρουμε είναι ότι σε νέα συνάντηση του Τέμπο με τους Γεώργιο Σιάντο, Γενικό Γραμματέα του ΚΚΕ, Κ.Γυφτοδήμο (Κ.Καραγιώργη) και Π.Καραγκίτση (Ορφέα Βλαχόπουλο), πάλι στην Καστανιά στα μέσα Αυγούστου, τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ εξήγησαν στον Τέμπο τους λόγους που δεν θεωρούσαν σκόπιμη τη σύσταση του Βαλκανικού Στρατηγείου και μάλιστα ο Τζήμας

¹⁰¹ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα Α'*, ό.π., σ. 418/ Γιάννης Ιωαννίδης, *Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ...*, ό.π. σ. 132.

¹⁰² Svetozar Vukmanovic, *Struggle for the Balkans*, ό.π. σσ. 86-87/ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού ”, ό.π., σ. 429 και υπ. 49, σ. 456 όπου παραπέμπει στο *KPG*, ό.π., σσ. 175-176.

¹⁰³ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού ”, ό.π., σσ. 429-430 και υπ. 50, σ. 456 όπου παραπέμπει στο *KPG*, ό.π., σσ. 177-178.

επικρίθηκε αυστηρά από το Σιάντο για τις προηγούμενες πρωτοβουλίες του.¹⁰⁴ Και ο Τίτο όμως, που εκείνη την εποχή δεν ήταν σε άμεση επαφή με τον απεσταλμένο του, έστειλε διαταγή στον Τέμπο ένα μήνα αργότερα, στις 21-9, να σταματήσει τις ενέργειες του γιατί η σύσταση του Βαλκανικού στρατηγείου θεωρήθηκε πολιτικά ακατάλληλη.¹⁰⁵ Σύμφωνα με τον Τέμπο η στρατιωτική συνεργασία σε τοπικό επίπεδο επικυρώθηκε και συμφωνήθηκε να δημιουργηθούν κοινές διοικήσεις για την παραμεθόριο.¹⁰⁶

Η ηγεσία του ΚΚΕ δεν προχώρησε στη σύσταση του Βαλκανικού στρατηγείου, καθώς την ίδια εποχή σημειώνονταν ορισμένες σημαντικές εξελίξεις τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Κυριότερη από αυτές ήταν οι συζητήσεις που τελικά οδήγησαν σε συμφωνία στις 5 Ιουλίου 1944 για την ένταξη του ΕΛΑΣ στο Στρατηγείο Μέσης Ανατολής. Επίσης, στα μέσα Ιουλίου συγκροτήθηκε, μετά από πολλές διαπραγματεύσεις και μετά την παύση των πρώτων εμφύλιων συγκρούσεων, Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών. Η επικείμενη συμμαχική απόβαση στην Ελλάδα (που τελικά πραγματοποιήθηκε στη Σικελία) και η, έστω και πρόσκαιρη, σύμπραξη των αντιστασιακών οργανώσεων με τη μεσολάβηση της συμμαχικής αποστολής είχαν σημαντικό ρόλο στην απόφαση της ηγεσίας του ΚΚΕ. Ακόμη ένας λόγος φαίνεται ότι ήταν και η πρόσφατη διάλυση της Comintern τον Ιούνιο του 1943, καθώς η σύσταση ενός Βαλκανικού Γενικού Στρατηγείου αμέσως μετά τη διάλυση της θα έδινε την εντύπωση της δημιουργίας ενός περιφερειακού κομμουνιστικού συνασπισμού.¹⁰⁷

Το ΕΑΜ και το ΚΚΕ καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής προασπιζόταν τον ελληνικό χαρακτήρα της Μακεδονίας¹⁰⁸, αλλά έμενε παράλληλα πιστό στη θέση του 1935 για εθνική ισοτιμία όλων των μειονοτήτων. Όμως μέσα στο πλαίσιο “μεγαλοϊδεατισμού” που αναβίωσε στην κατοχή και το οποίο περιελάμβανε την προβολή εδαφικών αξιώσεων της Ελλάδας (άλλων βασισμένων στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Ελλήνων π.χ. Κύπρος, Δωδεκάνησα, Βόρειος Ήπειρος και άλλων στην χάραξη “ασφαλέστερων” συνόρων, π.χ. Βουλγαρία) από παρά πολλές οργανώσεις και ένα μεγάλο φάσμα του πολιτικού κόσμου¹⁰⁹, το εαμικό κίνημα βρέθηκε συχνά

¹⁰⁴ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα Α΄*, ό.π., σσ. 417-418 και υπ. 92 όπου αναφέρεται ότι η πρωτοβουλία αποτελεί την αρχή του τέλους της κομματικής σταδιοδρομίας του Τζήμα/ Γιάννης Ιωαννίδης, *Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ...*, ό.π., σ.131.

¹⁰⁵ Svetozar Vukmanovic, *Struggle for the Balkans*, ό.π., σσ. 140-141.

¹⁰⁶ Ελληνο-αλβανο-μακεδονική διοίκηση για την περιοχή Φλώρινας-Μοναστηρίου-Κορυτσάς, και ελληνο-μακεδονική για την περιοχή Καϊμακ-Τσαλάν -Έδεσσας-Γευγελής-Μοριχόβου, στο ίδιο, σσ. 123-124

¹⁰⁷ Στο ίδιο σ. 122/ Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 428/ Μιχάλης Λυμπεράτος, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα”, ό.π., σ. 88.

¹⁰⁸ *EM vo NOB* τ. I, ό.π., σ. 407, Χαιρετισμός του Εθνικού Συμβουλίου της 16-5-1944 προς το Μακεδονικό και Θρακικό λαό όπου “Το Εθνικό Συμβούλιο Διακηρύσσει την ελληνικότητα της Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης που αποτελούν αναπόσπαστα τμήματα της Ελλάδας.”

¹⁰⁹ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα Β΄*, ό.π., σ. 76 / Μιχάλης Λυμπεράτος, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα”, ό.π., σ. 82.

αντιμέτωπο με κατηγορίες για εθνική προδοσία.¹¹⁰ Έτσι θα δουν το φως της δημοσιότητας δύο πλαστές συμφωνίες, κατά τις οποίες το ΚΚΕ παραχωρούσε τη Μακεδονία. Η πρώτη υποτίθεται ότι υπογράφεται στις 12 Ιουλίου του 1943 στο Πετρίτσι της Βουλγαρίας μεταξύ του Γιάννη Ιωαννίδη, μέλους της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, και κάποιου Δασκαλόφ που εμφανίζεται ως εκπρόσωπος του ΚΚ Βουλγαρίας και προέβλεπε την αυτονομία της Μακεδονίας που θα αποτελούσε μέρος μιας σχεδιαζόμενης “Βαλκανικής Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών”.¹¹¹ Η δεύτερη υποτίθεται ότι υπογράφηκε μεταξύ του Τζήμα και του Κάλτσεφ στις Καρυδιές της Έδεσσας τον Ιανουάριο του 1944 και κάνει λόγο για τη δημιουργία αυτόνομου μακεδονικού κράτους στην κεντρική και δυτική Μακεδονία. Δεν γίνεται βέβαια σαφές ποιον εκπροσωπεί ο Κάλτσεφ, καθώς δεν διευκρινίζεται αν εμφανίζεται ως εκπρόσωπος του SNOF, της βουλγαρικής κυβέρνησης, της ΕΜΕΟ και του ΚΚ Βουλγαρίας.¹¹² Οι συμφωνίες αυτές περιέχουν ορατά σφάλματα στη δομή και τη γλώσσα τους και δεν σχετίζονται με τις συνθήκες στις οποίες υπογράφηκαν.¹¹³

Επακόλουθο των συνομιλιών του Τέμπο ήταν, σύμφωνα με τους Κωφό και Σφέτα, οι συζητήσεις που είχε στα τέλη Αυγούστου ή στις αρχές Σεπτεμβρίου 1943 στη Θεσσαλονίκη, ή κοντά στα Γιαννιτσά, το ηγετικό στέλεχος του αντιστασιακού κινήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας Τσβέτκο Ουζουνόφσκι (Αμπάς) με το Λεωνίδα Στρίγγο.¹¹⁴ Στις συζητήσεις αυτές κατά μία άποψη συμφωνήθηκε να τεθούν οι βάσεις για ένα μαζικό κίνημα των Σλαβομακεδόνων με τη συνεργασία ΚΚΕ και ΚΚ Μακεδονίας, να σταλεί σύνδεσμος του ΚΚΜ στην περιοχή της Φλώρινας και να σχηματισθούν ιδιαίτερα σλαβομακεδονικά ένοπλα αποσπάσματα. Η δημιουργία των αποσπασμάτων δεν πραγματοποιήθηκε τελικά, αλλά προχώρησε γρήγορα η διαφωτιστική δουλειά.¹¹⁵ Σύμφωνα όμως με μεταγενέστερη έκθεση του Στρίγγου προς την Κ.Ε. του ΚΚΕ: “Ο Αμπάς ζήτησε να συνεργασθούν τα τμήματα μας κατά των Γερμανών, να κάνουμε ορισμένες διευκολύνσεις στα τμήματα τους που ήταν υποχρεωμένα (λόγω των επιχειρήσεων) να

¹¹⁰ Να σημειωθεί ότι από την άνοιξη του 1943 το εαμικό κίνημα τάσσεται σαφώς υπέρ της ένωσης της Κύπρου και των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα, ενώ το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου απαιτεί εκτός από την εδαφική ολοκλήρωση με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης (Κύπρος, Δωδεκάνησα, Βόρεια Ήπειρος) και την εδαφική ρύθμιση των βορείων συνόρων για λόγους ασφαλείας, την οποία ως τότε απέρριπτε έντονα και τη χαρακτήριζε σωβινιστική, Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα Β΄*, ό.π., σσ. 85, 91.

¹¹¹ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα Β΄*, ό.π., σ. 91/ Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism*, ό.π., σσ. 134-135.

¹¹² Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα Β΄*, ό.π., σ. 92/ Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism*, ό.π., σσ. 128-129.

¹¹³ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα Β΄*, ό.π., σσ. 90, 92, υπ. 79/ Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism*, ό.π., σσ. 129-131, 134-135.

¹¹⁴ Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 431/ Σπυρίδων Σφέτας, “Αυτονομιστικές κινήσεις των σλαβόφωνων”, ό.π., σ. 105.

¹¹⁵ Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 431.

περνούν πολλές φορές σε ελληνικό έδαφος, και προσφέρθηκαν επίσης να βοηθήσουν τη δουλειά μέσα στους σλαβομακεδόνες, που τότε ακόμα επηρεάζονταν από τους κομιτατζήδες”.¹¹⁶

Υπάρχει λοιπόν μια σχετική ασάφεια για το περιεχόμενο και τα αποτελέσματα αυτών των συνομιλιών και για το αν αυτές είχαν άμεση σχέση με τη δημιουργία του SNOF. Από τα μέχρι στιγμής στοιχεία δεν φαίνεται αν στις συνομιλίες αυτές πάρθηκε μια απόφαση για το σχηματισμό μιας τέτοιας οργάνωσης. Αναφορικά τώρα με τις συνομιλίες του Τέμπο με τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ και του ΕΛΑΣ, σίγουρα διαμορφώνουν ένα πλαίσιο, που ίσως επηρεάζει τις εξελίξεις στην περιοχή, όμως οι συνομιλίες αυτές εγγράφονται κυρίως σε μια πολιτική συμμαχιών που έκανε η ηγεσία του εαμικού κινήματος και δεν πρέπει να σχετίζονται άμεσα με τη δημιουργία του SNOF.

Η πρωτοβουλία άνηκε μάλλον στις τοπικές οργανώσεις του ΚΚΕ που είχαν συνειδητοποιήσει το πρόβλημα της οργάνωσης των σλαβόφωνων στην αντίσταση και ίσως δεχόταν πιέσεις από τα τοπικά σλαβομακεδονικά στελέχη του ΕΑΜ και του ΚΚΕ για τη δημιουργία μιας ξεχωριστής οργάνωσης σλαβόφωνων. Οι συνομιλίες που αναφέρθηκαν παραπάνω μεταξύ του Αμπάς και του Στρίγγου ίσως έπαιξαν κάποιο ρόλο. Φαίνεται λοιπόν ότι οι κύριοι λόγοι που ώθησαν στη δημιουργία του SNOF ήταν το πρόβλημα ένταξης των σλαβόφωνων της περιοχής, που αποτελούσαν άλλωστε την πλειοψηφία του πληθυσμού, στην εαμική αντίσταση και η σχετική επιτυχία του Κομιτάτου που είχε ελκύσει ένα μέρος του σλαβόφωνου πληθυσμού. Σκοπός του SNOF ήταν να εντάξει τους σλαβόφωνους, κυρίως εκείνους που για διάφορους λόγους έμεναν ουδέτεροι αλλά και όσους είχαν ενταχθεί στο Κομιτάτο αλλά δεν είχαν εκτεθεί, στο πλαίσιο της εαμικής αντίστασης.

Το SNOF είχε τη δομή των άλλων εαμικών αντιστασιακών οργανώσεων (περιφερειακές επιτροπές Καστοριάς και Φλώρινας και τοπικές οργανώσεις σε χωριά της περιοχής) και δραστηριότητες στο τομέα της πολιτικής διαφώτισης, της οικονομικής ενίσχυσης του αγώνα και στη συναδέλφωση των σλαβόφωνων και των άλλων πληθυσμιακών ομάδων που ζούσαν στην περιοχή. Ταυτόχρονα οργανώθηκε και το στρατιωτικό του σκέλος, ο SNOV (Slavianomakedonska Narodno Osloboditelna Vojska, Σλαβομακεδονικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός) που αποτελούσε βέβαια μέρος του ΕΛΑΣ¹¹⁷, ενώ από έγγραφο της οργάνωσης φαίνεται να υπάρχει και εφεδρικός SNOV που δραστηριοποιείται σε επιχειρήσεις του αντάρτικου.¹¹⁸ Το SNOF επίσης εξέδιδε το 1944 εφημερίδες στα σλαβομακεδόνικα, την

¹¹⁶ Παρατίθεται στο Σπυρίδων Σφέτας, “Αυτονομιστικές κινήσεις των σλαβόφωνων”, ό.π., υπ. 2, σ. 105 (βλ. Archiv na Makedonija K.20/242.A).

¹¹⁷ Andrew Rossos, “Incompatible Allies”, ό.π., σ. 49/ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονιμάτων Α’*, ό.π., σ. 116.

¹¹⁸ *EM vo NOB* τ. I, ό.π., σσ. 329, 351.

Slavianomakedonski Glas (Σλαβομακεδονική Φωνή) στην Καστοριά και τις *Sloboda* (Ελευθερία) και *Pobeda* (Νίκη) στην Φλώρινα.¹¹⁹ Στην οργάνωση του SNOF δραστηριοποιήθηκαν αρχικά παλιά σλαβομακεδονικά στελέχη του ΚΚΕ, “δηλωσίες” της εποχής Μεταξά, καθώς και πολλοί από τους 27 Ακροναυπλιώτες που αναφέραμε παραπάνω. Σημαντικότεροι από αυτούς ήταν ο Πασχάλης Μητρόπουλος ή Μητρέφσκι, δικηγόρος από τον Αρχάγγελο Καστοριάς, εγκατεστημένος στο Άργος-Ορεστικό, ο Ναούμ Πέγιοφ και ο Μιχάλης Κεραμιτζιέφ που ήδη αναφέρθηκαν, ο Λάζαρος Αδαμόπουλος ή Οσένσκι ή Ντάμος ή Οινόης, ο τελευταίος ανάμεσα στους 27 απελευθερωθέντες Ακροναυπλιώτες, που δραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή της Καστοριάς και οι Κυριάκος Πυλάης και Σταύρος Κωτσόπουλος στην περιοχή της Φλώρινας.

Το SNOF σύντομα οργανώθηκε και προσπάθησε να προσελκύσει τους σλαβόφωνους της περιοχής. Αναφορικά με το ζήτημα της επιτυχίας του SNOF οι απόψεις δίστανται. Σύμφωνα με το σχήμα ορισμένων συγγραφέων υποστηρίζεται ότι η οργάνωση δεν σημείωσε σημαντική πρόοδο και δεν κατάφερε να προσελκύσει τους σλαβόφωνους της περιοχής.¹²⁰ Σύμφωνα με τον Rosso το SNOF κέρδισε αμέσως την αποδοχή και την υποστήριξη των σλαβόφωνων.¹²¹ Οι ίδιες αναφορές στελεχών του SNOF κάνουν λόγο για επιτυχία σε ένα μέρος των σλαβόφωνων, αλλά παράλληλα εντοπίζουν ότι η δυσπιστία των σλαβόφωνων απέναντι στους Έλληνες δεν έχει εξαλειφθεί εντελώς και ότι δεν έχει κατακτηθεί η πλειοψηφία του σλαβόφωνου πληθυσμού.¹²² Τα μόνα στοιχεία που έχουμε για τη συμμετοχή των σλαβόφωνων στο SNOF είναι ορισμένες καταστάσεις του Μαρτίου του 1944 τμηματικών οργανώσεων του SNOF της περιοχής Καστοριάς. Τα στοιχεία συγκεντρωτικά και σε σύγκριση με τον πληθυσμό του 1940 στον πίνακα 3 στην επόμενη σελίδα.

¹¹⁹ Τάσος Κωτσόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, ό.π., σ. 192.

¹²⁰ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α'*, ό.π., σ. 126/ Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σσ. 434-435.

¹²¹ Andrew Rossos, “Incompatible Allies”, ό.π., σ. 50.

¹²² *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 329 όπου έκθεση τμήματος Γάβρου SNOF (Ναούμ Πέγιοφ) της 17-1-1944, σσ. 339-340 όπου επιστολή της 24-1-1944 του Λάζαρου Ντάμου προς το Δυτικομακεδονικό Γραφείο του ΚΚΕ, σ. 391 όπου έκθεση της 15-4-1944 του Πασχάλη Μητρέφσκι.

Πιν 3. Μέλη SNOF Καστοριάς ανά περιοχή, Μάρτιος 1944¹²³

Περιοχή	Πληθ 1940	Χωριά	SNOF	Εφ. ΕΛΑΣ	Ε.Π.Ο.Ν	Ε. Α.	Αντάρτες
Γάβρου	5.189	9	800	288	349	1085	35
Αυγής	2.957	8	659	177	-	-	87
Λεύκης	4.257	7	787	208	-	-	110
Βυσσινιάς	4.931	9	486	105	228	-	30
Δενδροχωρίου	4.455	10	1711	688	-	-	107
Σύνολο	21.789	43	4443	1466	577	1085	369

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία, το SNOF είχε σημαντική επιτυχία σε αρκετά χωριά της περιοχής. Τη μεγαλύτερη επιτυχία σημείωσε σε χωριά που προπολεμικά είχαν ενταχθεί στην Αριστερά, όπως για παράδειγμα το Δενδροχώρι, όπου είχε συνολικά 290 μέλη, ενώ στα χωριά που είχε εδραιωθεί το Κομιτάτο (Ποριά, Μανιάκι, Κολοκυνθού και Μεσοποταμία) και τα οποία βρίσκονταν στα πεδινά, κοντά στην πόλη της Καστοριάς δεν είχε επιτυχία.¹²⁴ Στο SNOF εντάχθηκαν και πολλές γυναίκες, οι οποίες φαίνεται να είχαν ουσιαστικές αρμοδιότητες.¹²⁵ Δυστυχώς δεν έχουμε στοιχεία για την απήχηση του SNOF στην περιοχή της Φλώρινας αλλά φαίνεται, σύμφωνα με εκθέσεις του ΚΚΕ, ότι, όπως στην Καστοριά, οι περισσότεροι σλαβόφωνοι εντάχθηκαν στην αντίσταση μόνο μέσω του SNOF.¹²⁶ Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον και χρήσιμο να είχαμε στοιχεία για την οργάνωση στη Φλώρινα για να μπορούσαμε να κάνουμε συγκρίσεις τόσο με την απήχηση του SNOF στην Καστοριά όσο και με την κατάσταση στο χώρο των σλαβόφωνων στη Φλώρινα πριν τη δημιουργία του SNOF.

Πρέπει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι από νωρίς υπήρξε διαφοροποίηση μεταξύ του SNOF Καστοριάς και του SNOF Φλώρινας. Στο τέλος Ιανουαρίου 1944 πραγματοποιήθηκε συνάντηση μεταξύ των δυο περιφερειακών επιτροπών, στην οποία συζητήθηκε, μεταξύ άλλων, το ζήτημα του Μακεδονικού και η λύση του. Αντιπρόσωποι του SNOF Καστοριάς ήταν ο Πασχάλης Μητρέφσκι, ο Μιχάλης Κεραμιτζής, ο Ναούμ Πέγιοφ, ο Λάζαρος Παπαλαζάρου, ο Παντελής Δουρδουλάκης και οι αντίστοιχοι της Φλώρινας, ο Κυριάκος Πυλάης, ο Σταύρος

¹²³ Riki Van Boeschoten, "Russian Dolls", ό.π. Για τους πίνακες αναλυτικά ανά χωριό βλ. *EM vo NOB* τ. I, ό.π., σσ. 368-370, τα στοιχεία για τον πληθυσμό του 1940 στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας/ Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940*, Αθήνα 1950.

¹²⁴ Riki Van Boeschoten, "Russian Dolls", ό.π./ *EM vo NOB* τ. I, ό.π., σ. 369. Στο Μανιάκι είχε 22 μέλη ενώ στη Μεσοποταμία, Ποριά και Κολοκυνθού δεν είχε κανένα.

¹²⁵ *EM vo NOB* τ. I, ό.π., σ. 391 όπου αναφέρεται : "και τώρα βρισκόμαστε στο ευχάριστο σημείο να έχουμε οργανωμένες γυναίκες 1834 και στο πιο ευχάριστο ακόμη γυναίκες σοφοίτριες να φυλάγουν σκοποί με το όπλο σαν εφεδρίνες και ν' αναλαμβάνουν επικίνδυνες αποστολές συνδέσμων και μεταφοράς σε ζώνες κατεχόμενες από τον κατακτητή και την αντίδραση".

¹²⁶ Riki Van Boeschoten, "Russian Dolls", ό.π. όπου παραπέμπει στο Archiv na Makedonija II/3/7.

Κωτσόπουλος και ο Γιώργος Τουρούτζιας. Στη συνάντηση, ο Μητρέφσκι υποστήριξε αρχικά την πιθανότητα να ιδρυθεί στην Ελλάδα ομοσπονδιακό κράτος, κατά το πρότυπο της Γιουγκοσλαβίας. Με την πρόταση αυτή διαφώνησαν οι Πυλάης και Κωτσόπουλος οι οποίοι υποστήριζαν ότι η Ελλάδα δεν ήταν πολυεθνικό κράτος όπως η Γιουγκοσλαβία και τάχθηκαν υπέρ της γραμμής του ΚΚΕ για ισοτιμία των μειονοτήτων. Στη συνέχεια ο Μητρέφσκι είπε ότι συμφωνεί μαζί τους αλλά ότι ο λαός πιέζει για το ζήτημα. Οι Παπαλαζάρου και Τουρούτζιας συμφώνησαν με τους Πυλάη, Κωτσόπουλο, ο Κεραμιτζής εμφανίστηκε αμέτοχος και μόνο ο Πέγιοφ υποστήριξε το αίτημα του ομοσπονδιακού κράτους, του οποίου μέλος θα ήταν η Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας του Αιγαίου. Στο τέλος της συνάντησης αποφασίστηκε ότι θα σταλεί έκθεση στο Μακεδονικό Γραφείο, στην οποία θα αναφέρονταν όλες οι απόψεις που εκφράστηκαν.¹²⁷ Φαίνεται ότι το αίτημα για ομοσπονδιακό κράτος ήταν αρκετά πρόσφατο και γι' αυτό οι απόψεις δεν είχαν κατασταλάξει. Οι λόγοι που σημειώθηκαν αυτές οι διαφοροποιήσεις είναι δύσκολο να εντοπιστούν, καθώς δεν έχουμε στοιχεία για το SNOF Φλώρινας¹²⁸, ενώ και τα στοιχεία για το SNOF Καστοριάς δεν βοηθάνε για το σχηματισμό πλήρους και καθαρής εικόνας. Θα μπορέσουμε όμως παρακάτω να διατυπώσουμε ορισμένες υποθέσεις για τις αιτίες που ίσως οδήγησαν στην υιοθέτηση διαφορετικής γραμμής και στην ανάπτυξη αυτονομιστικών τάσεων σε ένα μέρος του SNOF Καστοριάς.

Το ΚΚΕ αναγνώριζε τους Σλαβομακεδόνες ως έναν από τους λαούς της Μακεδονίας και μέσα στο πλαίσιο αυτό τα σλαβομακεδονικά στελέχη του SNOF Καστοριάς δικαιούνταν να θεωρούν ως αρχικό καθήκον και απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή των σλαβόφωνων στο SNOF την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης τους, τη δημιουργία εθνικής ενότητας και το χτύπημα της βουλγαρικής προπαγάνδας στην περιοχή. Σε αρκετά έγγραφα στελεχών του SNOF Καστοριάς, η προσπάθεια αυτή ορίζεται ως κεντρικός άξονας και κύριο καθήκον της οργάνωσης.¹²⁹ Σύμφωνα με τις αποφάσεις της 1^{ης} Συνδιάσκεψης του SNOF Καστοριάς που έγινε το δεύτερο δεκαήμερο του Απριλίου του 1944 ως καθήκον της οργάνωσης ορίζεται: “Να δημιουργήσουμε Εθνική συνείδηση στο λαό μας, συνοχή και Ενότητα κάνοντας χτήμα του ιδιαίτερα την Επαναστατική Ιστορία του Ίλιντεν και ικανό να συνεχίζει τις καλές Λαϊκές παραδόσεις του.”¹³⁰ Μέσα σε αυτή την κατευθυντήρια γραμμή, η επαναστατική κληρονομιά του

¹²⁷ Συλλογή *Egejska Makedonija vo Antifasistichka Vojna*, τ. VII/2, Σκόπια 1985, σσ. 20-21 όπου έκθεση του Σταυρού Κωτσόπουλου προς το Πολιτικό Γραφείο της Κ.Ε. του ΚΚΕ της 28-1-1944 /πρβλ. Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α'*, ό.π., σσ. 124-125 και υπ. 8, σσ. 238-239 όπου παραπομπή στην ίδια έκθεση και Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 433-434.

¹²⁸ Στη συλλογή *EM vo NOB*, τ. Ι, δεν υπάρχει κανένα έγγραφο του SNOF Φλώρινας. Δυστυχώς και ο Κυριάκος Πυλάης στο βιβλίο του, *Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, ό.π. δεν αναφέρεται στο SNOF.

¹²⁹ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 392.

¹³⁰ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 388.

Ίλιντεν¹³¹, που από παλιότερα μέσω της οικογενειακής και της τοπικής παράδοσης ήταν ιδιαίτερα ζωντανή στην περιοχή, αποκτά κυρίαρχη θέση και γίνεται σημείο αναφοράς για πολλούς σλαβόφωνους.¹³² Αξίζει νομίζουμε να αναφερθεί ο παραλληλισμός που γίνεται μεταξύ της 25^{ης} Μαρτίου και του Ίλιντεν.¹³³

Αναφορικά τώρα με την προσπάθεια να αποδυναμωθεί η βουλγαρική προπαγάνδα στην περιοχή, η πολιτική του SNOF ήταν -κατά κύριο λόγο- η προσπάθεια προσεταιρισμού των κομιτατζήδων που δεν ήταν εκτεθειμένοι και αν κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό, ο βίαιος αποπλισμός τους. Το Κομιτάτο όπως είδαμε είχε καταφέρει να εξοπλίσει ορισμένα χωριά της περιοχής Καστοριάς. Μεγάλο μέρος των σλαβόφωνων που οπλίστηκαν, προέβησαν σε αυτή την πράξη κάτω από πίεση ή εξαναγκασμό. Τα στελέχη του SNOF προσπαθούσαν να προσελκύσουν μέρος αυτών των σλαβόφωνων. Το Κομιτάτο θεωρείται λοιπόν συχνά “ως δυναμική έκφραση του Σλαβομ. στοιχείου που επιρρασμένο από χρόνια πού άκουγεν την ελληνική προπαγάνδα να τους λέει ότι είναι βούλγαροι και απ’ την αδυναμία τη δική μας να του ανυψώσουμε την εθνική του σλαβομακεδονική συνείδηση παρεσύρθη σε δρόμο άσχημο και τούτο φαίνεται ξεκάθαρα σήμερα που μόλις είδε την δικιά του οργάνωση ΣΝΟΦ αμέσως την αγκάλιασε και έφυγε απ’ την βουλγαρική επιρροή και αν ορισμένοι παραμένουν ακόμα σ’ αυτό φταίει η κομμ. καθοδήγηση που ενεργεί μεμονωμένα παραγνωρίζοντας το ΣΝΟΦ”¹³⁴ Το Φεβρουάριο του 1944 σε ένα έγγραφο που το υπογράφουν οι στρατιωτικοί υπεύθυνοι του Εφεδρικού και Γκρούπα Κορεστίων (έτσι ονομάζεται η Γκρούπα Λάζαρος Τερπόφσκι που είδαμε παραπάνω) Μιχάλης Κεραμιτζιέφ (Μπιστρίτσκη) και Στράτος Κέντρος (Σλομπόδας), ζητάνε από το Πασχάλη Μητρέφσκι, γραμματέα του SNOF Καστοριάς μετά από περιοδεία στην περιοχή των Κορεστίων: “να μου δοθεί το δικαίωμα να έρθω εις συνενόησιν με τους τοπικούς αρχηγούς των κομιτατζήδων και εάν υπάρχει συνενόησης να τους πάρουμε με το μέρος μου, εάν δεν υπάρχει τιαυτή να τους κτυπήσω”. Και παρακάτω “να συλλάβω και να απομονώσω όλους τους

¹³¹ Η επίδραση του Ίλιντεν ήταν ισχυρή και στη Φλώρινα, όμως φαίνεται ότι αυτό που διαφοροποιεί την Καστοριά είναι το γεγονός ότι και οι κομιτατζήδες θεωρούσαν τον εαυτό τους σαν συνεχιστές του Ίλιντεν και επειδή στην Καστοριά η επιρροή των κομιτατζήδων ήταν μεγαλύτερη, τα μέλη του SNOF είχαν μεγαλύτερη ανάγκη να διαφοροποιηθούν.

¹³² Βλ. Ιakovos Michailidis, “On the other side of the river”, ό.π., σ. 70.

¹³³ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 359 όπου σύμφωνα με έγγραφο της Π.Ε. SNOF Καστοριάς, “Καθήκον επιβεβλημένον είναι να συμμερισθούμε την χαράν του ελλην. λαού και να συνεορτάσουμε την εθνική γιορτή του. Έτσι θα τιμήσουμε και την δική μας εθνική γιορτή του Ίλιντεν καθ’ όσον οι ίδιοι πόθοι και οι ίδιοι σκοποί εκφράζονται και στις δύο.”.

¹³⁴ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 339 όπου έκθεση του Λάζαρου Ντάμου της 24-1-44 προς το Δυτικομακεδονικό Γραφείον της Κ.Ε.

λαομίσητους στο κάθε χωριό είτε αυτοί είναι βουλγαρόφιλοι, είτε γκαρκομάνιδες¹³⁵ δεν έχει σημασία...”.¹³⁶

Από τα στοιχεία που έχουμε προκύπτει ότι μέχρι το τέλος Μαρτίου του 1944 η οργάνωση είχε καταφέρει να προσελκύσει πολλούς σλαβόφωνους και να αποκτήσει καλές οργανώσεις σε πολλά χωριά.¹³⁷ Σε μερικά από αυτά εκτοπίστηκε η επιρροή των κομιτατζήδων που μέχρι τότε ήταν αισθητή. Έτσι στα περισσότερα ορεινά χωριά της περιοχής, π.χ. στην περιοχή Κορεστίων, η δύναμη του Κομιτάτου σταδιακά εξαλείφθηκε. Παράλληλα η στρατολόγηση νέων μελών στο SNOF ή στον ΕΛΑΣ, με ενέργειες στελεχών του SNOF συνεχίζεται.¹³⁸ Το Κομιτάτο παρέμεινε ισχυρό μόνο σε ορισμένα χωριά στα πεδινά και γύρω από την πόλη της Καστοριάς, όπως η Μεσοποταμία, η Κολοκυνθού, η Ποριά, το Μανιάκι, η Βασιλειάδα.

Την ίδια εποχή σημειώνονται και επιθέσεις μονάδων του ΕΛΑΣ εναντίον χωριών που ήταν εξοπλισμένα από το Κομιτάτο. Το βράδυ της 24 Μαρτίου χτυπήθηκε η Κολοκυνθού και η Ποριά, όπου οι μονάδες του ΕΛΑΣ έκαψαν σπίτια, συνέλαβαν 6 κομιτατζήδες, από τους οποίους οι δύο σκοτώθηκαν με ρόπαλο στο Μελάνθιο, σκοτώθηκε μία γυναίκα και δύο κοριτσάκια πνίγηκαν υπό άγνωστες συνθήκες και πάρθηκαν αρκετά ζώα ως λάφυρα. Οι αντάρτες επίσης έκαψαν τη γέφυρα του Μανιακίου. Οι κομιτατζήδες της Ποριάς κατέφυγαν μετά την επίθεση στην Καστοριά, ενώ στη Μεσοποταμία οι κομιτατζήδες κλείστηκαν στο χωριό τους και δεν επέτρεπαν σε κανέναν την είσοδο. Στις 28 του μήνα οι επιθέσεις συνεχίστηκαν στην Ποριά, όπου οι αντάρτες έκαψαν 3 σπίτια και πλιατσικολόγησαν 17.¹³⁹ Βέβαια η προσπάθεια επανεξοπλισμού αρκετών χωριών από την Οχράνα και τους Γερμανούς δεν σταμάτησε, αλλά συνεχίστηκε με χρήση του συνθήματος για αυτόνομη Μακεδονία.. Σύμφωνα με έκθεση του Πασχάλη Μητρέφσκι με ημερομηνία 15-4-1944, οι αδυναμίες της οργάνωσης ως προς το χτύπημα της αντίδρασης ήταν το γεγονός ότι “ως ένα σημείο ακολουθήσαμε πολιτική ελαστική και γλιαρρότητας” και ότι δεν απομακρύνθηκαν ορισμένοι σλαβομακεδόνες που σε ορισμένη στιγμή “έγιναν η πραιτοριανή φρουρά του Κάλτσεφ όταν τους έδωσε την εντολή επανεξόπλισης των χωριών”. Επίσης σημειώνει ότι ένα ακόμη λάθος ήταν ότι περιμένανε τη στρατιωτική επέμβαση ενώ μπορούσαν με τις δικές τους δυνάμεις (του SNOF) και τον εφεδρικό να είχαν σημαντικά αποτελέσματα στο χτύπημα της αντίδρασης (Κομιτάτο και ΠΑΟ).¹⁴⁰

Παράλληλα με την ανάπτυξη του SNOF η συμμετοχή των σλαβόφωνων στον ΕΛΑΣ συνεχίζεται. Το II Τάγμα του 28^{ου} Συντάγματος της ΙΧ Μεραρχίας, που ήταν γνωστό ως

¹³⁵ Ο όρος γκαρκομάνιδες αναφέρεται στους γραικομανούς (δηλαδή στους εξελληνισμένους σλαβόφωνους).

¹³⁶ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 350

¹³⁷ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 364-367.

¹³⁸ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 358, 360-361 όπου εκθέσεις στελεχών του SNOF σχετικά με τη στρατολόγηση.

¹³⁹ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 357-358, 362, 366-367.

¹⁴⁰ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 392.

“Απόσπασμα Βίτσι” αποτελούνταν κυρίως από σλαβόφωνους που είχαν στρατολογηθεί τον Δεκέμβριο του 1943, κατά μία άποψη για να πάρουν μέρος στην επίθεση του ΕΛΑΣ εναντίον του ΕΔΕΣ και της ΠΑΟ. Διοικητής του τάγματος ήταν ο Γεώργιος Γιαννούλης, υπασπιστής ο Χαράλαμπος Χαραλαμπίδης ή Αθάνατος, αντιπρόσωπος του ΕΑΜ ο Χρυσόστομος Λυτρίδης και καπετάνιος ο Αρριανός. Έδρα του τάγματος ήταν το χωριό Ποιμενικό (Βασιώρι) στο Βίτσι. Τον Απρίλιο του 1944 φαίνεται ότι η Γκρούπα Κορεστίων (ή Λάζος Τερπόφσκι), που είδαμε παραπάνω, ενσωματώθηκε στο τάγμα Βίτσι.¹⁴¹

Βέβαια από νωρίς ανέκυψαν σοβαρά προβλήματα που σχετίζονται με τοπικές προστριβές και με τις αυτονομιστικές τάσεις που άρχισαν να αναπτύσσονται ανάμεσα στα ηγετικά στελέχη του SNOF Καστοριάς. Οι αυτονομιστικές αυτές τάσεις αποδίδονται κυρίως στον εξωτερικό παράγοντα, δηλαδή στην πρακτόρευση του “Μακεδονισμού” από Γιουγκοσλάβους παρτιζάνους και την αποδοχή που βρήκε αυτός ανάμεσα στα στελέχη αυτά. Χωρίς να θέλουμε να παραγνωρίσουμε τη σημασία της αυτονομιστικής προπαγάνδας που όντως ανέπτυξαν στην περιοχή στελέχη του αντιστασιακού κινήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας, θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε ορισμένα ζητήματα που σχετίζονται με τις τοπικές ισορροπίες που διαμορφώθηκαν στο χώρο του SNOF και των σλαβόφωνων, κυρίως στην περιοχή της Καστοριάς, και ίσως είχαν επίδραση στην υιοθέτηση των αυτονομιστικών τάσεων. Άλλωστε για να αναπτυχθούν αυτές οι τάσεις θα έπρεπε μάλλον να υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες. Η στάση του SNOF Φλώρινας ίσως ενισχύει την άποψη ότι οι τοπικές ιδιαιτερότητες είχαν τη δική τους σημασία. Στην ατελή βέβαια εξέταση μας, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να προσδιορίσουμε το τι προηγήθηκε και τι ακολούθησε, αν δηλαδή η αυτονομιστική προπαγάνδα οδήγησε στην υιοθέτηση των αυτονομιστικών τάσεων ή αν οι τοπικές ισορροπίες οδήγησαν στη συμπόρευση ηγετικών στελεχών του SNOF με τον αυτονομισμό, καθώς και ποιο από τα δύο είχε την πλέον βαρύνουσα σημασία. Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να χαράξουμε κάποιες κατευθύνσεις, πάνω σε θέματα που ίσως μέχρι τώρα δεν έχουν φωτισθεί αρκετά. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Η πρώτη παρουσία παρτιζάνων από τη γιουγκοσλαβική Μακεδονία στην περιοχή τοποθετείται τον Απρίλιο του 1943, όταν περίπου 120 παρτιζάνοι λόγω καταδίωξης τους από το βουλγαρικό στρατό πέρασαν στην περιοχή Κορεστίων, όπου μαζί με αντάρτες του ΕΛΑΣ και έπειτα από συμφωνία με την Π.Ε. ΚΚΕ Φλώρινας, δραστηριοποιήθηκαν στον αφοπλισμό κομιτατζήδων. Ταυτόχρονα όμως, φαίνεται ότι άσκησαν και αυτονομιστική προπαγάνδα

¹⁴¹ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σσ. 130-131, 141.

περιοχή.¹⁴² Το Δεκέμβριο του 1943 και έπειτα από πίεση εχθρικών δυνάμεων μια ολόκληρη ταξιαρχία παρτιζάνων εισήλθε σε ελληνικό έδαφος και έφτασε ως την Αλμωπία. Εκεί συγκεντρώθηκαν τελικά δύο ταξιαρχίες και ορισμένα ανεξάρτητα τμήματα με επικεφαλείς τον αρχηγό του Γενικού Αρχηγείου Μακεδονίας Μιχαήλο Αποστόλσκι, τον πολιτικό επίτροπο Τσβέτκο Ουζουνόφσκι(Αμπάς) και τον Τέμπο. Με την ευκαιρία συγκέντρωσης σε ελληνικό έδαφος τόσων ανωτάτων στελεχών του αντιστασιακού κινήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας έγινε τελικά στις 21-22 Δεκεμβρίου στη Φούστανη της Πέλλας, συνάντηση με εκπροσώπους του ΚΚΕ, όπως ο Τζήμας και ο Στρίγγος, για να επιλυθούν ορισμένα προβλήματα που είχαν ανακύψει στις σχέσεις που είχαν τα δύο αντιστασιακά κινήματα. Κυρίως τα προβλήματα αφορούσαν την προπαγανδιστική δράση που είχαν αναπτύξει ορισμένοι παρτιζάνοι σε ελληνικό έδαφος υπέρ της αυτονομίας και της αυτοδιάθεσης του μακεδονικού λαού και το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις δέχθηκαν στις τάξεις τους εθελοντές από ελληνικά χωριά. Οι Έλληνες αντιπρόσωποι του ΚΚΕ ζήτησαν την παύση κάθε παρόμοιας ενέργειας.¹⁴³ Σύμφωνα με μεταγενέστερο γράμμα του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ (24-5-1944) προς τον Αμπάς, (στο οποίο το ΚΚΕ διαμαρτύρεται για την ανάμειξη των Γιουγκοσλάβων στα εσωτερικά του ζητήματα και καταγγέλλει τις διασπαστικές πράξεις ορισμένων στρατιωτικών τμημάτων τους), ο Τάσος Κοντουρέλης που το υπογράφει, υπενθυμίζει στον Αμπάς ότι στη σύνοδο στη Φούστανη όταν μιλούσε στα δικά τους κομματικά μέλη είχε ταχθεί εναντίον του αυτονομισμού και μάλιστα είχε τονίσει ότι το κίνημα στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία δεν πρέπει να δεχθεί Μακεδόνες που κατοικούν σε άλλες χώρες και ίσως θελήσουν να καταταγούν αντάρτες εκεί, αλλά αντίθετα πρέπει να τους πείσουν να καταταγούν στους απελευθερωτικούς στρατούς της χώρας στην οποία ζουν.¹⁴⁴ Τον επόμενο μήνα οι παρτιζάνοι έφυγαν στη Γιουγκοσλαβία αλλά φαίνεται ότι κατά τη διάρκεια του 1944 συνεχίζουν να εισέρχονται σε ελληνικό έδαφος, να ασκούν αυτονομιστική προπαγάνδα ακόμη και να δέχονται εθελοντές στις τάξεις τους.¹⁴⁵ Τον Απρίλιο του 1944 περί τους 1200 παρτιζάνους συγκεντρώθηκαν στο Ποιμενικό όπου άσκησαν αυτονομιστική προπαγάνδα, κάλεσαν τους Σλαβομακεδόνες να καταταγούν στις τάξεις τους και κατηγορήσαν το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ότι ασκεί εθνικιστική πολιτική.¹⁴⁶

Οι κινήσεις αυτές, λοιπόν, φαίνεται ότι επέδρασαν σε μέρος των σλαβόφωνων και ίσως σε ορισμένα στελέχη του SNOF, κυρίως της περιοχής Καστοριάς. Παράλληλα δημιουργούσαν προβλήματα στις σχέσεις του ελληνικού αντιστασιακού κινήματος με το αντίστοιχο της

¹⁴² *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 419/ Κυριάκος Πυλάης, *Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, ό.π., σ. 216.

¹⁴³ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού” , ό.π., σ. 432/ Μιχάλης Λυμπεράτος, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα”, ό.π., σ. 89.

¹⁴⁴ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 415.

¹⁴⁵ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 398.

¹⁴⁶ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 419.

Γιουγκοσλαβίας, τόσο σε ηγετικό επίπεδο, καθώς έδινε ερείσματα στους αντιπάλους του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ, να τα κατηγορήσουν για μειοδοτική πολιτική, όσο και σε τοπικό επίπεδο, στις περιοχές Φλώρινας και Καστοριάς. Στελέχη του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ παράλληλα, βλέποντας τις κινήσεις αυτές είχαν έντονες ανησυχίες, κι όταν οι κινήσεις αυτές ξέφευγαν από τα όρια του ανεκτού επενέβαιναν για τη λύση των προβλημάτων.

Οι αυτονομιστικές τάσεις των ηγετικών στελεχών του Καστοριάς εμφανίζονται αρχικά σε μια έκθεση του Λάζαρου Ντάμου ή Οινόη προς το Δυτικομακεδονικό Γραφείο του ΚΚΕ με ημερομηνία 24-1-1944. Ο Ντάμος ζητάει να εφαρμοστεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης για τους Σλαβομακεδόνες της Ελλάδας μετά το διώξιμο των Γερμανών και των Βούλγαρων. Υποστηρίζει: “Να επιδιώξουν (οι Σλαβομακεδόνες της Ελλάδας) μαζί με τα άλλα δύο-σέρβικο και βουλγαρικό-τμήματα να δημιουργήσουν τη δική τους κυριαρχία για μια Σλαβομακεδονική Λαϊκή Δημοκρατία”. Και στη συνέχεια διευκρινίζει: “Όταν μιλάμε για Σλαβομακεδονία εννοούμε ΟΧΙ ολάκερη την Μακεδονία που κατέχεται απ’ την Ελλάδα αλλά το τμήμα εκείνο που στην πλειοψηφία κατοικείται από σλαβομακεδόνες και συνδέεται οικονομικά και γεωγραφικά με τα υπόλοιπα τμήματα -Σέρβικο-Βουλγάρικο”, δηλαδή την περιοχή Φλώρινας-Καστοριάς. Στη συνέχεια κάνει κριτική στη στάση του ΚΚΕ, που αποδέχεται το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης για την Κύπρο και τα Δωδεκάνησα ενώ στους Σλαβομακεδόνες παρέχει μονάχα ισοτιμία. Προς το τέλος της έκθεσης ο Ντάμος προειδοποιεί για την προπαγάνδα που ασκείται από το “σέρβικο” κομμάτι και το κίνδυνο διάσπασης και δημιουργίας πυρήνων του ΚΚ Μακεδονίας ανάμεσα στους Σλαβομακεδόνες της περιοχής.¹⁴⁷ Υπάρχουν επίσης εκθέσεις στελεχών του SNOF που υποστηρίζουν ότι παρατηρείται δυσπιστία στους Σλαβομακεδόνες της περιοχής ως προς την ένταξη τους στο SNOF, καθώς η μόνη λύση που αυτοί αποδέχονται είναι μια ανεξάρτητη Μακεδονία.¹⁴⁸

Στην 1^η συνδιάσκεψη SNOF Καστοριάς, που προαναφέρθηκε, στα μέσα Απριλίου, η οργάνωση εξέλεξε τους αντιπροσώπους της και καθόρισε τα καθήκοντα της. Στο τέλος της συνδιάσκεψης εκδόθηκαν δύο χαιρετιστήρια τηλεγραφήματα, το ένα προς την ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης) και το άλλο προς τους Μεγάλους Συμμάχους, με ημερομηνία 13-4-1944. Στο τηλεγράφημα προς τους συμμάχους, οι πεντακόσιοι εκπρόσωποι του SNOF Καστοριάς διαβεβαιώνουν ότι: “θα αγωνισθούμε για την επικράτηση της αρχής της αυτοδιάθεσης του χάρτη του Ατλαντικού, την πραγματοποίηση των αποφάσεων της Τεχεράνης και την επιβολή της λαϊκής κυριαρχίας”, ενώ στο τηλεγράφημα προς την ΠΕΕΑ η λέξη

¹⁴⁷ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 340-341.

¹⁴⁸ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 329, 332.

αυτοδιάθεση δεν αναφέρεται.¹⁴⁹ Δηλώνεται όμως ρητά ότι το SNOF Καστοριάς τάσσεται στο πλευρό της ΠΕΕΑ, ότι θα την βοηθήσει στο σχηματισμό κυβέρνησης εθνικού συνασπισμού, “πιστεύοντας ακράδαντα πως σε μια Ελλάδα της Λαϊκής Κυριαρχίας εμείς οι σλαβομακεδόνες θα βρούμε απόλυτη κοινωνική και πολιτική ισοτιμία με τους Έλληνες”.¹⁵⁰

Οι αυτονομιστικές τάσεις μέσα στο SNOF Καστοριάς είναι υπαρκτές αν και φαίνεται ότι οι τάσεις αυτές βρίσκονται ακόμη σε ένα φραστικό επίπεδο και εκφράζονται με προσεκτικό τρόπο. Στο σημείο αυτό θα εξετάσουμε μια σειρά από παράγοντες που διαμόρφωσαν τις τοπικές ισορροπίες στην περιοχή της Καστοριάς και ίσως επηρέασαν στην ανάπτυξη αυτών των τάσεων. Αρχικά, αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι παρά την επιτυχία του SNOF, η δυσπιστία των σλαβόφωνων απέναντι στους Έλληνες παραμένει.¹⁵¹ Αρχικά εντοπίζονται προβλήματα, καθώς η στάση ορισμένων τοπικών στελεχών του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ φαίνεται να υποσκάπτει τη δράση της οργάνωσης. Τα προβλήματα εντοπίζονται κυρίως σε δύο τομείς. Πρώτον στο γεγονός ότι πολλά στελέχη του ΕΛΑΣ, κυρίως πρώην αξιωματικοί του ελληνικού στρατού που κατάγονταν από την περιοχή, βλέπουν με καχυποψία την όλη κίνηση και τη δράση του SNOF και συχνά δημιουργούν εμπόδια στη λειτουργία της οργάνωσης. Κυρίως εμποδίζουν συχνά την προαγωγή των σλαβόφωνων ανταρτών του ΕΛΑΣ σε ανώτερες θέσεις και απομονώνουν τα πιο δραστήρια στελέχη.¹⁵² Χαρακτηριστικά το “Απόσπασμα Βίτσι” που αποτελούνταν στην πλειοψηφία του από σλαβόφωνους, είχε Έλληνες διοικητές (Γιαννούλης, Λυτρίδης, Χαραλαμπίδης) με εξαίρεση τον Αρριανό, ο οποίος όμως φαίνεται ότι απολάμβανε της εμπιστοσύνης της τοπικής ηγεσίας του ΕΛΑΣ.¹⁵³ Η δυσπιστία αυτή φαίνεται ότι λειτουργούσε αρνητικά στους σλαβόφωνους αντάρτες της περιοχής, οι οποίοι βίωναν ακόμη μία φορά και παρά τις υποσχέσεις του ΕΑΜ / ΕΛΑΣ για ισοτιμία, αποξένωση και διακρίσεις.

Ο δεύτερος τομέας αφορά κυρίως στο πολιτικό επίπεδο και τη στάση του ΚΚΕ απέναντι στα ηγετικά στελέχη του SNOF Καστοριάς, “την κομματική ποιότητα” των στελεχών αυτών και την αποτύπωση αυτών των προβλημάτων στις σχέσεις της ηγεσίας του με τον γραμματέα της Περιφερειακής Επιτροπής ΚΚΕ Καστοριάς, Αντώνη Αντωνόπουλο ή Περικλή. Η τοπική ηγεσία

¹⁴⁹ Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η έννοια της αυτοδιάθεσης, που την εποχή εκείνη χρησιμοποιείται κατά κόρον, δεν είναι πάντοτε σαφώς προσδιορισμένη και μπορεί να έχει διαφορετικές σημασίες.

¹⁵⁰ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 390-391.

¹⁵¹ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 329, 332, 339, 355, 403. Η συνηθισμένη αιτία είναι ότι πολλοί σλαβόφωνοι, φοβούνται ότι οι Έλληνες “πάλι θα τους γελάσουνε”.

¹⁵² Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 436/ Andrew Rossos, “Incompatible Allies”, ό.π., σ. 48, όπου παραθέτει απόσπασμα από μία έκθεση του λοχαγού Πάτρικ Έβανς, που ήταν σύνδεσμος των Βρετανών στη δυτική Μακεδονία την εποχή εκείνη 1943-1944. Σύμφωνα με αυτήν, ο ΕΛΑΣ τοποθετούσε πάντα Έλληνες αξιωματικούς στις ομάδες που υπηρετούσαν σλαβόφωνοι αντάρτες, γεγονός που δυσαρεστούσε τους τελευταίους καθώς έβλεπαν ότι δεν είχαν την ίση μεταχείριση που τους υπόσχονταν.

¹⁵³ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονιμάτων Α΄*, ό.π., σ. 149.

του ΚΚΕ φαίνεται ότι δεν εμπιστευόταν πολλά από τα ηγετικά στελέχη του SNOF καθώς πολλοί από αυτούς ήταν μάλλον “δηλωσίες” της εποχής Μεταξά ή είχαν υποπέσει σε δυσμένεια για προγενέστερες συμπεριφορές τους και για αυτό το λόγο φαίνεται ότι δεν τους είχαν ανατεθεί κομματικά πόστα ή τους είχε ζητηθεί αν κατείχαν να τα εγκαταλείψουν.¹⁵⁴ Ο Πασχάλης Μητρέφски, ο Μιχάλης Κεραμιτζίεφ, ο Ναούμ Πέγιοφ, ο Λάζαρος Ντάμος, (που αν και Ακροναυπλιώτης είχε υποπέσει σε δυσμένεια για ανεξέλεγκτη διαχείριση των κομματικών οικονομικών)¹⁵⁵ ήταν ορισμένοι από αυτούς.¹⁵⁶ Φαίνεται λοιπόν ότι η δυσμένεια στην οποία είχαν υποπέσει επηρέαζε τη συμπεριφορά τους προς τη γραμματεία της Περιφερειακής Επιτροπής του κόμματος στην οποία φαίνεται ότι ασκούσαν κριτική για “αντιλενινιστική” συμπεριφορά.¹⁵⁷

Διατυπώνονται λοιπόν παράπονα για τη μη συμμετοχή Σλαβομακεδόνων στην Περιφερειακή Επιτροπή Καστοριάς αν και το 65% της περιοχής είναι σύμφωνα με το Λάζαρο Ντάμο Σλαβομακεδόνες. Επίσης καταγγέλλεται ο Περικλής για δικτατορική συμπεριφορά στην περιοχή και για μεροληψία υπέρ του ελληνικού στοιχείου.¹⁵⁸ Ζητείται τέλος από το Δυτικομακεδονικό Γραφείο να στείλει “ένα σύντροφο καλό να συνεδριάσει το Σ.Ν.Ο.Φ να ακούσει τις απόψεις των στελεχών του Σ.Ν.Ο.Φ ναρθεί σε επαφή με το σλαβομακεδονικό στοιχείο απ’ αυτή τη δουλειά το γραφείο κερδισμένο θα βγει και ο κόσμος θα ιδεί με την σειρά του ότι υπάρχει και καθοδήγηση πιο πάνω που ενδιαφέρεται για το σλαβομακεδονικό λαό και έτσι θα σας εμπιστευθεί τον πόνο του που ποτέ ο Περικλής δεν μπόρεσε να τον δει και να τον γιατρέψει”.¹⁵⁹ Μάλιστα, σύμφωνα με μία πληροφορία ενός από τους πρωταγωνιστές των γεγονότων που οδήγησαν στη διάλυση του SNOF, (μετά τη φυγή μιας ομάδας στελεχών του SNOF Καστοριάς υπό τον Ναούμ Πέγιοφ το Μάιο του 1944 στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, θα επανέλθουμε στα γεγονότα παρακάτω), ο Περικλής στην περιφερειακή συνδιάσκεψη του SNOF Καστοριάς, το δεύτερο δεκαήμερο του Απριλίου, αποφάσισε ότι το SNOF δεν θα υπάρχει στα μικτά χωριά. Με αυτή την απόφαση φαίνεται ότι διαφώνησαν τα τοπικά στελέχη της

¹⁵⁴ Η δυσπιστία του ΚΚΕ προς τους δηλωσίες δεν ήταν κάτι καινούριο και σίγουρα υπήρχε και σε άλλες περιοχές. Όμως φαίνεται ότι στην περιοχή, η στάση αυτή ερμηνεύεται από τους σλαβόφωνους κομμουνιστές “εθνοτικά”.

¹⁵⁵ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 141.

¹⁵⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/60 : έκθεση δράσης Ιουλίου Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς με υπογραφή του Περικλή όπου αναφέρεται στην έλλειψη επαναστατικής επαγρύπνησης στο SNOF και ότι ανεβήσανε στα στελέχη της Π.Ε. δηλωσίες και αντικομματικά στοιχεία με σωβινιστικές τάσεις, γεγονός που οδήγησε στην κίνηση Πέγιοφ, βλ. παρακάτω / Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 147/ Συνέντευξη του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 2-8-1998 στη Φλώρινα.

¹⁵⁷ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ληλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 147.

¹⁵⁸ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 338-339.

¹⁵⁹ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ 341.

οργάνωσης και ιδιαίτερα ο Πασχάλης Μητρέφσκι που θεώρησαν ότι το ΚΚΕ προσπαθούσε να τους περιθωριοποιήσει.¹⁶⁰

Αν και αυτή την πληροφορία δεν καταφέραμε να την διασταυρώσουμε, γίνεται νομίζουμε ορατό από τα παραπάνω ότι οι σχέσεις των στελεχών του SNOF Καστοριάς με τον Περικλή και την τοπική ηγεσία του κόμματος δεν ήταν σε καλό επίπεδο. Η κομματική ηγεσία δεν εμπιστευόταν τα στελέχη αυτά (πέρα από το γεγονός ότι φοβόταν την αντίδραση των άλλων εθνοτικών ομάδων της περιοχής και ότι ίσως ήταν ανήσυχη για την σταδιακή ανάπτυξη των αυτονομιστικών τάσεων) και για λόγους που είχαν να κάνουν με την “κομματική ποιότητα” τους, και φαίνεται ότι με κύριο εκφραστή τον Περικλή, η τοπική κομματική ηγεσία ήθελε να ελέγχει απόλυτα τον χώρο των σλαβόφωνων. Η δυσπιστία αυτή είχε ως συνέπεια την έντονη δυσαρέσκεια των στελεχών του SNOF που είδαν την πολιτική του κόμματος ως καθαρά σωβινιστική. Αντίθετα με ότι συμβαίνει στην Καστοριά, στη Φλώρινα δεν φαίνεται να υπάρχουν συγκρούσεις μεταξύ των στελεχών του SNOF και της τοπικής κομματικής ηγεσίας που εμπιστεύονταν τα σλαβομακεδονικά στελέχη της περιοχής.

Ένας άλλος λόγος που ίσως εξηγεί τη διαφοροποίηση που σημειώθηκε ανάμεσα στο SNOF Καστοριάς και το SNOF Φλώρινας ήταν οι διαφορετικές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στην προηγούμενη περίοδο. Στην Καστοριά οι συγκρούσεις των σλαβόφωνων με άλλες εθνοτικές ομάδες ήταν πολύ πιο έντονες από ότι στη Φλώρινα και τόσο η ΠΑΟ όσο και το Κομιτάτο και η Οχράνα είχαν ερείσματα στην περιοχή. Οι συγκρούσεις των σλαβόφωνων, τόσο αυτών που είχαν συμπαραταχθεί με το Κομιτάτο όσο και αυτών που είχαν ενταχθεί στην εαμική αντίσταση, με τους πρόσφυγες και τους εξελληνισμένους σλαβόφωνους είχαν διαμορφώσει μια ιδιαίτερα τεταμένη κατάσταση και μετά την εμφάνιση του SNOF οι συγκρούσεις συνεχίζονταν.¹⁶¹ Οι εξελληνισμένοι σλαβόφωνοι και οι πρόσφυγες είδαν το SNOF ως απειλή και οργανώνονταν για χτυπήσουν αυτή την κίνηση.¹⁶² Για πολλούς ο κίνδυνος ήταν διπλός καθώς έβλεπαν το SNOF ως οργάνωση κομμουνιστική και “βουλγάρικη”. Στη Φλώρινα οι συγκρούσεις δεν ήταν τόσο έντονες καθώς η περιοχή ήταν λιγότερο μικτή (το 68% ήταν σλαβόφωνοι) από ότι η Καστοριά και γιατί ούτε η ΠΑΟ αλλά ούτε και το Κομιτάτο είχαν ισχυρά ερείσματα στην περιοχή (το Κομιτάτο είχε σημειώσει επιτυχία σε μια συστάδα χωριών που βρίσκονταν κοντά στα πεδινά χωριά της Καστοριάς και η ΠΑΟ είχε μικρή επιρροή στα νότια της περιοχής, κυρίως σε χωριά τουρκόφωνων όπως ο Πελαργός και το Φαράγγι¹⁶³). Οι διαφορετικές συνθήκες αυτές επέδρασαν

¹⁶⁰ Συνέντευξή της Βέρα Φωτέεβα (Ευδοκία Μπάλιου) στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 25-10-1997 στα Σκόπια.

¹⁶¹ *EM vo NOB* τ. I, ό.π., σσ. 350, 352-353, 391.

¹⁶² Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 435.

¹⁶³ Riki Van Boeschoten, “Russian Dolls”, ό.π.

στους σλαβόφωνους της περιοχής καθώς φαίνεται πιθανό ότι οι εντονότερες συγκρούσεις που ταλάνισαν την περιοχή Καστοριάς διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο οι σλαβόφωνοι κάτοικοι της περιοχής έβλεπαν με αυξημένη δυσπιστία κάθε κίνηση της αντίστασης προς το μέρος τους, γεγονός που γινόταν αντιληπτό από τα στελέχη του SNOF Καστοριάς.

Όμως και η σχετική επιτυχία του Κομιτάτου και της Οχράνα στην περιοχή Καστοριάς δημιούργησε άλλες ισορροπίες από ότι στην περιοχή Φλώρινας. Όπως είδαμε την περίοδο δραστηριοποίησης του SNOF, τα όργανα του Κομιτάτου και της Οχράνα προπαγάνδιζαν το σύνθημα της ανεξαρτησίας ή της αυτονομίας της Μακεδονίας που φαίνεται ότι έβρισκε έδαφος σε μια μερίδα σλαβόφωνων.¹⁶⁴ Χαρακτηριστικά παραθέτουμε ένα απόσπασμα από μια έκθεση του Βασίλη Αλεξόπουλου ή Αλεξόφσκι της 20-1-1944 για την κατάσταση στο 4^ο τμήμα του SNOF Καστοριάς (Βυσσιιάς): “στο τμήμα μου υπάρχει η μεγαλύτερη Βουλγαροφιλία που με τις γραμμές τις οποίες έχει η οργάνωσις μας δύσκολα θα μπορέσωμε να την σπάσωμε, και διότι, ο εχθρός και η προπαγάνδα του ρίχνει άλλα συνθήματα που τα συνθήματα αυτά βρίσκουν μεγαλυτέραν απήχησιν στο σύνολο σχεδόν του σλαβομακεδόνικου πληθυσμού και δεν θα μπορέσωμεν να τον πλησιάσωμεν. Τα συνθήματα αυτά είναι η ανεξάρτητος Μακεδονία που εκεί μόνον πιστεύει η πλειοψηφία του σλαβομακεδόνικου λαού ότι θα λυθούν όλα τα προβλήματα του.”¹⁶⁵ Αν και μπορεί στις παραπάνω διατυπώσεις να υπάρχει μια υπερβολή, το σύνθημα αυτό δημιουργούσε μεγαλύτερες προσδοκίες σε μέρος του σλαβόφωνου πληθυσμού της περιοχής που δεν ικανοποιούταν από τις υποσχέσεις του εαμικού κινήματος για πλήρη ισοτιμία. Άλλωστε στην αντίληψη πολλών σλαβόφωνων ούτε οι υποσχέσεις αυτές δεν τηρούνταν. Είναι λοιπόν πιθανόν κάτω από αυτές τις συνθήκες ορισμένα στελέχη του SNOF Καστοριάς να θεώρησαν ότι για να υπερκεράσουν τις υποσχέσεις των Βουλγάρων και να τραβήξουν προς το μέρος του SNOF τους σλαβόφωνους της περιοχής έπρεπε να αναπτύξουν και αυτοί το σύνθημα για αυτοδιάθεση, πράξη όμως που δε συμβάδιζε με την πολιτική του ΚΚΕ και του ΕΑΜ για ισοτιμία και υπερέβαινε το πλαίσιο μέσα στο οποίο όφειλαν να κινηθούν σύμφωνα με τη γραμμή του κινήματος.¹⁶⁶

Άλλωστε δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα στελέχη αυτά, μέχρι το 1935 είχαν ενστερνιστεί μια διαφορετική πολιτική που έκανε λόγο για ανεξάρτητη Μακεδονία. Με την αλλαγή των συνθηκών και τις ανακατατάξεις που συνέβαιναν τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και σε τοπικό(στο βαλκανικό χώρο) ίσως θεώρησαν ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις εκείνες για να υποστηρίξουν μια διαφορετική πολιτική από αυτή της ισοτιμίας, την αυτοδιάθεση. Σίγουρα η

¹⁶⁴ Στο παρόν σ. 27, υπ. 71/EM *vo* NOB τ. I, ό.π., σ. 366.

¹⁶⁵ EM *vo* NOB τ. I, ό.π., σ. 332.

¹⁶⁶ Βλ. Ευάγγελος Κωφός, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π, σ 435.

προδιαγραφόμενη δημιουργία στη γειτονική χώρα ενός μακεδονικού κράτους στα πλαίσια μιας ομοσπονδίας, ένα κράτος το οποίο μάλιστα θα ήταν σοσιαλιστικό, και ο τρόπος που η πολιτική ηγεσία του εκεί αντιστασιακού κινήματος έβλεπε τους σλαβόφωνους της ελληνικής δυτικής Μακεδονίας, άλλαζαν το πλαίσιο αντίληψης και δράσης ορισμένων ηγετικών στελεχών του SNOF.¹⁶⁷

Αν θέλουμε να συνοψίσουμε τους λόγους που οδήγησαν στην ανάπτυξη αυτονομιστικών τάσεων μέσα στο SNOF θα πρέπει να κοιτάξουμε λοιπόν προς δύο κατευθύνσεις, την επιρροή και την προπαγάνδα που άσκησαν μέλη του αντιστασιακού κινήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας από τη μία, και τις εσωτερικές ισορροπίες που διαμόρφωναν τις σχέσεις του SNOF με τους σλαβόφωνους κατοίκους κυρίως της Καστοριάς καθώς και με την τοπική ηγεσία του εαμικού κινήματος από την άλλη. Οι παράγοντες αυτοί συχνά σχετίζονται και επηρεάζουν ο ένας τον άλλον. Άποψη μας είναι ότι μέχρι στιγμής δεν έχει δοθεί η ανάλογη σημασία στις εσωτερικές εξελίξεις στην περιοχή. Στη σύντομη αυτή εξέταση προσπαθήσαμε να θέσουμε ορισμένα ζητήματα που σχετίζονται με τις εσωτερικές διεργασίες που διαμόρφωσαν το ανάλογο κλίμα για την ανάπτυξη των αυτονομιστικών τάσεων στο SNOF Καστοριάς. Θεωρούμε ότι οι διεργασίες αυτές έχουν τη δική τους ιδιαίτερη σημασία, που επηρέασε σημαντικά τις εξελίξεις και ότι πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη. Η διαφοροποίηση του SNOF Φλώρινας, η προσκόλληση τού στη γραμμή του ΚΚΕ και η έλλειψη συγκρούσεων μετά τη διάλυση-ενσωμάτωση του SNOF στο ΕΑΜ ίσως ενισχύουν την προηγούμενη θέση μας. Τα ζητήματα που θέσαμε περιμένουν βέβαια τη διεξοδικότερη εξέταση και ανάλυση τους.

Ας γυρίσουμε τώρα στην εξέταση των γεγονότων που οδήγησαν στην πόλωση των προβλημάτων και τελικά στη διάλυση του SNOF. Όπως είδαμε οι αυτονομιστικές τάσεις στο SNOF Καστοριάς ήταν υπαρκτές. Σταδιακά οι διαφοροποιητικές γραμμές και οι συγκρούσεις μεταξύ των ηγετικών στελεχών κυρίως του SNOF Καστοριάς που ανέπτυξαν αυτονομιστικές τάσεις και της τοπικής ηγεσίας του ΚΚΕ και του ΕΑΜ που έβλεπε με ανησυχία τις κινήσεις αυτές, φαίνονται να εντείνονται. Αρχικά, οι αδελφοί Ηλίας και Γεώργιος Τουρούντζιας από το Ξινό Νερό Φλώρινας εγκατέλειψαν τις μονάδες του ΕΛΑΣ και πέρασαν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία όπου φαίνεται να εντάχθηκαν στις γραμμές του ΛΑΣ (Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού) Μακεδονίας.¹⁶⁸ Ο ΕΛΑΣ και συγκεκριμένα το Απόσπασμα Βίτσι με γράμμα της 24-4-

¹⁶⁷ Βλ. *ΕΜ νο ΝΟΒ* τ. Ι, ό.π., σ. 340.

¹⁶⁸ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λειλασία Φρονημάτων Α'*, ό.π., σ.160/ Κυριάκος Πυλάης, *Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, ό.π., σ. 215.

1944 προς το 2^ο Σερβικό σύνταγμα ζητάει την παράδοση των δύο λιποτακτών για να παραπεμφθούν σε στρατοδικείο ¹⁶⁹, αίτημα που όμως δεν βρίσκει άμεση ανταπόκριση.

Βέβαια σημαντικότερη για την εξέλιξη των γεγονότων ήταν η αυτονομιστική προπαγάνδα που φαίνεται ότι ανέπτυξε ο Ναούμ Πέγιοφ ή Πέιος. Η ηγεσία του εαμικού κινήματος στην περιοχή, θορυβημένη από τις κινήσεις αυτές, προχώρησε στη σύλληψη του Πέγιοφ ¹⁷⁰ όμως αυτός κατόρθωσε να ξεφύγει και πέρασε στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία. Η φυγή του Πέγιοφ στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, όπου βρήκε καταφύγιο μαζί με περίπου 100 σλαβόφωνους συντρόφους του ¹⁷¹ έγινε στα μέσα Μαΐου και την ίδια εποχή αποφασίζεται η συγχώνευση EAM-SNOF. ¹⁷² Η διάλυση του SNOF κοινοποιήθηκε στα κομματικά στελέχη της Καστοριάς με εγκύκλιο της 23-5-1944, ως απόφαση για τη συγχώνευση EAM-SNOF, η οποία κρίθηκε αναγκαία μετά την ανταρσία και τις αυτονομιστικές τάσεις που επέδειξαν τοπικά στελέχη του SNOF. ¹⁷³

Αμέσως μετά από την κίνηση του Πέγιοφ, τον οποίο ακολούθησαν στελέχη του SNOF Καστοριάς, όπως ο Ευάγγελος Δασκαλόπουλος ή Μπλαγκόης, ο Σπύρος Λαζαρίδης και η Ευδοκία Μπάλιου ή Βέρα Φωτέεβα, τόσο η Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς όσο και το απόσπασμα Βίτσι βγάζουν προκηρύξεις, με τις οποίες καταδικάζουν τον Πέγιοφ και τους συντρόφους του. Στις προκηρύξεις αυτές, που βγήκαν μετά τις 16 Μαΐου 1944, ο Πέγιοφ και οι σύντροφοι του κατηγορούνται για προδοσία και ως όργανα του Ιβάν Μιχαήλωφ, του Κάλτσεφ και των Γερμανών και καταδικάζονται σε θάνατο. ¹⁷⁴ Οι κατηγορίες για συνεργασία του Πέγιοφ αλλά και άλλων ηγετικών στελεχών του SNOF με τον Κάλτσεφ και την Οχράνα είναι συχνές από την μεριά τοπικών στελεχών του ΚΚΕ. Σε έγγραφο της Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς της 4-6-1944 αναφέρεται ότι από ανακρίσεις κομιτατζήδων προέκυψαν στοιχεία για συνεργασία των Ντάμου, Μητρέφσκι και του Λάζαρου Παπαλαζάρου με τον Κάλτσεφ και το Κομιτάτο, όμως στη συνέχεια γίνεται αντιληπτό ότι ο Θανάσης του Δυτικομακεδονικού Γραφείου είχε δώσει εντολή στο Μητρέφσκι να έλθει σε επαφή με τον Κάλτσεφ ούτως ώστε ο τελευταίος να παραδοθεί μαζί με τους κομιτατζήδες. ¹⁷⁵ Επίσης, σε έκθεση του γραμματέα αχτίδας Βογατσικού προς την Π.Ε

¹⁶⁹ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 398.

¹⁷⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/48 : Περικλής προς Τάσο, 11-5-1944, στο ίδιο έγγραφο αναφέρεται ότι μετά τα τελευταία γεγονότα η συγχώνευση EAM-SNOF είναι επιβεβλημένη.

¹⁷¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/60 : έκθεση δράσης Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς 7/1944

¹⁷² Σύμφωνα με τον Κωφό, “ Η βαλκανική διάσπαση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 439 και υπ. 83, σ. 459 η απόφαση πάρθηκε στις 16 Μαΐου, δηλαδή τις μέρες της συνόδου του Εθνικού Συμβουλίου στις Κορυτσάδες και μία μέρα πριν υπογραφεί η συμφωνία του Λιβάνου.

¹⁷³ Στο ίδιο, σ. 439 και υπ. 86, σ. 459 όπου παραπέμπει στο *KPG*, ό.π., σσ. 187-189/ Μιχάλης Λυμπεράτος, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα”, ό.π., σ. 94.

¹⁷⁴ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 408-410.

¹⁷⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/52α : Περικλής προς Θεόφιλο(Θεόφιλος, μέλος Μακεδονικού Γραφείου, πραγματικό όνομα Γιάννης Αντωνιάδης), 4-6-1944.

ΚΚΕ Καστοριάς της 8-6-1944, ο Πέγιοφ ταυτίζεται με τον Κάλτσεφ και αναφέρεται ότι ο ένας από τους δύο καθοδηγεί τον άλλο. Μάλιστα σημειώνεται ότι, τώρα που το κόμμα κάνει ελιγμούς (αναφορά μάλλον στη Συμφωνία του Λιβάνου, η οποία ακόμη δεν είχε επικυρωθεί από την ΠΕΕΑ) ο Πέγιοφ σηκώνει κόκκινη σημαία, και εντέλει χαρακτηρίζεται τυχοδιώκτης και απατεώνας.¹⁷⁶ Σε άλλο έγγραφο του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ προς την Οργάνωση Καστοριάς που έχει συνταχθεί νωρίτερα από το προηγούμενο, στις 23-5-1944, διατυπώνεται η άποψη, ότι τώρα που το κόμμα διεξάγει τον πιο επίμονο αγώνα για την Εθνική Ενότητα καθώς ολοκληρώνεται η συνδιάσκεψη του Λιβάνου οι αυτονομιστικές αντιλήψεις είναι ασυμβίβαστες με τη γραμμή του κόμματος, δίνουν επιχειρήματα στην αντίδραση και πρέπει τα μέλη και τα στελέχη του κόμματος να πειθαρχήσουν και να διαφωτίσουν το λαό πάνω στη συγχώνευση ΕΑΜ-SNOF.¹⁷⁷

Εν τω μεταξύ ο Πέγιοφ, που είχε βρει καταφύγιο στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, απαντώντας σε γράμμα του Γεώργιου Γιαννούλη, στο οποίο υπογράφει ως Διοικητής Καστοριανού τμήματος στον Μακεδονικό στρατό, υπερασπίζεται το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, ασκεί κριτική στη γραμμή του ΕΑΜ και του ΚΚΕ και διατυπώνει κατηγορίες για κατασχέσεις ζώων και συλλήψεις συγγενών σλαβόφωνων που υπηρετούν στις γραμμές του Τίτο.¹⁷⁸ Από την άλλη, στελέχη του εαμικού κινήματος ασκούν κατηγορίες εναντίον στελεχών του αντιστασιακού κινήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας για αντιαμική προπαγάνδα, για αυθαίρετη στρατολογία στα ελληνικά εδάφη, για διασπαστική συμπεριφορά και ζητούν την παύση των παραπάνω και την παράδοση των λιποτακτών (αδελφών Τουρούντζια, Πέγιοφ και των υπολοίπων).¹⁷⁹

Η απόφαση λοιπόν για τη διάλυση του SNOF φαίνεται να πάρθηκε κάτω από τον φόβο των αυξανόμενων αυτονομιστικών τάσεων που είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται σε μερίδα των ηγετικών στελεχών του και της ολοένα εντεινόμενης προπαγάνδας που ασκούσαν στην περιοχή στελέχη του αντιστασιακού κινήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας. Την ίδια εποχή υπογράφεται η συμφωνία του Λιβάνου, μια συμφωνία που θα διχάσει το ελληνικό αντιστασιακό κίνημα. Ίσως σε ένα πρώτο επίπεδο αυτή η συμφωνία, με την οποία το ΕΑΜ συμμετείχε στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, με όρους όμως που υποβάθμιζαν το ρόλο του, μπορεί να συσχετιστεί με τη διάλυση του SNOF, καθώς η τελευταία ήταν μια κίνηση που στερούσε από τους αντίπαλους του εαμικού κινήματος τα επιχειρήματα περί “εθνικής μειοδοσίας” και τόνιζε την αφοσίωση του ΕΑΜ στην προσπάθεια για εθνική ενότητα. Όμως η Συμφωνία του Λιβάνου,

¹⁷⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/53 : Θανάσης προς Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς, 8-6-1944.

¹⁷⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 408, φ 23/1/22 : Μακεδονικό Γραφείο προς Οργάνωση Καστοριάς, 23-5-1944.

¹⁷⁸ *ΕΜ νο ΝΟΒ* τ. Ι, ό.π., σσ. 416-419, η επιστολή έχει ημερομηνία 31-5-1944.

¹⁷⁹ *ΕΜ νο ΝΟΒ* τ. Ι, ό.π., σσ. 413-415, 420-423.

πριν τελικά επικυρωθεί από την ΠΕΕΑ τρεις μήνες μετά από την υπογραφή της, θα καταδικαστεί από οργανώσεις του ΚΚΕ ως προδοτική πράξη.¹⁸⁰ Αυτό που γίνεται αντιληπτό είναι ότι η απόφαση της διάλυσης του SNOF δεν έγινε με βάση κάποιον πολιτικό σχεδιασμό για το πρόβλημα, αλλά κάτω από ένα καθεστώς φόβου απέναντι στις αυξανόμενες αυτονομιστικές τάσεις ορισμένων στελεχών του SNOF, στην προπαγάνδα των Γιουγκοσλάβων παρτιζάνων και κάτω από την πίεση των εξελίξεων.¹⁸¹ Η ηγεσία του εαμικού κινήματος αντιμετώπιζε με μια σειρά εκκλήσεις από περιφερειακά όργανα σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των τάσεων αυτών, με τη δυσπιστία ενός μέρους του εαμικού συνασπισμού (κυρίως πρώην αξιωματικοί του ελληνικού στρατού που τώρα είχαν περάσει στον ΕΛΑΣ αλλά και κομματικά στελέχη της περιοχής) απέναντι στους σλαβόφωνους, αλλά και με την προπαγάνδα των αντιπάλων του, που κατηγορούσαν το ΚΚΕ και το ΕΑΜ για εθνική προδοσία, επέλεξε αυτόν τον τρόπο αντίδρασης. Όμως η λύση που επιλέχθηκε απεικόνιζε την αβεβαιότητα και την αμφιταλάντευση της ηγεσίας του εαμικού κινήματος απέναντι στο θέμα των σλαβόφωνων και δεν αντιμετώπιζε αποτελεσματικά τα προβλήματα που είχαν ανακύψει.

Οι συνέπειες της διάλυσης του SNOF θα γίνουν σύντομα ορατές, στην περιοχή της Καστοριάς κυρίως. Σε επιστολή της 24-5-1944 του Τάσου Κοντουρέλη, μέλους του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ προς τον Αμπάς, που αναφέρθηκε παραπάνω, ο αποστολέας σημειώνει ότι μετά την λιποταξία του Πέγιοφ πολλά χωριά που ήταν εξοπλισμένα από τους Γερμανούς και ήταν έτοιμα να παραδώσουν τα όπλα τους, τελικά δεν προχώρησαν στην κίνηση αυτή αλλά κράτησαν τα όπλα για να χτυπήσουν τους αντάρτες. Σημειώνει χαρακτηριστικά ότι το επιχείρημα που χρησιμοποιήθηκε από τους αρχηγούς της αντίδρασης ήταν ότι: “νά οι δικοί μας φύγανε από τον ΕΛΑΣ γι’ αυτό λοιπόν καλά κάναμε και οπλιστήκαμε και δεν πρέπει να παρατήσωμε τα όπλα...”.¹⁸² Με δεδομένο το γεγονός ότι η διάλυση του SNOF έγινε γνωστή εκείνες τις μέρες μπορούμε ίσως να υποθέσουμε ότι είχε παρόμοια αποτελέσματα με αυτά που περιγράφονται στην επιστολή του Κοντουρέλη. Βέβαια, η διάλυση του SNOF είχε κυρίως αρνητικές συνέπειες στους σλαβόφωνους που ήταν μέλη της οργάνωσης και σε αυτούς που ήταν θετικά τοποθετημένοι απέναντι στο εαμικό κίνημα.¹⁸³ Η υπογραφή της συμφωνίας του Λιβάνου, στην οποία πολλοί σλαβόφωνοι είδαν την επιστροφή του βασιλιά και της παλιάς πολιτικής

¹⁸⁰ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 441: σύμφωνα με την απόφαση της 1^{ης} Μακεδονικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ του Ιουλίου του 1944 στην οποία αναφέρεται ότι: “ Η Συνδιάσκεψη καταδικάζει και στιγματίζει μπροστά σε ολόκληρο τον ελληνικό λαό το Συμβόλαιο του Λιβάνου σαν πράξη αντεθνική και προδοτική και τον καλεί να περιβάλλει με όλο το κύρος το εθνικό Συμβούλιο και την ΠΕΕΑ.”.

¹⁸¹ Βλ. Riki Van Boeschoten, “Russian Dolls”, ό.π.

¹⁸² *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 414.

¹⁸³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 408, φ 23/1/22 : Μακεδονικό Γραφείο προς Οργάνωση Καστοριάς, 23-5-1944, όπου αναφέρεται ότι με αφορμή τη συγχώνευση ΕΑΜ-SNOF παρατηρήθηκε σειρά σφαλερών και ξένων αντιλήψεων και απειθαρχίας στη γραμμή του κομματος.

ηγεσίας ήταν ένας επιπλέον λόγος για να ενταθεί η δυσπιστία των σλαβόφωνων της περιοχής απέναντι στο ΕΑΜ. Η διάλυση του SNOF και η αποκήρυξη των πρώην μελών του ως πρακτόρων του Κάλτσεφ και της Οχράνα, στην αντίληψη πολλών σλαβόφωνων της περιοχής, κυρίως της Καστοριάς, επιβεβαίωσε τους φόβους τους, ότι το εαμικό κίνημα ακολουθούσε σωβινιστική πολιτική και ότι οι υποσχέσεις για ισοτιμία δεν τηρούνταν, με αποτέλεσμα αυτοί σταδιακά να αποσύρουν την εμπιστοσύνη τους από το ΕΑΜ και το ΚΚΕ.¹⁸⁴ Είναι ενδιαφέρον, στο σημείο αυτό, να παρατηρήσουμε ότι οι σλαβόφωνοι φαίνονταν να εμπιστεύονται περισσότερο το ΚΚΕ παρά το ΕΑΜ, για λόγους που σχετίζονται τόσο με την εμπιστοσύνη που είχε κερδίσει το ΚΚΕ την περίοδο του μεσοπολέμου, όσο και με το γεγονός ότι στο ΕΑΜ συμμετείχαν μια πλειάδα πληθυσμιακών και κοινωνικών ομάδων με κάποιες από τις οποίες οι σλαβόφωνοι δεν είχαν τις καλύτερες δυνατές σχέσεις (π.χ. πρόσφυγες, πρώην χωροφύλακες).¹⁸⁵ Πρέπει τέλος να σημειωθεί, ότι παρά την έντονη δυσαρέσκεια για τη διάλυση του SNOF, η πλειοψηφία των μελών του, δεν ήταν διατεθειμένοι να εγκαταλείψουν την Ελλάδα και να περάσουν μαζί με τον Πέγιοφ και τους συντρόφους του στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία. Φαίνεται ότι έφυγαν συνολικά, το ανώτερο, 100 άτομα από ένα σύνολο γύρω στα 4.500 μέλη.

Η εικόνα διαφέρει αρκετά στην περιοχή της Φλώρινας, όπου, όπως είδαμε, δεν υπήρχαν συγκρούσεις μεταξύ της τοπικής εαμικής ηγεσίας και των στελεχών του SNOF. Σύμφωνα με επιστολή της 30-5-1944 του γραμματέα της Π.Ε. ΚΚΕ Φλώρινας, Θάνου (Γιώργος Φουρκιώτης, δάσκαλος από τη Σιάτιστα και Ακροναυπλιώτης) προς το Θεόφιλο: “Η συγχώνευσις του ΕΑΜ-SNOF έγινε στην περιφέρεια μας χωρίς παρεξηγήσεις. Απ’ όλα τα τμήματα πληροφορούμαι ότι τα στελέχη του SNOF άκουσαν και πειθάρχησαν στο κόμμα. Για τη δουλειά αυτή κάναμε ακτίφ στελεχών ΕΑΜ-SNOF.”¹⁸⁶ Επιπλέον σε έκθεση δράσης της Π.Ε. Φλώρινας προς το Μακεδονικό Γραφείο, με ημερομηνία 23-6-1944, αν και σημειώνεται ότι πολλοί Σλαβομακεδόνες παρεξήγησαν την ΠΕΕΑ και την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, σημειώνεται ότι από τα 3.000 κομματικά μέλη τα 2.000 περίπου είναι Σλαβομακεδόνες και ότι αναδείχθηκαν πάνω από 100 καινούρια στελέχη για τη συμπλήρωση κενών στο κόμμα αλλά και σε εξωκομματικές οργανώσεις, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων ήταν Σλαβομακεδόνες.¹⁸⁷ Η υπόθεση ότι η διάλυση του SNOF στη Φλώρινα δεν είχε τις συνέπειες που είχε στην Καστοριά

¹⁸⁴ Βλ. Riki Van Boeschoten, “Russian Dolls”, ό.π.

¹⁸⁵ Μιχάλης Λυμπεράτος, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα”, ό.π., σ. 93/ Συνέντευξη του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 2-8-1998 στη Φλώρινα.

¹⁸⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/221α : Θάνος προς Θεόφιλο 30-5-1944.

¹⁸⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/227 : έκθεση δράσης, Π.Ε. Φλώρινας προς Μακεδονικό Γραφείο 23-6-1944.

επιβεβαιώνεται και από τον Νίκο Κέντρο.¹⁸⁸ Φαίνεται λοιπόν ότι στη Φλώρινα το SNOF λειτούργησε και ως χώρος σταδιακής ένταξης των σλαβόφωνων στην αριστερά.¹⁸⁹

Αυτό που γίνεται αντιληπτό με τη διάλυση του SNOF είναι ότι πλέον έχει επέλθει ρήξη στις σχέσεις του εαμικού κινήματος με ένα μέρος των σλαβόφωνων. Ταυτόχρονα, η κίνηση αυτή, επιδείνωνε τις σχέσεις της εαμικής αντίστασης με τους Γιουγκοσλάβους παρτιζάνους, ενώ παράλληλα οι εσωτερικοί αντίπαλοι του ΕΑΜ συνέχιζαν να κατηγορούν το κίνημα για εθνική προδοσία. Από το καλοκαίρι του 1944 και όσο πλησιάζει η απελευθέρωση, το εαμικό κίνημα προσπαθεί να συγκεράσει μια σειρά από διαφορετικές προθέσεις και στόχους που θα το οδηγήσουν συχνά σε ορισμένες παλινωδίες και αντιφάσεις στην πολιτική του. Σίγουρα, προσπαθεί να διασφαλίσει τις καλές σχέσεις και τον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων της δυτικής Μακεδονίας, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει να διατηρήσει πολιτική και στρατιωτική συνεργασία με το γιουγκοσλαβικό αντιστασιακό κίνημα του Τίτο. Από την άλλη όμως, προτάσσει ως κύριο καθήκον του, τη διατήρηση της εθνικής ενότητας και προβάλλει κυρίως την εθνικοαπελευθερωτική πλευρά του αγώνα του. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, οι όποιες κινήσεις στο θέμα του Μακεδονικού θα όφειλαν να είναι ιδιαίτερα προσεκτικές, όμως, όπως θα δούμε, τα προβλήματα εντάθηκαν και προκάλεσαν συγκρούσεις.

Όπως είδαμε, το SNOF διαλύθηκε στα μέσα Μαΐου του 1944 και μια σειρά από ηγετικά στελέχη του θα περάσουν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία. Μετά από τις εκατέρωθεν κατηγορίες και την αποκλήρυξη των στελεχών αυτών από το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ, σύντομα θα σημειωθεί μια σημαντική μεταστροφή στις σχέσεις των δύο πλευρών. Σύντομα, και για λόγους που δεν μπορούν να προσδιοριστούν με σαφήνεια, το ΕΑΜ και το ΚΚΕ θα δεχθούν την επάνοδο των σλαβόφωνων που είχαν καταφύγει στη Γιουγκοσλαβία. Προς το τέλος Ιουνίου, φαίνεται ότι ο Τάσος Κοντουρέλης μαζί με τον πολιτικό επίτροπο της ΙΧ μεραρχίας, Ρένο Μιχαλέα, συναντήθηκαν με τον Όρτσε ή Λιούμπο (Ντομπριβόε Ραδοσάβλεβιτς), καθοδηγητή της Κ.Ε. του ΚΚΓ στο ΚΚΜ, ο οποίος έστειλε στα Κορέστια τον Κότσκο (Πέτρε Μπογδάνοφ) ως αντιπρόσωπο της Μακεδονικής Μεραρχίας για να τακτοποιήσει το ζήτημα.¹⁹⁰ Ανεξάρτητα από το πώς ακριβώς εξελίχθηκαν τα γεγονότα που σχετίζονται με την επιστροφή των σλαβόφωνων που είχαν φύγει, γεγονός παραμένει ότι η ηγεσία του εαμικού κινήματος έκανε μια σημαντική μεταστροφή στην πολιτική της. Μάλιστα, παράλληλα δίνεται και η έγκριση σχηματισμού

¹⁸⁸ Συνέντευξή του Νίκου Κέντρου στη Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν στις 2-8-1998 στη Φλώρινα.

¹⁸⁹ Riki Van Boeschoten, "Russian Dolls", ό.π.

¹⁹⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/57 : Περικλής προς Αλέκο 29-6-1944 / σύμφωνα με τον Κολιόπουλο, *Ληλασία Φρονιμάτων Α'*, ό.π., σ. 150 και υπ. 32, σ. 242 όπου παραπέμπει στο *ΕΜ νο ΑΒ* τ. VII/2, σσ. 246-248, έκθεση του Περικλή της 19-6-1944, ο Μιχαλέας και Κοντουρέλης συναντήθηκαν με τον Ντέγιαν (Κίρο Γκεορκιέφσκι).

ταγμάτων Σλαβομακεδόνων, ενός στην περιοχή του Καϊμάκ-Τσαλάν και ενός στην περιοχή του Βίτσι.

Οι λόγοι για την αλλαγή αυτή στην πολιτική του ΚΚΕ, καθώς το Μάιο οι σλαβόφωνοι που είχαν φύγει είχαν χαρακτηριστεί ως προδότες και όργανα της Οχράνα, είναι δύσκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Σύμφωνα με τον Ευάγγελο Κωφό, μια αιτία ήταν η ανάγκη συντονισμένης προσπάθειας για την εξουδετέρωση των κομιτατζήδων, αλλά κυριότερος λόγος ήταν η ανάγκη του εαμικού κινήματος να διατηρήσει ανοιχτές τις σχέσεις με τους Γιουγκοσλάβους παρτιζάνους, με δεδομένη την κατάρρευση του Άξονα και τις προσπάθειες της αγγλικής πολιτικής να συσπειρώσει τις αντιααμικές δυνάμεις.¹⁹¹ Οι αιτιάσεις αυτές έχουν μια ισχυρή βάση, όμως θα ήταν χρήσιμο να κοιτάξουμε και προς μια άλλη κατεύθυνση. Φαίνεται ότι με την επιφαινόμενη ήττα της Γερμανίας και την αποχώρηση των κατοχικών δυνάμεων από την περιοχή, πολλοί σλαβόφωνοι θα ήταν πρόθυμοι να προσχωρήσουν στο εαμικό κίνημα. Όμως η δυσπιστία τους προς το ελληνικό στοιχείο, ιδιαίτερα μετά τη διάλυση του SNOF, έκανε επιτακτική την ανάγκη επαναχάραξης από το εαμικό κίνημα της πολιτικής ισοτιμίας προς τους σλαβόφωνους. Πολλοί από αυτούς έβλεπαν πλέον με αυξανόμενη συμπάθεια το κίνημα των Γιουγκοσλάβων παρτιζάνων. Η δημιουργία των ταγμάτων προκρίθηκε ίσως, ως ο καλύτερος τρόπος για να παραμείνουν οι σλαβόφωνοι στις τάξεις του ΕΛΑΣ. Σε παρόμοια λογική, αυτή της πολιτικής ισοτιμίας που ήθελε να εφαρμόσει το ΚΚΕ απέναντι στους σλαβόφωνους και η οποία βέβαια δεν ήταν ούτε όψιμη ούτε πρόσκαιρη, εντάσσονται και οι προσπάθειες ίδρυσης σλαβομακεδονικών σχολείων στην περιοχή.¹⁹² Το πρόβλημα όμως που θα έπρεπε να αντιμετωπίσει το εαμικό κίνημα ήταν το πως θα μπορούσε να αποτρέψει την εκδήλωση αυτονομιστικών τάσεων και διασπαστικών ενεργειών στις τάξεις των σλαβόφωνων, με δεδομένη πλέον την κίνηση του Πέγιοφ και τη στενότερη επαφή μέρους των σλαβόφωνων με το αντιστασιακό κίνημα στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία.

Η στάση της ηγεσίας του ΚΚΕ ήταν πολύ προσεκτική και ηγετικά στελέχη τόνιζαν την ανάγκη να αποφεύγονται οι συγκρούσεις καθώς και να ρυθμιστεί το ζήτημα σε ανώτερο επίπεδο.¹⁹³ Από την άλλη πλευρά των συνόρων, σε διαταγή της 17-6-1944 του Γενικού

¹⁹¹ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 440.

¹⁹² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/68 : Φώτης (Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς) προς ΚΟΠΜ 23-9-1944.

¹⁹³ Βλ. επιστολή του Σιάντου προς τον Τζήμα, που τότε ήταν σε αποστολή στην έδρα του Τίτο, της 11-6-1944, όπου ο Σιάντος εξουσιοδοτεί το Τζήμα να εξηγήσει στα αδελφά κόμματα την πολιτική του ΚΚΕ στο Μακεδονικό, στο Ευάγγελο Κωφό, “ Το Μακεδονικό στις σχέσεις ΚΚΕ-ΚΚΓ κατά τα τέλη του 1944: Η αποστολή του Ανδρέα Τζήμα στον Τίτο” στο *Μακεδονία και Θράκη, 1941-1944*, ό.π., Παράρτημα Α, σσ. 143-144/ *EM vo NOB*, τ. Ι, ό.π., σσ. 468-469, όπου επιστολή του Σιάντου προς το Λεωνίδα Στρίγκο της 12-9-1944, όπου του εφιστά την προσοχή στο Μακεδονικό, στις κινήσεις των “σλαβοσωνιστικών” στοιχείων και του ζητάει να κρατάνε αδελφικές σχέσεις με τις δυνάμεις του Τίτο και σσ. 471-472 όπου επιστολή του Πέτρου Ρούσου προς το Στρίγκο της 25-9-1944.

Επιτελείου ΛΑΣ Γιουγκοσλαβίας προς όλους τους πολιτικούς καθοδηγητές του ΛΑΣ Μακεδονίας που θα περάσουν από το ελληνικό έδαφος, καταδικάζονται οι κινήσεις Πέγιοφ και των αδελφών Τουρούντζια, σημειώνεται ότι πρέπει να δίνεται πίστη στους καθοδηγητές του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ αλλά και ότι πρέπει να προωθείται η θέση για την αυτοδιάθεση των Σλαβομακεδόνων της Ελλάδας.¹⁹⁴ Από την άλλη όμως, διατυπώνονται κατηγορίες από ηγετικά στελέχη του γιουγκοσλαβικού αντιστασιακού κινήματος εναντίον της ελληνικής πλευράς για καταπιεστικά μέτρα και βίαιη επιστράτευση σε βάρος των Σλαβομακεδόνων, όπως επίσης και αιτήματα για το σχηματισμό σλαβομακεδονικής ταξιαρχίας, επιθυμία των ίδιων των Σλαβομακεδόνων της περιοχής σύμφωνα με την άποψη των Τέμπο και Όρτσε.¹⁹⁵ Ο Λεωνίδας Στρίγκος θα αρνηθεί με ραδιογράφημα της 17-8-1944 προς το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ όλες τις κατηγορίες, θα τονίσει ότι δεν τιμώρησαν τους σλαβόφωνους που είχαν λιποτακτήσει, ενώ αντίθετα κάθε λιποτάκτης Έλληνας παραπέμπεται σε στρατοδικείο και θα σημειώσει ότι οι ενέργειες των Σερβομακεδόνων (έτσι αποκαλούνται σε πολλά έγγραφα του ΚΚΕ και του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ οι Μακεδόνες της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας) είναι προκλητικές.¹⁹⁶

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα δημιουργηθούν και θα δράσουν στην περιοχή τα δυο σλαβομακεδονικά τάγματα. Το σλαβομακεδονικό τάγμα στην περιοχή του Καϊμάκ-Τσαλάν (Αριδαία-Έδεσσα) δημιουργήθηκε τον Ιούνιο-Ιούλιο του 1944 στα πλαίσια του 30^{ου} συντάγματος του ΕΛΑΣ με πολιτικό επίτροπο τον Ούρντοφ.¹⁹⁷ Το δεύτερο τάγμα σχηματίστηκε επίσημα στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1944 στα πλαίσια του 28^{ου} συντάγματος του ΕΛΑΣ, όταν το Απόσπασμα Βίτσι χωρίστηκε σε δύο τάγματα, από τα οποία το Π/28 αποτέλεσε το σλαβομακεδονικό τάγμα με στρατιωτικό διοικητή τον Κοσμά Σπανό ή Αμύντα και καπετάνιο το Ηλία Δημάκη ή Γκότσε.¹⁹⁸ Φαίνεται βέβαια, ότι χωριστή μονάδα Σλαβομακεδόνων, γνωστή ως Τάγμα Γκότσε, δρούσε στην περιοχή από τον Αύγουστο, με την γνώση τοπικών στελεχών του

¹⁹⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 366, φ 20/16/1 : διαταγή του ΛΑΣ Γιουγκοσλαβίας (Όρτσε) 17-6-1944.

¹⁹⁵ Αναφορά Τέμπο και Όρτσε προς τον Τίτο της 4-8-1944 και της 7-8-1944 στο Ευάγγελος Κωφός, “ Το Μακεδονικό στις σχέσεις ΚΚΕ-ΚΚΓ ”, ό.π., παράρτημα Ε(α), σσ. 149-150.

¹⁹⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 408, φ 23/1/41 : ραδιογράφημα του Γραφείου Περιφέρειας Μακεδονίας (Λεωνίδας Στρίγκος) στο Πολιτικό Γραφείο ΚΚΕ 17-8-1944.

¹⁹⁷ Σπυρίδων Σφέτας, “Αυτονομιστικές κινήσεις των σλαβόφωνων”, ό.π., σσ. 112-113 όπου αναφέρεται ως ημερομηνία ίδρυσης του τάγματος η 16^η Ιουνίου/ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 442 όπου σε έκθεση δράσης Ιουλίου του 30^{ου} συντάγματος της 5-8-1944 αναφέρεται η συγκρότηση σλαβομακεδονικού τμήματος στο Καϊμάκ-Τσαλάν.

¹⁹⁸ *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σ. 467, διαταγή της 10-9-1944 του 28^{ου} συντάγματος.

ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ¹⁹⁹ και την ταυτόχρονη παρουσία στρατιωτικών συνδέσμων από τη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία, όπως ο Κότσκο.²⁰⁰

Το Τάγμα Γκότσε επιδόθηκε σε μαζική στρατολογία των σλαβόφωνων για να αναπτύξει τη δύναμη του, με αποτέλεσμα σύντομα να ξεπεράσει τα αριθμητικά όρια που είχαν τεθεί. Σε έγγραφο της Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς της 9-9-1944 προς το Μακεδονικό Γραφείο αναφέρεται ότι στα Κορέστια γίνεται αθρόα στρατολόγηση Σλαβομακεδόνων, με αποτέλεσμα σύντομα η δύναμη του τάγματος να ξεπεράσει το όριο των 500 ανδρών που είχε τεθεί και ζητούνται οδηγίες για την αντιμετώπιση της κατάστασης.²⁰¹ Σε μια σειρά εγγράφων των Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς και Φλώρινας εκφράζονται ανοιχτά φόβοι για την κατάσταση που επικρατεί στο τάγμα. Γίνεται λόγος για την ένταξη στο τάγμα κομιτατζήδων και τυχοδιωκτικών ή εγκληματικών στοιχείων, όπως 40 “λερωμένων από το παρελθόν” που ήρθαν από τη Βουλγαρία,²⁰² ενώ κατηγορούνται οι Πέγιοφ, Μητρέφσκι και Γκότσε για διαλυτικά συνθήματα και ζητείται η απομάκρυνση των δύο πρώτων και η χαλιναγώγηση του τρίτου.²⁰³ Ζητείται επίσης να σταματήσει αμέσως η στρατολογία γιατί στο τάγμα εντάχθηκαν ύποπτοι άνθρωποι και γιατί το τάγμα απειθαρχεί.²⁰⁴ Σε μια έκθεση του Περικλή προς την Κομματική Οργάνωση Περιφέρειας Μακεδονίας της 1-10-1944 για το Τάγμα Βίτσι αναλυτικά ζητούνται τα εξής : να σταματήσει η στρατολογία χωρίς έγκριση της οργάνωσης, να απομακρυνθούν οι κομιτατζήδες που πήγαν στο τάγμα, να ελεγχθούν οι 20 Μακεδόνες που ήρθαν από τη σέρβικη Μακεδονία, να ξεσκεπαστούν οι αντάρτες του Πέγιοφ, να πειθαρχήσει ο Γκότσε στο κομματικό γραφείο του τάγματος και στις διαταγές του συντάγματος και να δοθεί κύρος στα παιδιά που μετανόησαν. Επιπλέον αναφέρει ότι ο Θανάσης Κοροβέσης (ήταν ανάμεσα σε αυτούς που είχαν ακολουθήσει τον Πέγιοφ το Μάιο) έφυγε με τη συναίνεση του Γκότσε στη σερβική Μακεδονία και ότι η διαλυτική δουλειά γίνεται κρυφά από εκεί: “οι φίλοι από πάνω δουλεύουν πολύ ύπουλα”. Τέλος, ζητάει να

¹⁹⁹ Σημαντικό ρόλο φαίνεται να είχε ο πολιτικός επίτροπος της ΙΧ Μεραρχίας, Ρένος Μιχαλέας, ο οποίος (καταγόταν από τη νότιο Ελλάδα) κινούμενος στη βάση λενινιστικών αρχών υπερασπιζόταν το δικαίωμα των Σλαβομακεδόνων για αυτοδιάθεση, ερχόμενος συχνά σε σύγκρουση με το Μακεδονικό Γραφείο. Βλ. τα μακροσκελή γράμματα του στο *ΕΜ νο ΝΟΒ* τ. Ι, ό.π., σσ. 494-495, 503-511, 522-530.

²⁰⁰ Σπυρίδων Σφέτας, “Αυτονομιστικές κινήσεις των σλαβόφωνων”, ό.π., σ. 114.

²⁰¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/65 : Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς (Φώτης) προς Μακεδονικό Γραφείο 9-9-1944.

²⁰² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/66 : Φώτης προς Τάσο 19-9-1944.

²⁰³ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/67 : Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς (Περικλής) προς ΚΟΠΜ 22-9-1944, όπου αναφέρεται ότι στο Γκότσε αρέσουν τα “γλυκά συνθήματα (Σλομπότα Μακεντόνια)” (Ελεύθερη Μακεδονία).

²⁰⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/70 : έκθεση γραμματέων Π.Ε. ΚΚΕ Καστοριάς-Φλώρινας (Περικλής – Θάνος) προς την ΚΟΠΜ 27-9-1944 και κ. 415, φ 23/8/235 : Π.Ε. ΚΚΕ Φλώρινας, Θάνος προς Τάσιο 19-9-1944.

ενημερώσει η ΚΟΠΜ (Κομματική Οργάνωση Περιφέρειας Μακεδονίας) το Πολιτικό Γραφείο για να τακτοποιηθεί το ζήτημα “από πάνω” με την παρέμβαση του Τίτο.²⁰⁵

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι τα τάγματα αυτά, ιδιαίτερα το Τάγμα Γκότσε, ξέφυγαν από τον έλεγχο του ΕΛΑΣ και δρούσαν σε μεγάλο βαθμό αυτόνομα και συχνά έξω από τα πλαίσια που όφειλαν να κινούνται. Οι στενότερες σχέσεις του Τάγματος Γκότσε με το αντιστασιακό κίνημα στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία, η ανάπτυξη αυτονομιστικών τάσεων, η αθρόα στρατολόγηση σλαβόφωνων, με αποτέλεσμα η αριθμητική δύναμη να ξεπεράσει κατά πολύ τα όρια του τάγματος, και η ένταξη σε αυτό πολλών κομιτατζήδων και σλαβόφωνων ύποπτων για σχέσεις με την Οχράνα, προκαλούσαν ανησυχία τόσο σε τοπικά στελέχη του ΕΛΑΣ όσο και στα ανώτερα κλιμάκια, όπως στην Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας. Για τους λόγους αυτούς, άρχιζε να ωριμάζει στους κόλπους της στρατιωτικής ηγεσίας του ΕΛΑΣ η επιβολή μιας δυναμικής λύσης.

Στα τέλη Σεπτεμβρίου δόθηκε εντολή στον Γκότσε να μετακινήσει το τάγμα του προς νότο για να πάρει μέρος σε επιχείρηση εναντίον των Γερμανών,²⁰⁶ αλλά ο Γκότσε δεν υπάκουσε και προέβη σε στρατολογία στην περιοχή της Καστοριάς.²⁰⁷ Στη συνέχεια δόθηκε εντολή στο τάγμα να κινηθεί προς τη Σιάτιστα,²⁰⁸ αλλά πάλι το τάγμα δεν πειθάρχησε, καθώς μια τέτοια κίνηση θα απομάκρυνε το τάγμα από τη συνοριακή γραμμή. Αναφέρονται προσπάθειες εύρεσης λύσης σε δύο συναντήσεις, μια στο χωριό Αγία Παρασκευή, όπου ο Κυριάκος Πυλάης συναντήθηκε με τον Γκότσε και μια στο χωριό του Γκότσε Μελάς, στις 5 Οκτωβρίου με τη συμμετοχή των Μιχαλέα και Αντώνοπουλου, χωρίς όμως καμία από τις δύο να φέρει αποτέλεσμα.²⁰⁹ Σε έγγραφο της 9-10-1944 ο Γκότσε φαίνεται να έχει δηλώσει ότι το τάγμα δεν υπακούει στο κόμμα αλλά συνδέεται με τη σέρβικη Μακεδονία από όπου παίρνει καθοδήγηση και συνδέσμους.²¹⁰ Τελικά φαίνεται ότι έπειτα από πίεση του διοικητή της ΙΧ Μεραρχίας Καλαμπαλίκη (και παρά την αντίθετη άποψη του Λεωνίδα Στρίγκου) το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ έδωσε την έγκριση για επίθεση εναντίον του τάγματος.²¹¹

Πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι η δράση των ταγμάτων σχετίζεται και με μια νέα παράμετρο. Στις 2 Αυγούστου 1944, στην πρώτη σύνοδο της Αντιφασιστικής Συνέλευσης

²⁰⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 415, φ 23/8/71 : έκθεση Περικλή προς ΚΟΠΜ 1-10-1944.

²⁰⁶ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 441/ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σ. 178.

²⁰⁷ *ΕΜ νο ΝΟΒ* τ. Ι, ό.π., σ. 492.

²⁰⁸ *ΕΜ νο ΝΟΒ* τ. Ι, ό.π., σ. 493.

²⁰⁹ Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία Φρονημάτων Α΄*, ό.π., σσ. 179-180/ Κυριάκος Πυλάης, *Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, ό.π., σ. 217.

²¹⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 410, φ 23/2/81 : Τάσος προς Μάρκο δια Αλέκο 9-10-1944.

²¹¹ Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., σ. 442/ Σπυρίδων Σφέτας, “Αυτονομιστικές κινήσεις των σλαβόφωνων”, ό.π., σ. 117.

Λαϊκής Απελευθέρωσης Μακεδονίας (ASNOM) ανακηρύσσεται η ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μακεδονίας στα πλαίσια της μελλοντικής γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας. Η δημιουργία λοιπόν ενός ομόσπονδου μακεδονικού σοσιαλιστικού κράτους δημιουργούσε νέα δεδομένα. Αναμφισβήτητα μια τέτοια εξέλιξη γινόταν δεκτή θετικά από μέρος των σλαβόφωνων της δυτικής Μακεδονίας, καθώς θεωρούσαν ότι η δημιουργία ενός μακεδονικού κράτους, και μάλιστα σοσιαλιστικού, ήταν η ολοκλήρωση των αγώνων τους. Η εξέλιξη αυτή σε συνδυασμό με τη ανάκυψη ολοένα και περισσότερων προβλημάτων στις σχέσεις των σλαβόφωνων με το εαμικό κίνημα, μπορούν ίσως να εξηγήσουν σε ένα βαθμό, τη μεγαλύτερη απήχηση των αυτονομιστικών συνθημάτων το καλοκαίρι του 1944 και την ταύτιση περισσότερων σλαβόφωνων με αυτά. Πολλοί σλαβόφωνοι και ιδιαίτερα μέρος αυτών που είχαν συμπαραταχθεί με το SNOF, θεωρούσαν πλέον ότι η πολιτική του εαμικού κινήματος ήταν σωβινιστική και ότι οι υποσχέσεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ για ισοτιμία δεν εκπληρώνονταν. Σε μια επιστολή του τάγματος Γκότσε μεταξύ 10-15 Οκτωβρίου 1944 προς το Μακεδονικό Γραφείο του ΚΚΕ και την ΙΧ Μεραρχία, το τάγμα δικαιολογεί τη φυγή του στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία. Η επιστολή αναφέρεται σε μια σειρά από λόγους (μη-τήρηση υπόσχεσης για δημιουργία σλαβομακεδονικού στρατού, απαγόρευση στρατολογίας, άنيση μεταχείριση Σλαβομακεδόνων, έλλειψη εμπιστοσύνης του σλαβομακεδονικού λαού στις θέσεις του κόμματος, προσπάθεια για εκμηδένιση του τάγματος και η εντολή μετάθεσης του) που οδήγησαν στη φυγή του τάγματος.²¹²

Τα γεγονότα που οδήγησαν στην ανοιχτή αντιπαράθεση δεν είναι πλήρως εξακριβωμένα, αλλά ο Γκότσε με το τάγμα του για να αποφύγουν μια ανοιχτή σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ κατέφυγαν στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία στις 12-10-1944. Σημειώθηκαν μόνο περιορισμένες συμπλοκές, που είχαν αρχίσει από τις 5 Οκτωβρίου.²¹³ Στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία κατέφυγε την ίδια εποχή και το τάγμα Καϊμάκ-Τσαλάν υπό τον Ούρντοφ. Η ρήξη πλέον ήταν γεγονός και οι σχέσεις του εαμικού κινήματος με τους σλαβόφωνους που είχαν καταφύγει στη Γιουγκοσλαβία και με τα στελέχη του εκεί αντιστασιακού κινήματος θα παρέμεναν κατά τη διάρκεια του 1944 τεταμένες. Χαρακτηριστική είναι η διαταγή που εξέδωσε στις 3-11-1944 η Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας, για τη διαφύλαξη των ελληνο-γιουγκοσλαβικών συνόρων, σύμφωνα με την οποία : “ η σύνθεσις των τμημάτων των τομέων (συνοριακών) να είναι τοιαύτη

²¹² *EM vo NOB* τ. Ι, ό.π., σσ. 493-494, χαρακτηριστικά στο τέλος της επιστολής αναφέρεται: “ Εμείς οι σλαβομακεδόνες πονούμε, αγαπούμε τον Ελληνικό λαό, θέλουμε να παλαίψουμε μαζί του μέσα στο ΕΑΜ ΕΛΑΣ με τα δικαιώματα που μας ανήκουν αλλά εσείς δεν μας τα δίνετε, μας αφαιρείτε και αυτά που έχουμε και γι’ αυτό φεύγουμε με τα αδέρφια μας τους Μακεδόνες.”

²¹³ Βλ. για το ζήτημα αυτό την έκθεση του Παύλου Τσάμη, διοικητή του Αποσπάσματος Βίτσι, στο Ευάγγελος Κωφός, “ Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού”, ό.π., Παράρτημα Α΄, σσ. 464-469.

ώστε να μην υπάρχει περίπτωση ενασκήσεως προπαγάνδας υπό των αυτονομιστών Μακεδονίας.”²¹⁴

Κλείνει λοιπόν με τον τρόπο αυτό η περίοδος της κατοχής και της αντίστασης για τη δυτική Μακεδονία. Σύντομα όμως η περιοχή θα ταλανιστεί πάλι από έντονες συγκρούσεις. Η περίοδος της τρομοκρατίας που θα ακολουθήσει τη Συμφωνία της Βάρκιζας, θα είναι το προοίμιο του Εμφυλίου, ο οποίος θα πάρει ιδιαίτερα δραματικές διαστάσεις στο χώρο της δυτικής Μακεδονίας. Ο χώρος αυτός θα αποτελέσει προς το τέλος του Εμφυλίου, το κύριο πεδίο σύγκρουσης των δύο αντιπάλων στρατοπέδων. Οι πληθυσμοί της περιοχής θα συμπαρασυρθούν και αυτοί στη δίνη του πολέμου και η πλειοψηφία των σλαβόφωνων θα συμπαραταχθεί με την αριστερή παράταξη είτε μέσω του ΝΟΦ ή κατευθείαν στο ΔΣΕ. Το ζήτημα των σλαβόφωνων στη διάρκεια του Εμφυλίου θα κορυφωθεί και με το τέλος του πολέμου χιλιάδες σλαβόφωνοι θα καταφύγουν στα σοσιαλιστικά κράτη της Ανατολικής Ευρώπης.

Επίλογος

Η Μακεδονία υπήρξε από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα πεδίο έντονης αντιπαράθεσης εθνικών ανταγωνισμών για τον προσεταιρισμό των κατοίκων της στην εθνική ιδεολογία των αντίστοιχων εθνικών κρατών. Η περίοδος αυτή, με κύρια αντιπαράθεση αυτή μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, έληξε με τους Βαλκανικούς και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν τα εδάφη της Μακεδονίας μοιράστηκαν στην Ελλάδα, τη Βουλγαρία και τη Γιουγκοσλαβία. Στην παρούσα εργασία μας απασχόλησαν οι διαδικασίες και οι εξελίξεις που έλαβαν χώρα στη δυτική Μακεδονία, κυρίως στην περιοχή Φλώρινας-Καστοριάς, και στο χώρο των σλαβόφωνων κατά την περίοδο της κατοχής και της αντίστασης, που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Εξετάστηκε η περίοδος του Μεσοπολέμου και η κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή, τα έντονα προβλήματα και οι συγκρούσεις στις σχέσεις σλαβόφωνων και, των πρόσφατα εγκαταστημένων, προσφύγων, η πολιτική του ελληνικού κράτους απέναντι στους σλαβόφωνους, καθώς και η στάση του ΚΚΕ στο Μακεδονικό ζήτημα, στάση που επηρέαζε τις εξελίξεις. Οι σλαβόφωνοι αντιμετώπιζονταν από το μεγαλύτερο φάσμα του πολιτικού κόσμου με καχυποψία η οποία αποτυπωνόταν στη στάση του ελληνικού κράτους απέναντι τους. Επιπλέον μια σειρά τοπικών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων, διασπούσαν την τοπική κοινωνία και καθιστούσαν τη δυτική Μακεδονία πεδίο έντονων συγκρούσεων. Η περίοδος Μεταξά, με την

²¹⁴ *ΕΜ νο ΝΟΒ* τ. Ι, ό.π., σσ.520-521.

καταπιεστική πολιτική που εφάρμοσε το καθεστώς εναντίον των σλαβόφωνων, και η συμπόρευση μέρους των τελευταίων με το ΚΚΕ, περιέπλεξαν την κατάσταση.

Η περίοδος της κατοχής και της αντίστασης που ακολούθησε τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, έθεσε τα πολύπλοκα και έντονα προβλήματα της περιοχής σε νέο πλαίσιο. Στο πλαίσιο αυτό, προσπαθήσαμε να εξερευνήσουμε τη θέση και τις επιλογές των σλαβόφωνων της δυτικής Μακεδονίας. Η εκρηκτική κατάσταση που δημιουργήθηκε, με την εκμετάλλευση των διαφορών των εθνοπολιτισμικών ομάδων από τις κατοχικές αρχές, τη διάλυση του οικονομικού και κοινωνικού ιστού της περιοχής και την ανάπτυξη ενός ισχυρού αντιστασιακού κινήματος, καθιστά ένα τέτοιο εγχείρημα ιδιαίτερα δύσκολο. Στα πλαίσια της εξέτασης μας, κύριο ρόλο είχε η διερεύνηση της θέσης του SNOF στα πλαίσια της εαμικής αντίστασης. Το εαμικό κίνημα, κατά τα πρώτα χρόνια της κατοχής, δεν είχε ισχυρά ερείσματα στους σλαβόφωνους της περιοχής, κυρίως λόγω της παλιάς και έντονης δυσπιστίας των τελευταίων απέναντι στους Έλληνες, αλλά και του αντιστρόφου. Η σχετική επιτυχία του Κομιτάτου καθιστούσε απαραίτητο για το εαμικό κίνημα τον προσεταιρισμό των σλαβόφωνων της περιοχής. Για τους λόγους αυτούς δημιουργήθηκε το SNOF, το οποίο κατόρθωσε να συσπειρώσει και να εντάξει ένα μέρος του σλαβόφωνου στοιχείου της περιοχής στις τάξεις της εαμικής αντίστασης. Γύρω από την οργάνωση αυτή, όπως και γενικότερα για το παράγοντα “Μακεδονικό” στην περίοδο της κατοχής και της αντίστασης, επικρατεί μια συσκότιση, αποτέλεσμα τόσο των ιδιαίτερα δύσκολων παραμέτρων του προβλήματος, όσο και της έντονης πολιτικοποίησης του θέματος. Στις τάξεις του SNOF, κυρίως στην περιοχή της Καστοριάς, αναπτύχθηκαν σταδιακά αυτονομιστικές τάσεις που περιέπλεξαν την κατάσταση. Οι τάσεις αυτές σχετίζονται τόσο με την επιρροή και την προπαγάνδα που ανέπτυξαν μέλη του αντιστασιακού κινήματος της γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας στην περιοχή, όσο και με τις εσωτερικές ισορροπίες που διαμόρφωναν τις σχέσεις του SNOF με τους σλαβόφωνους κατοίκους, κυρίως της Καστοριάς, καθώς και με την τοπική ηγεσία του εαμικού κινήματος. Αποψη μας είναι ότι μέχρι τώρα δεν έχει δοθεί η ανάλογη σημασία στις εσωτερικές ισορροπίες και εξελίξεις στην περιοχή.

Η συνέχεια επεφύλασσε μια αρχική ρήξη στις σχέσεις του εαμικού κινήματος με μέρος των σλαβόφωνων, την επαναδραστηριοποίηση των στελεχών του SNOF, που είχαν αναπτύξει αυτονομιστικές τάσεις, στα πλαίσια των δύο σλαβομακεδονικών ταγμάτων και την τελική σύγκρουση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ με το τάγμα Γκότση, όταν τα ηγετικά του στελέχη ξεπέρασαν ορισμένα όρια στα οποία όφειλαν να κινούνται. Η περίοδος της κατοχής και της αντίστασης θα επηρεάσει τις εξελίξεις στο χώρο των σλαβόφωνων της δυτικής Μακεδονίας στη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, εποχή που το ζήτημα θα πάρει εκρηκτικές διαστάσεις και θα λήξει με την ήττα του ΔΣΕ, την ταυτόχρονη φυγή χιλιάδων προσφύγων, ανάμεσα τους χιλιάδων σλαβόφωνων

που είχαν συμπαραταχθεί με αυτόν και τις ανυπολόγιστες υλικές και ανθρώπινες καταστροφές που άφησε ο πόλεμος στην πληθυσμιακή αυτή ομάδα και στο χώρο της δυτικής Μακεδονίας γενικότερα.

Εν κατακλείδι, νομίζουμε ότι σήμερα είναι πλέον απαραίτητο να μελετηθεί η θέση και οι επιλογές των σλαβόφωνων της δυτικής Μακεδονίας στη δεκαετία του 1940, χωρίς την καταφυγή σε στερεότυπα, ιδεολογικές αγκυλώσεις και πολιτικές στοχεύσεις, στοιχεία που έχουν ενσωματωθεί στις ιστοριογραφίες των εμπλεκόμενων βαλκανικών κρατών και έχουν συσκοτίσει το ζήτημα. Ιδιαίτερα έπειτα από τον εθνικιστικό πυρετό που ξέσπασε στα Βαλκάνια την προηγούμενη δεκαετία και την αναθέρμανση του Μακεδονικού ζητήματος, στα πλαίσια της διαμάχης μεταξύ πΓΔΜ- Ελλάδας, μια τέτοια προσέγγιση φαίνεται επιτακτική. Η εξέταση και η κατανόηση των πολύπλοκων παραμέτρων του θέματος, χωρίς ιδεολογικές και πολιτικές αγκυλώσεις, είναι το μόνο μέσο που θα βοηθήσει στο ξεπέρασμα των παλαιών προκαταλήψεων και των στείρων αντιπαραθέσεων.

Βιβλιογραφία

Αρχεία

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας(ΑΣΚΙ), Αθήνα, Αρχείο ΚΚΕ, κουτιά 366, 408, 410, 415

Δημοσιευμένα Αρχεία

Egejska Makedonija vo NOB, 1944-1945, τ. Ι, Σκόπια 1971, μέρος του Archiv na Makedonija

Προφορικές μαρτυρίες

Συνεντεύξεις του Νίκου Κέντρου στη Ρίκι Βαν Μπούσχοτεν στις 13-2-1998 και 2-8-1998 στη Φλώρινα

Συνέντευξη της Βέρα Φωτέεβα στη Ρίκι Βαν Μπούσχοτεν στις 25-10-1997 στα Σκόπια

Βιβλία και άρθρα

Αλβανός Ραϋμόνδος, “ Σλαβόφωνοι ντόπιοι και πόντιοι πρόσφυγες: η μνήμη και η εμπειρία της δεκαετίας του ’40 σε δύο χωριά της περιοχής Καστοριάς”, π. *Τα Ιστορικά*, τ. 17, τχ. 33, Δεκέμβριος 2000, σσ. 289-318

Βάρδα Χριστίνα, “ Όψεις της πολιτικής αφομοίωσης στη δυτική Μακεδονία στο Μεσοπόλεμο”, π. *Τα Ιστορικά*, τ. 10, τχ. 18/19, Ιούνιος –Δεκέμβριος 1993, σσ. 151-170

Γούναρης Βασίλης, “Ανακυκλώνοντας τις παραδόσεις: Εθνοτικές ταυτότητες και μειονοτικά δικαιώματα στη Μακεδονία” στο Βασίλης Γούναρης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Γιώργος Αγγελόπουλος (επιμ), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997, σσ. 27-61

Danforth Loring, *Η Μακεδονική Διαμάχη, Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999

Διβάνη Λένα, “Το θνησιγενές πριγκηπάτο της Πίνδου: Γιατί δεν ανταποκρίθηκαν οι Κουτσόβλαχοι της Ελλάδας στην ιταλο-ρουμανική προπαγάνδα” στο *Μακεδονία και Θράκη, 1941-1944, Κατοχή-Αντίσταση-Απελευθέρωση*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Ι.Μ.Χ.Α, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 189-210

Ιωαννίδης Γιάννης, *Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση, 1940-1945*, (επιμ) Αλέκος Παπαπαναγιώτου, Θεμέλιο, Αθήνα 1979

Καράβας Σπύρος, “«Περί κοινότητος ελληνικής εν Κιλκίς, 1901»”, π. *Αρχειοτάξιο*, τ. 4, Μάιος 2002, σσ. 6-32

- Κείμενα της Εθνικής Αντίστασης*, τ. Α΄, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981
- Κολιόπουλος Ιωάννης, *Λεηλασία Φρονημάτων τ. Α΄*, *Το Μακεδονικό ζήτημα στην κατεχόμενη Δυτική Μακεδονία, 1941-1944*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1995
- Κωστόπουλος Τάσος, *Η απαγορευμένη γλώσσα, Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000.
- Κωφός Ευάγγελος, “Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού ζητήματος στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης” στο Hagen Fleischer- Νίκος Σβορώνος (επιμ) *Ελλάδα 1936 –1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Α.Τ.Ε, Αθήνα 1989, σσ. 418-471
- Κωφός Ευάγγελος, “Το Μακεδονικό στις σχέσεις ΚΚΕ-ΚΚΓ κατά τα τέλη του 1944: Η αποστολή του Ανδρέα Τζήμα στον Τίτο” στο *Μακεδονία και Θράκη, 1941-1944, Κατοχή-Αντίσταση-Απελευθέρωση*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Ι.Μ.Χ.Α, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 125-156
- Λυμπεράτος Μιχάλης, “ΚΚΕ και σλαβομακεδονική μειονότητα στην κατεχόμενη Δ. Μακεδονία (1941-1944)”, π. *Μνήμων*, τ. 20, 1998, σσ. 67-108
- Μαραντζίδης Νίκος, *Γιασασίν Μιλλέτ, Ζήτω το Έθνος. Προσφυγιά, Κατοχή και Εμφύλιος : Εθνοτική ταυτότητα και πολιτική συμπεριφορά στους τουρκόφωνους ελληνορθόδοξους του δυτικού Πόντου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2001
- Μαργαρίτης Γιώργος, *Από την ήττα στην εξέγερση, Ελλάδα: Άνοιξη 1941-φθινόπωρο 1942*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1993, σσ.185-190
- Ματάλας Παρασκευάς, *Έθνος και Ορθοδοξία. Οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το “ελλαδικό” στο βουλγαρικό σχίσμα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002
- Mazower Mark, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ, Η εμπειρία της Κατοχής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994
- Μιχαηλίδης Ιάκωβος, “Σλαβόφωνοι και Πρόσφυγες, Πολιτικές συνιστώσες μιας οικονομικής διαμάχης” στο Βασίλης Γούναρης, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Γιώργος Αγγελόπουλος (επιμ), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997, σσ. 123-141
- Παπαθανασίου Παρμενίων, *Για τον Ελληνικό Βορρά, Μακεδονία1941-1944, Αντίσταση και τραγωδία, Το ανέκδοτο αρχείο ημερολόγιο του ταγματάρχη Γιάννη Παπαθανασίου*, Α΄, Παπαζήσης, Αθήνα 1997
- Παπαπαναγιώτου Αλέκος, *Το Μακεδονικό ζήτημα και το Βαλκανικό Κομμουνιστικό κίνημα, 1918-1939*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992
- Πυλάης Κυριάκος (Πέτρος), *1870-1990, Μνήμες, βιώματα, στοχασμοί*, Αθήνα 1990

- Σφέτας Σπυρίδων, “Αυτονομιστικές κινήσεις των σλαβόφωνων κατά το 1944, η στάση του ΚΚΕ και η διαφύλαξη των Ελληνο-Γιουγκοσλαβικών συνόρων” στο *Μακεδονία και Θράκη, 1941-1944, Κατοχή-Αντίσταση-Απελευθέρωση*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Ι.Μ.Χ.Α, Θεσσαλονίκη 1998, σσ. 105-124
- Troebst Stefan, “ Η δράση της ‘Οχράνα’ στους νομούς Καστοριάς, Φλώρινας και Πέλλας, 1943-1944” στο Hagen Fleischer-Νίκος Σβορώνος (επιμ), *Ελλάδα 1936 –1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Α.Τ.Ε, Αθήνα 1989, σσ. 258-261
- Φλάισερ Χάγκεν, *Στέμμα και Σβάστικα, Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, τ. Α΄ και Β΄, Παπαζήσης, Αθήνα 1995
- Φλούντζης Αντώνης, *1937-1943, Ακροναυπλία και Ακροναυπιώτες*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979
- Χρυσόχου Αθανάσιος, *Η κατοχή εν Μακεδονία, Α΄, Η δράσις του ΚΚΕ*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1949
- Carabott Philip, “ The Politics of Integration and Assimilation vis-á-vis the Slavo-Macedonian Minority of Interwar Greece: From Parliamentary Inertia to Metaxist Repression” στο Peter Mackridge and Eleni Yannakakis(eds), *Ourselves and the others , The development of a Greek Macedonian Cultural Identity since 1912*, Berg, Oxford 1997, σσ. 59-78
- Karakasidou Anastasia, “Fellow Travellers, Separate roads: The ΚΚΕ and the Macedonian Question”, *East European Quarterly*, 27, no 4, winter 1993, σσ. 453-477
- Karakasidou Anastasia, “Protocol and Pageantry: Celebrating the Nation in Northern Greece” στο Mark Mazower (ed), *After the War was Over, Reconstructing the Family, Nation and State in Greece, 1943-1960*, Princeton University Press, Princeton/ Oxford 2000, σσ. 221-246
- Kofos Evangelos, *Nationalism and Communism in Macedonia*, Ι.Μ.Χ.Α, Θεσσαλονίκη 1964
- Mavrogordatos George, *Stillborn Republic. Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, University of California Press, Berkeley/ Los Angeles/London 1983
- Mazower Mark, “Introduction to the study of Macedonia”, *Journal of Modern Greek Studies*, 14/2, 1996, σσ. 229-235
- Michailidis Iakovos, “Minority Rights and Educational problems in Greek Interwar Macedonia: the case of the primer ‘Abecedar’ ”, *Journal of Modern Greek Studies*, 14/2, 1996, σσ. 329-343

- Michailidis Iakovos, “ On the Other Side of the River: the defeated slavophones and greek history” στο Jane Cowan(ed), *Macedonia, The Politics of Identity and Difference*, Pluto, London 2000, σσ. 68-84
- Rossos Andrew, “ Incompatible Allies: Greek Communism and Macedonian Nationalism in the Civil War in Greece, 1943-1949”, *The Journal of Modern History*, 69 (March 1997), σσ. 42-67
- Van Boeschoten Riki, “Politicized Borders: The Case of Greek Macedonia” στο H. Knippenberg, J. Markusse, (eds), *Nationalising and Denationalising European Border Region, 1800-2000. Views from Geography and History*, Kluwers Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London 1999, σσ. 83-106
- Van Boeschoten Riki, “Russian Dolls: The civil war in the slavophone area”, ανακοίνωση στο συνέδριο “Domestic and International Aspects of the Greek Civil War”, Λονδίνο 18-20 Απριλίου 1999.
- Vukmanovic Svetozar (General Tempo), *Struggle for the Balkans*, Merlin, London 1990